

ÁRVVOŠTALLAN SÁMEDIKKI GUOVTTEGIELALAŠVUOĐADOARJAGIIN FYLKKAGIELDDAIDE JA SUOHKANIIDDA 2012-2014

Almmuhuvvon: Njukčamánu
10.b. 2016
Čállán leaba: Jarle Løvland
ja Marit Solstad

NF raporta nr: 2/2016
ISSN-nr: + 978 -82 -7321 -
666 -3
ISSN-nr: 0805-4460

Raporta

NAMMA: Árvvoštallan Sámedikki guovttegielalašvuodadoarjagiin suohkaniidda ja fylkkagielladaide 2012 - 2014	ALM. OLÁMUTTOS: <> NF-RAPORTA NR: 2/2016
ČÁLLI(T): Jarle Løvland Marit Solstad	PROŠEAKTAOVDDASVÁSTIDEADDJI (VUOLLÁIČ): Jarle Løvland DUTKANJODIHEADDJI: Evgueni Vinogradov
PROŠEAKTA: 1572	BARGGAHEADDJI: Sámediggi BARGGAHEADDJI REFERÁNSA: Niklas Labba
ČOAHKKÁIGEASSU: Raporta čeahkkáigeassá gávdnosiid árvvoštallamis maid Nordlandsforskning lea dahkan 2015 loahpas molsumis ulbmilstivremii ovttasbargošiehtadusain sámi giellahálddašanguovllus gaskal Sámedikki ja suohkaniid/fylkkagielladaid áigodagas 2012-2014. Okta váldogávnnus lea ahte vuosttaš šiehtadusáigodagas lea dušše muhtun muddui olahuvvon áigumuš ahte oažžut ulbmilstivrejuvvon geavaheami váikkuhangaskaomiin, ja evttohuvvo mot Sámediggi lagabut gulahallamis suohkaniiguin ja fylkkagielladaiguin sáhtta viidáset ovdánahttit stivrenkulahallama ja ovttasbargošiehtadusaid eanet ulbmilstivrema guvlui ja dan guvlui ahte lea heiveheapmi báikkálaš eavttuide ja giellaguoddi mekanismaide. Čujuhuvvo maidá ahte lea dárbu ovdánahttit metodaiddaiguin meroštallá suohkaniid guovttegielalašvuoda resursadárbbuid ja ovdánahttit ollislaš resursarámma giellaovdáneapmái ja sámegiel bálvalusaide.	FÁDDÁSÁNIT: Sámedikki guovttegielalašvuodaruđat, ulbmilstivren, suohkanat, fylkkagielladat, koordineren, ovddidanšiehtadusat, vuoddo- ja bálvalusdoaimmat, ovdánanstrategiijat, oassálastin ja stivrenkulahallama ja rámmaid ovdánahttin. ČOAVDDASÁNIT: Sámi Parliament, bilingual development funding, municipalities, regional agencies, administration, coordination, development agreements and strategies, participation based development, governmental partnership and dialogue.
	SIIDOLOHKU: VUOVDINHADDI:

*Eará raporttat Nordlandsforskninga seamma
dutkanprošeavttas/prográmmas*

101

100,00

SISDOALLU

Sisdoallu

ÁRVVOŠTALLAN SÁMEDIKKI GUOVTTGIELALAŠVUOĐADOARJAGIIN FYLKKAGIELDDAIDE JA SUOHKANIIDDA 2012-2014	1
ÁLGOSÁNIT	5
ČOAHKKÁIGEASSU	6
1 DUOGÁŠ.....	8
1.1 ÁRVVOŠTALLANBARGU.....	8
1.2 ÁRVVOŠTALLANFOKUS JA – GUOVLLUT	8
2 LÁHKAVUOĐDU JA RÁMMAT	10
2.1 SÁMI GIELLAVUOGATVUOĐAID LÁGALAŠ VUOĐDU	10
2.1.1 Sámegiela hálldašanguovllu ovdáneapmi	12
2.1.2 Sámegiel oahpahuš.....	12
2.2 2011 GUOVTTGIELALAŠDOARJAGA EAVTTUID RIEVDADAPMI.....	13
2.3 ULBMILSTIVREN – ULBMILSTIVREN MODEALLA IDEÁLAT JA GEAVADAT	14
2.3.1 Ulbmilstivrema vuolggasadji ja strategiijat.....	16
2.4 GUOVTTGIELALAŠVUOĐADOARJAGA NJUOLGGADUSAT SUOHKANIIDDA.....	17
2.4.1 Ovttasbargošiehtadusat suohkaniiguin	18
2.4.2 Raporteren ođđa ortnega mielde.....	19
2.5 GUOVTTGIELALAŠVUOĐADOARJAGA OVDÁNEAPMI.....	20
2.5.1 Guovttgielalašvuodadoarjaga 2002 - 2004 lassáneapmi	21
3 ÁRVVOŠTALLAMA METODALAŠ ČAĐAHEAPMI.....	23
3.1 DUOGÁŠ - FINNUT ÁRVVOŠTALLAN ORTNEGIS.....	23
3.2 EARÁ ÁRVVOŠTALLAMAT SÁMEGIELA HÁLDDAŠANGUOVLLU GUOVTTGIELALAŠVUOĐA OVDÁNEAMIS	24
3.3 ÁŠŠEČUOLMMAT JA ÁRVVOŠTALLANMÁLE.....	26
3.4 RÁMMAT, ÁLGGAHEAPMI JA DOAIMMAID EFFEAKTA	26
3.5 ÁRVVOŠTALLAMA METODALAŠ ČAĐAHEAMI VÁLDDAHALLAN.....	28
3.6 SUOHKANAT JA FYLKKAGIELDDAT MAT LEAT MIELDE ÁRVVOŠTALLAMIS.....	30
3.7 RELEVÁNTA OVDDEŠ GUORAHALLAMAT	31
3.7.1 Suohkansuorggi sámi perspektiivva kárten	32
3.7.2 Sámi giellaguovddážiid árvvoštallan	33
3.7.3 Giellaiskádeapmi 2012.....	33
4 SUOHKANIID JA FYLKKAGIELDDAID JEARAHALLAMAT	34
4.1 SNÁASE/SNÁASA SUOHKAN	34
4.1.1 Duogáš	34
4.1.2 Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	35
4.1.3 Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	36
4.1.4 Gulahallan ja raporteren	37
4.1.5 Suohkana njunnožiid árvvoštallan njuołggadusaid rievdadeami geavvadis	38
4.1.6 Ortnege rievdadeapmi.....	38
4.1.7 Geavaheaddjidárbbut ja –ovdáneapmi	39
4.1.8 Čoahkkáigeassi árvvoštallan	39
4.2 RAARVIHKE/RØYRIK SUOHKAN.....	40
4.2.1 Duogáš.....	40
4.2.2 Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	40
4.2.3 Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	40
4.2.4 Ovttasbargošiehtadusa ja organiserema vásáhusat	41
4.2.5 Gulahallan ja raporteren	41

4.2.6	Suohkana njunnošiid árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	42
4.2.7	Oinnolašvuohta ja bálvalusat sámi álbmogii	42
4.2.8	Čeahkkáigeassi árvoštallan	44
4.3	DIVTASUONA SUOHKAN /TYSFJORD KOMMUNE	45
4.3.1	Duogáš	45
4.3.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	45
4.3.3	Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	45
4.3.4	Gulahallan ja raporteren	46
4.3.5	Suohkana njunnošiid árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	47
4.3.6	Oinnolašvuohta ja bálvalusat sámi álbmogii	48
4.3.7	Čeahkkáigeassi árvoštallan	48
4.4	LOABÁGA SUOHKAN/LAVANGEN KOMMUNE	49
4.4.1	Duogáš	49
4.4.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	49
4.4.3	Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	50
4.4.4	Gulahallan ja raporteren	51
4.4.5	Suohkana njunnošiid árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	51
4.4.6	Oinnolašvuohta ja bálvalusat sámi álbmogii	52
4.4.7	Čeahkkáigeassi árvoštallan	54
4.5	GÁIVUONA SUOHKAN/KÅFJORD KOMMUNE	55
4.5.1	Duogáš	55
4.5.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	55
4.5.3	Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	56
4.5.4	Gulahallan ja raporteren	57
4.5.5	Suohkana njunnošiid árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	57
4.5.6	Oinnolašvuohta ja bálvalusat sámi álbmogii	58
4.5.7	Čeahkkáigeassi árvoštallan	58
4.6	KÁRÁŠJOGA GIELDA/KARASJOK KOMMUNE	59
4.6.1	Duogáš	59
4.6.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	59
4.6.3	Oinnolašvuohta ja bálvalusat sámi álbmogii	59
4.6.4	Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	59
4.6.5	Gulahallan ja raporteren	60
4.6.6	Árvvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	60
4.7	GUOVDAGEAINNU SUOHKAN/KAUTOKEINO KOMMUNE	61
4.7.1	Duogáš	61
4.7.2	Čeahkkáigeassi árvoštallan	62
4.8	UNJÁRGA/NESSEBY GIELDA.....	64
4.8.1	Duogáš	64
4.8.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	64
4.8.3	Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	65
4.8.4	Gulahallan ja raporteren	65
4.8.5	Gielddanjunnošiid árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	65
4.8.6	Oinnolašvuohta ja bálvalusat sámi álbmogii	66
4.8.7	Čeahkkáigeassi árvoštallan	66
4.9	PORSÁNGGU GIELDA/ PORSANGER KOMMUNE	67
4.9.1	Duogáš	67
4.9.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	67
4.9.3	Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	67
4.9.4	Gulahallan ja raporteren	68
4.9.5	Gielddanjunnošiid árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	68
4.9.6	Oinnolašvuohta ja bálvalusat sámi álbmogii	68
4.9.7	Čeahkkáigeassi árvoštallan	69
4.10	DEANU GIELDA/ TANA KOMMUNE	69
4.10.1	Duogáš	69
4.10.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	69
4.10.3	Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	70

4.10.4	Gulahallan ja raporteren	70
4.10.5	Gielddanjunnošiid árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	71
4.10.6	Oinnolašvuohta ja bálváhusat sámii álbmogii	71
4.10.7	Čeahkkáigeassi árvoštallan	71
4.11	FINNMÁRKA FYLKKAGIELDA/ FINNMARK FYLKESKOMMUNE	72
4.11.1	Duogáš	72
4.11.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	72
4.11.3	Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	72
4.11.4	Gulahallan ja raporteren	73
4.11.5	Árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	73
4.12	ROMSSA FYLKKASUOHKAN/ TROMS FYLKESKOMMUNE	74
4.12.1	Duogáš	74
4.12.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	74
4.12.3	Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	74
4.12.4	Gulahallan ja raporteren	75
4.12.5	Árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	75
4.13	NORDLÁNDÁ FYLKKASUOHKAN/ NORDLAND FYLKESKOMMUNE	76
4.13.1	Duogáš	76
4.13.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	76
4.13.3	Ovddidanšiehtadusa sisdoallu	76
4.13.4	Gulahallan ja raporteren	77
4.13.5	Árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	77
4.14	DAVVI-TRØNDELÁGA FYLKKAGIELDA	78
4.14.1	Duogáš	78
4.14.2	Ovttasbargošiehtadusa váldosisdoallu	78
4.14.3	Gulahallan Sámedikkiin	79
4.14.4	Árvoštallan njuolggadusaid rievdadeami geavvadis	79
5	SUOHKANIID JA FYLKKAGIELDDAID VÁLDODOVDOMEARKKAT	81
5.1	SÁMEGIELAID JA KULTUVRRA DILÁLAŠVUOHTA	81
5.2	MUHTUN DÁBÁLAŠ VÁSÁHUSAT JA ÁŠŠEČUOLMMAT	82
5.3	MII LEA DOHKÁLAŠ GUOVTTGIELALAŠVUODARUÐAID GEAVAHEAPMI?	83
5.4	OVTTASBARGOŠIEHTADUSAT JA OVDDIDANOASSI	83
5.5	GIELLAGUOVDDÁŽIID SADJI	84
5.6	EANET ULBMILSTIVREN?	85
5.7	OÐÐASIS JUOLLUDEAMI EFFEAVTTAT SUOHKANIID GASKKAS	85
5.8	EAHPEČIELGGADUVVON OVDDASVÁSTÁDUSDILIT HÁLDÐAŠANAKTEVRRÁID JA- DÁSIID GASKKAS	87
5.9	VÁILEVAŠ GEAVAHEADDJIČUOVVOLEAPMI	87
5.10	FYLKKAGIELDDAID VÁSÁHUSAT	87
6	OLLISLAŠ ANALYSA JA ČOAHKKÁIGEASUT	89
6.1	MUHTUN VÁLDODOVDOMEARKKAT BOHTOSIIN	90
6.2	ULBMILORIENTEREN JA EANET ULBMILSTIVREN	91
6.3	EVTTOHUSAT BUORIDEMIIDE JA VIIDÁSETOVDÁNAHTTIMII	93
6.3.1	Guovttegielalašvuoda ja geavaheaddjidárbbuid analysat ja eavttut	93
6.3.2	Metodaid dohkálašvuohta ja ovdánahttimat ja čanastumi strategijat	94
6.3.3	Strategalaš searvevuoda ovdánahttimat guovttegielalašvuhtii	94
6.3.4	Gulahallan duohta ulbmilstivrema ovdánahttimat birra	95
6.3.5	Viidáset čuovvoleami bargomálla	96
	MUHTUN REFERÁNSSAT	96
1.	MIELDDUS: LAGABUT VUODU JA METODAID BIRRA	98
	ÁRVVOŠTALLANPERSPEKTIIVA, ULBMILJOAVKKUT JA ÁŠŠEČUOLMMAT	98
	Dárbu guovttegielalaš hálddašeamái ja giellaovdáneapmái	99
	VÁLDOÁŠŠEČUOLMMAID JA ČAÐAHEAMI ČOAHKKÁIGEASSU	100

1. Áššečuolbma :Guovttegielalašvuoda doarjagiid stivrenrámma ja ulbmilorienteren (Hálddašperspektiiva)	100
2. Áššečuolbma: Makkár geavaheaddjiváikkhusaid ráhkada doarjjaortnet?	101
7 2. MIELDDUS: GUOVTEGIELALAŠVUODARUÐAID EKONOMALAŠ OVDÁNEAPMI 1993 - 2015 - DOARJJA	
102	

FIGUVRALISTU

Figuvra 1 Davvi-, lulli- ja julevsámi giellageavaheami ovdáneapmi áigodgas 2008 - 2013 (Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta)	13
Figuvra 2 Illustrašuvdna oktavuodain giellaguoddi struktuvrraiguin ja áiggi badjel ovdánemiin bálvalusaid ja giellaealáškahttima bokte (Nordlandsforskning)	17
Figuvra 3 Obbalaš árvoštallanmodealla obbalaš beaktoárvoštallamii. (Gáldu: Concept, 2013).....	27
Figuvra 4 Ceahkit ja rollat árvoštallanproseassa oktavuodas (Gáldu: Stáhta ekonomijastivrema guovddáš - bagadus stáhtalaš doarjjaortnegiid árvoštallamii)	28

TABEALLALISTU

Tabealla 1 Sámegiela geavaheami ovdáneapmi vuosttaš- nubbin ja goalmátgiellan áigodagas 2008 - 2013 (Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta, GSI)	12
Tabealla 2 Ohppiidlogu 2014/2015 juohku geain lea sámegiella dahje suomagiella vuosttaš- nubbin dahje goalmátgiellan (Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta, GSI)	13
Tabealla 3 Čuovvolanvuogádat ja gulahallan Sámedikki ja suohkaniid gaskkas guovttegielalašvuodaruðaid hárrái	20
Tabealla 4 Metodaidda ja diehtogálduid geavaheapmi árvoštallamis.....	29
Tabealla 5 Bajilgovva suohkaniin ja fylkkagielladain mat leat mielde árvoštallamis (Gáldu: Sámediggi /Nordlandsforskning).....	31
Tabealla 6 Bajilgovva guorrasemiin sámi giellahálddašanguovllu ovddeš árvoštallamiiguin	32
Tabealla 7 Ássit ja sámegielagat sámegielaid dárut hálddašanguovllus (Gáldu: SGD)	33
Tabealla 8 Sámedikki guovttegielalašvuodaruðat 1993 – 2015 (Gáldu: Sámediggi)	102

ÁLGOSÁNIT

Raporttas ovdanbuktojit bohtosat árvvoštallamis maid Nordlandsforskning lea čađahan Sámedikki guovttegielalašvuoda doarjjaortnegiin sámi giellahálddašanguovllu suohkaniidda ja fylkkagiieldaide, Sámedikki barggaheami vuodul. Dat lea ráddjejuvvon doarjjaortnega ođđa eavttuid ásaheapmái maid Sámediggi dohkkehii 2011:s ja mat doaibmagohte ovttasbargošiehtadusaid bokte suohkaniiguin 2012 rájes.

Árvvoštallan lea čađahuvvon čakčat 2015:s ja jahkemolsuma rádjái, ja das čoahkkáigessojuvvojit dokumeantaguorahallamiid, dutkanraporttaid, jearahallamiid ja fitnamiid bohtosat suohkaniin ja fylkkagiieldain, Sámedikkis. Árvvoštallan deattuha sihke hálddašanperspektiivva ja geavaheaddjiperspektiivva, ja vuodđun leat sihke olámuttos ja relevánta analysat mat leat čadnon sámi hálddašanguovllu giella ja kultuvrra ovdáneapmái.

Mii háliidit giitit sihke barggaheaddji Sámedikki ja buohkaid geat leat oassálastán láhčit dili vásáhusviežžamiidda ja čađahan vásáhusviežžamiid suohkaniin ja fylkkagiieldain. Sin oassálastin lea leamaš mearrideaddjin dasa ahte sáhttit čađahit guorahallanbarggu. Erenoamáš giitu fágahovdii Niklas Labbai buori čuovvoleami ovddas ja konstruktiivvalaš kommentáraid ovddas maid barggu vuolde oaččuimet sus.

Bådåddjo, njukčamánnu 2016

Jarle Løvland ja Marit Solstad

ČOAHKKÁIGEASSU

Raporta čeahkkáigeassá Nordlandsforskninga čadahuvvon árvvoštallama Sámedikki guovttegielatvuođadoarjagiin suohkaniidda ja fylkkagielddaide áigodagas 2012-2014, go dalle ásahuvvui nu gohčoduvvon ulbmilstivrejuvvon modealla ruđaid geavaheapmái. Analysa lea viidáset huksejuvvon Finnuta 2008 árvvoštallanraportta ja eará dutkanraporttaid ala, mat leat čadnon sámi giellaguovddážiidda, sámegiela giellaovdáneapmái ja suohkaniid hálddašanperspektiivii.

Raportta 1.kapihttalis guorahallojuvvo árvvoštallanbarggu duogáš ja ráddjen, ja čadaheami fokus. Árvvoštallan galgá addit sihke hálddašanperspektiivva ja geavaheaddjiperspektiivva ovdáneami ja riev dama áddejumis. Árvvoštallan galgá fáttálaččat válddahallat lágaid, 2011/2012 rievdanproseassaid, ja mot dan nu gohčoduvvon ulbmilstivrejuvvon modealla rievdadeapmi lea váikkuhan sámegiela čalmmustahttimii ja geavaheapmái suohkaniin ja fylkkagielddain mat leat mielde sámi giellahálddašanguovllus. Viidáset lea mihttu čuvget gulahallama gaskkal Sámedikki ja suohkaniid/fylkkagielddaid ovtasbargošiehtadusa rievdadeami ja álggaheami oktavuodas, ja Sámediggi bovdejuvvo maid buktit buoridanevttohusaid gávdnosiid ja vásáhusaid vuođul mat dahkkojuvvojit.

2.kapihttalis guorahallat lágaid mat muddejit sámegiela ovdánan- ja geavahanvuoigatvuođaid. Vuosttažettiin addet 1990 Sámelága giellanjuolggadusat eanemus njuolgo láidestusaid guovttegielatvuođadoarjaga geavaheapmái, muhto leat ollu eará lágat maid mat muddejit Vuodđolága (§ 108), sámi ássiid vuoigatvuođaid gillii, kultuvrii ja servodateallima oassálastimii. Sámi vuoigatvuođat leat maid vuoigatvuođavuodđuduvvon ollu eará lágain maid oanehaččat guorahallat. Dán kapihttalis maid guorahallat muhtun sámegieloahpahusa ja –geavaheami váldodovdomearkkaid, earret eará čoaiddaloguid bokte mat bohtet ovdán Oahpahusdirektoráhta vuodđoskuvlla statistihkas (GSI). Dasa lassin guorahallojuvvojit maid rievdadusat mat bohte 2011:s go guovttegielatvuođaruđaid ulbmilstivrejuvvon modealla hábmejuvvui ja álggahuvvui, ja vuđolaš digaštallan mii ulbmilstivrema lea ja ulbmilstivrema ásaheami eavttut. Loahpas guorahallat ja kommenteret guovttegielatvuođaruđaid rámma ja juolludemiid ovdáneami gitta 1992 rájes otnáži.

3.kapihtalis válddahallat árvvoštallama metodalaš lágideami. Árvvoštallan maid Finnut lea dahkan ortnegis addá vuođu dasa, seammás dat ii govčča viiddideami suohkaniid logus mat leat julev- ja lullisámi guovllus. Válddahallamis bohtet ovdán iešguđet lágán metodageavaheamit ja diehtogáldot ja ovddeš duođaštuvvon relevánta guorahallamiid árvvoštallamat.

4.kapihttalis válddahallojit vásáhusat mat leat bohtán ovdán guhtege suohkanis ja fylkkagielddas čeahkkimiid/jearahallamiid, ovtasbargošiehtadusa geahčadeami ja gulahallamiid vuođul mat leat leamaš Sámedikkiin dan áigodagas. Doppe maid válddahallojuvvo mot sii árvvoštallet ođđa modealla effeavttaid leame.

Kapihtal 5 čeahkkáigeassá suohkaniid ja fylkkagielddaid geahčadeami váldodovdomearkkaid, mas deaddu lea biddjon daidda minstariidda ja dábálaš áššečuolmmaide maid sáhtta čuoččálidahttit vásáhusaid, dieđuid ja analysaid viežžamiid

vuodul. Ovdamearkkat dakkár áššečuolmmaide leat mot sámegiela čalmmustahttima dilli lea sihke hálldašeamis, bálvleamis ja doaimmaid bokte mat leat čađahuvvon ovttasbarggu ovdánahttinosis.

6. kapihttala loahpas lea dahkkon ollislaš analysa vásáhusain ja gávdnosiin. Doppe deattuhuvvo erenoamážit makkár mearkkašumi šiehtadusa rievdadeapmi ja ulbmilstivrejuvvon modealla álggaheapmi lea ožžon. Analysa konkludere ahte rievdadusa ii baljo sáhte oaidnit leame dego duohta ulbmilstivrejuvvon rievdadeapmin, ja ahte lea dárbu nannet ja ovdánahttit stivrendialoga gaskkal suohkaniid/fylkkasuohkaniid ja Sámedikki jus háliida duohta ulbmilstivrema.

Loahpas evttohuvvojit doaimmat mat buoridit ortnega dainna áigumušain ahte nannejit duohta ulbmilstivrema ja bidjet eambbo ovddasvástádusa suohkaniid ja fylkkagiielddaid nákcii váldit ovddasvástádusa lassi ángiruššamiidda. Čujuhuvvo maid hástalusaid mat lassánit ortnega vuolleruhtadeami ja váilevaš metodaidda geažil mat galggaše duođaštit duohta lassigoluid mat leat go doaimmaha guovttegielat suohkaniid. Das berre maid láhččojuvvot dilli nu ahte lea oktasaš vuolgaheapmi gaskkal Sámedikki, suohkaniid ja fylkkagiielddaid dasa ahte ortnet ja lassi rámmat biddjojit našunála politihkalaš agendai.

Váldokonklusuvdnan ávžžuhuvvo ahte stivrendialoga gaskkal suohkaniid/fylkkagiielddaid ja Sámedikki ferte ovdánahttot sihke politihkalaččat ja hálldahuslaččat. Orru dárbu dasa daid ollu iešguđet lágán eavttuid vuodul mat gávdnojit sihke sámegiela ja sámi kultuvrra čalmmustahttima dáfus, ja go sámi giellaguovlluid bálvleapmi davvin ja lullin lea nu iešguđet lágánat. Lea maid dárbu vuhtiiváldit ahte ulbmilolaheapmi lea dan hálldus ahte lea viiddis searvevuohtha ja lagas koordineren resursageavaheamis, dan sadjái go ahte dialoga eanas muddui dušše čadno oasselemeanttaide (ovddidanoassái) ja iežas ovddasvástádusa ráddjemii. Loahpas addit rávvagiid mot Sámediggi viidáset sáhtta láhčit dili dakkár prosessii.

1 DUOGÁŠ

1.1 ÁRVVOŠTALLANBARGU

Guovttegielalašvuodadoarjja lea okta dain deháleamos váikkuhangaskaomiin masa Sámedikkis lea ovddasvástádus, ja das lea jahkásaš rámma badjel 40 miljovna ruvnno. Finnut árvvoštalai ortnega 2008:s ja árvvoštallamis evttohuvvui ásahit eambo ulbmilstivrejuvvon modealla mii spiehkasta dan nu gohčoduvvon gollovuđot modeallas mii dalle geavahuvvui.

Rievdadeami ulbmil lei movttiidahttit geahččat eanet guhkesáigásaččat ja sajáiduhttit guovttegielalašvuodabarggu sámegiela hálddašanguovllu suohkaniidda ja fylkkagiielddaide. Duogázin dasa ledje Finnut árvvoštallama gávdnosat, mas earret eará deattuhuvvui ahte

- Ortnega geavaheami lei váttis gávdnat suohkaniid raporttain ja resursageavaheamis ja vuoruhemiid ektui mat biddjojuvvodje vuodđun ruhtageavaheapmái.
- Lea eahpečielga earuheapmi suohkana lágageatnegahtton barggaid ja guovttegielatvuodaruđaid geavaheami gaskkas.
- Leat hui iešguđet lágán eavttut (davvi) sámi váldoguovlluid ja julev- ja lullisámiguovlluid giellabargguin.
- Leat hástalusat gulahallamis Sámedikki ja suohkana/fylkkagiielddaid gaskkas go geahččá raporterema ja vuoruhemiid ektui.

Dán árvvoštallama vuodul biddjui deaddu álkidahttit raporterema ja movttiidahttit dasa ahte suohkanat ožžot buorebut rámmaid doaimmahit guovttegielalašvuodabarggu. Dán rievdadusas juhkkajuuvvui doarjja golmma iešguđet oassái:

- Vuodđodoarjja (Sámegiela ja sámi kultuvrra vuoddu láhččin suohkaniin)
- Bálváldodoarjja – mii lea dan duohken man ollu olbmot leat sámi jienastuslogus ja skuvlla sámegiela geavaheami duohken.
- Ovdánahttinodoarjja (čadahit ovdánahttinodoaimmaid mat nannejit ja ovdánahttet sámegiela ja kultuvrra).

Modealla doaibmagođii 2012 rájes ja Sámedikkis mearriduvvui ahte ortnega vásáhusat galget árvvoštallojuvvot 2015:s. Árvvoštallanbarggu almmuheamis deattuhuvvui ahte čadaheapmi galgá gehččot oktavuodas Finnuta gávdnosiiguin, ja makkár rievdadusaid sáhtá oaidnit rievdadeami geažil.

1.2 ÁRVVOŠTALLANFOKUS JA – GUVOLLUT

Biddjo maid deaddu dasa ahte árvvoštallamis galgá leat sihke geavaheaddji- ja hálddašperspektiiva.

Gilvovuodu gáibádusain boahtá ovdán ahte árvvoštallan galgá dahkkot nu ahte čuovvovaš bealit čuvgejuvvojit:

- Válddáhallat gustovaš lágaid
- Válddáhallat (oanehaččat) rievdadusproseassaid ovddit gollostivren modeallas dálá ulbmilstivrejuvvon modellii, 2008 árvvoštallama vuodul.
- Čalmmustahttit mot ulbmilstivrejuvvon modealla oktan ovttasbargošiehtadusaiguin lea váikkuhan sámegiela čalmmusteapmái, geavaheapmái ja oahppanvejolašvuodaide sámegiela geavaheaddjiperspektiivvas.
- Čuvget mot suohkaniid ja fylkkagielddaid guovttegielalašvuodabargu lea rievdan go ieža leat bidjan ulbmiliid iežaset sámi giellabargui.
- Válddahallat mot Sámedikki gulahallan ja ovttasbargu suohkaniiguin ja fylkkagielddaguin lea leamašan árvvoštallanáigodagas

Árvvoštalli galgá árvvoštallama gávdnosiid vuodul addit evttohusaid Sámediggái mot suohkaniid ja fylkkagielddaid sáhtta veahkehit plánat konkrehta doaimmaid mat nannejit sámegiela.

Árvvoštalli galgá maiddá čađahit anonymiserejuvvon soahtáhatiskosiid sámegiela njálmmálaš geavaheami birra oktavuoda bokte buot suohkaniiguin ja fylkkagielddaguin. Dasa lassin galgá guorahallat ja čuvget makkár miellaguottut suohkaniin ja fylkkagielddain leat njuolgadusaide ja raporteremii doarjaga oktavuodas.

Árvvoštallan lea ráddjejuvvon daid guovlluide (suohkaniidda ja fylkkagielddaide) mat leat mielde giellahálddašanguovllus áigodagas 2012-2014. Áigerámma siskkobealde lea maid biddjon vuodđun ahte rievdadus lea iešguđet ládje dáhpáhuvvan, nu ahte dan ferte váldit vuhtii go árvvoštallá juolludan- ja geavahaneavttuid rievdadusaid beavttuid.

Barggaheaddji háliida almmuheami ja árvvoštallama bokte čielggadit boahtá go ruhtageavaheapmi ávkin sámi giellageavaheddjiide, nu ahte joatkimis sáhtta muddet mihttomeriid ja čađaheami. Dasa lassin deattuhuvvo ahte árvvoštallan galgá addit gova das mot ulbmilstivrejuvvon modealla váikkuha báikkiolbmuid vejolašvuodaide beaivválaččat geavahit sámegiela go leat oktavuodas almmolaš ásahusaiguin go jurddaša oinnolašvuoda ja sámegiela oahppanvejolašvuodaid ektui. Loahpas lea guorahallama ulbmil vel oaidnit mot ulbmilstivrejuvvon modealla lea veahkehan álkidahttit ja beavttálmahttit sámegiela giellabarggu suohkaniin ja fylkkagielddain, ja mot giellabargu lea sajáiduvvon plánemii ja eará hálddašandoaimmaide.

2 LÁHKAVUOĐDU JA RÁMMAT

Vuođđun árvvoštallama hábmemei lea sámi guovlluid guovttegielalašvuođadoarjaga duogáža válddahallan, mii lea leamašan 1993 rájes, Sámelága giellanjuolggadusaid 3. kápihtala mielde¹, mii mearriduvvui 1990:s ja álggahuvvui 1992:s. Dán láhkavuođus nannejuvvo ahte davvi-, julev- ja lullisámegiella ja dárogiella leat dásseárvosaš gielat. Álgovuorus ledje 5 Finnmárkku suohkana mielde das mii definerejuvvui sámegeiela hálddašanguovlun, gos sámegeiella ja dárogiella galget leat dásseárvosaš giellan buot almmolaš oktavuođain. Dađistaga viiddiduvvui guovlu, go dasa vuossu serve Gáivuotna, Loabát, Divttasvuotna, Snåase... ja loahpas Raavrhvijkke. Dál lea ránnjásuohkan Aarporte áigume searvat. Go muhtun suohkan searvá giellahálddašanguovlui, de searvá maiddá fylkkagiella gos suohkan lea, dm. Finnmárku, Romsa, Nordlándi ja Davvi-Trøndelága lihtoduvvo dasa.

Giellanjuolggadusaid áigumuš lea nannet sámegeiela geavaheami almmolaš suorggis, mii eaktuda váikkuhit maiddá ovdánahttit ja nannet sámegeiela geavaheami obbalaččat. Giellalága áigumuš lea seailluhit ja ovdánahttit sámegeiela go háliida almmolaš oktavuođain nannet sámegeiela geavaheami. Lágas leat ollu mearrádusat čadnon sámegeiela hálddašanguovlui, muhtun mearrádusat leat maid obbalaččat. Vásttolaččat leat mearrádusat ásahuvvon sihke suohkaniid ja fylkkagielladid doaimmaide. Giellanjuolggadusat addet boargáriidda vuoigatvuođaid go leat oktavuođas almmolaš orgánaiguin, ja dan dihte hástohit ge almmolaš orgánaid vuhtiiváldit sámegeiela geavaheddjiid maiddá guhkkelii go lága vuolimus gáibádusaid.

Álggu rájes ásahuvvui doarjjaortnet mii galgá gokčat guovttegielatsuohkaniid lassigoluid gos sámegeiella ja dárogiella leat dássálaga Sámi giellalága mielde. Doarjjaortnega hálddašeapmi biddjui aitto ásahuvvon Sámediggái.

Dat lea stuorámuš doaibma maid Sámediggi hálddaša ja mii lea hui dehálaš sámi servodahkii ja sámegeiela ovdáneapmái. Dan dihte lea hui dehálaš sihkkarastit ulbmillaš ortnega doarjjaortnegii.

Nu mot almmuhusas juo deattuhuvvo, de lea Sámedikki stuorámuš doaibma maid čađaha guovttegielalašvuođaruđat, mii maid dagaha árvvoštallama oahppanbuktaga dehálaš buktun.

2.1 SÁMI GIELLAVUOIGATVUOĐAID LÁGALAŠ VUOĐDU

Guovttegielalašvuođadoarjja lea váikkuhangaskaoapmin man vuođđun leat lágalaš vuoigatvuođat ja mearrádusat mat gávdnojit muhtun lágaid siskkobealde. *Vuođđolága* §108 bidjá rámmaid dasa ahte sámi ássiid giella, kultuvra ja servodateallin galgá sihkkarastojuvvojit. *Sámeláhka ja giellanjuolggadusat* (kápihtal 3) definerejit lagabui mot dat galgá dáhpáhuvat. Doppe nannejuvvo ahte dárogiella ja sámegeiella leat ovttaárvosaš gielat, ja dat sihkkarastet sámi álbmoga vuoigatvuođaid go sii leat oktavuođas almmolaš orgánaiguin, jorgalemiid, almmuhemiid ja skoviid láchčimiid bokte. Dat guoská lágaide ja

¹ Láhka Sámedikki ja eará sámi riektedilálašvuođaid birra, 1987 rájes.

láhkaásahusaide, ja almmolaš orgánaid almmuhusaide mat ollásit dahje muhtun muddui gusket sámi hálddašanguovllu álbmogii, ja skoviide maid hálddašanguovllu báikkálaš dahje regionála orgánat geavahit. Giellavuoigatvuođaid bokte lea vuoigatvuohta vástádusaid oažžut sámegillii go váldá oktavuoda almmolaš orgánaiguin, njálmmálaččat ja čálalaččat. Sámegielaid variašuvnna ektui lea dahkkon dulkojupmi sámelága giellamearrádusain mas daddjo ahte suohkana geatnegasvuohta sámegiela láchčimii gullá sámegiela geavaheapmái mii lea dán guoskevaš guovllus (davvi-, julev- dahje lullisámegiella), praktiserema ja lága gáibádusaid konkretiserema doahttalusa várás.

Duopmostuoluid ja riekteásahusaid čadnon proseassaide addojuvvojit viiddiduvvon vuoigatvuođat (*Duopmostuolloláhka*). Giellalágas lea maid definerejuvvon viiddiduvvon vuoigatvuohta geavahit sámegiela dearvvašvuođasuorggis ja girkolaš bálvalusain.

Plána- ja huksenlágas leat maid mearrádusat mat galget muddet ja sihkkarastit sámi kultuvrra, ealáhusbarggu ja servodateallima oassálastima luonddivuođu.

Oahpahusláhka maid addá sámi mánáide vuodđoskuvlaagis oktagaslaš vuoigatvuođa oažžut sámegiela oahpahusa, muhto maiddá oahpahusa sámegillii sámi hálddašanguovllus (kapihtal 6), vuoigatvuohta olggobealde guovllu ges eaktuda ahte joavkkus leat unnimus logi oahppi juohke suohkanis, mii sáhtá jotkojuvvot unnimus guđain ohppiin. Joatkkaoahpahusa ohppiin lea vuoigatvuohta sámegiel ohppui ja dat siskkilda buot golmma giellaguovllu.

Mánáidgárdeláhka bidjá rámmaid heivehit mánáidgárdefálaldaga sámi mánáide sihke hálddašanguovllu siskkobealde ja olggobealde. Suohkanis lea geatnegasvuohta heivehit fálaldaga mii sihkkarastá sámegiela ja sámi kultuvrra, muhto ii leat geatnegasvuohta oahpahit sámegillii. Dat mielddisbuktá ahte sáhtá vuordit ahte mánáidgárddi bargit sihke dovdet ja heivehit sisdoalu heivvolaš hámis.

Báikenammaláhka mudde vuoigatvuođa mii sihkkarastá čállinvuogi ja sámibustávaid geavaheami báikenamain mat leat sámi hálddašanguovllus, ja njuolggadusaid (§ 7) mat mearridit šilttaid ja kárttáid ortnetvuoru guovllu giellageavaheami ja árbevieruid mielde.

Dearvvašvuođasuorggis addá *Dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaidláhka* sámi geavaheddjiide vuoigatvuođaid oažžut heivehit bálvalusaid giela, kultuvrra ja dárbbuid mielde. *Dearvvašvuođaásahusain* lea geatnegasvuohta fuolahit ahte individuála sámi vuoigatvuođat vuhtiiváldojuvvojit sihke obbalaččat ja spesiáldearvvašvuođabálvalusas. *Pasieanta- ja geavaheaddjivuoigatvuođalágas* deattuhuvvo ahte dieđut galget leat heivehuvvon vuostáiváldi oktagaslaš eavttuide, mas kultuvra ja gielladuogáš lea mielde. Dat mielddisbuktá maiddá dulkonbálvalusaid organiserema.

Internašunálat leat sámi vuoigatvuođat suodjaluvvon earret eará álbmotrievtti ja *ON-konvenšuvnnaid* siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid, ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid, mánáid vuoigatvuođaid ja nállevalaheami bokte, mat mannet ovdalii norgga rievtti vuostálasvuođadilis. *Eurohpálaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvdna*, mii lea olmmošvuoigatvuođaid suodjaleami ja vuđolaš friddjavuođa birra, bidjá maid rámmaid maiguin gielalaš vuoigatvuođat sihkkarastojuvvojit riekteásahusas ja oahpahusas. ILO-konvenšuvdna *álgoálbmot ja čeardaálbmoga vuoigatvuođaid birra* mudde maid sámi

vuoigatvuodaid iešheanalaš stáhtain. *Eurohpálaš guovlo- ja minoritehtagielaid lihttu* geatnegahtta stáhtaid čađahit doaimmaid mat sihkkarastet ahte minoritehtat čalmmustahttojuvvojit lágain, politihkas ja geavadis, ja ahte giella dohkkehuvvo kultuvrralaš riggodaga dovddaheapmin, mii addá dehálaš rámma legitimeret minoritehtagielaid geavaheami ja seailuheami. Lea ain veahá eahpečielggas mot Norga ratifisere konvenšuvnna, vuhtiiváldá go stáhta buot sámegiella giellaguovlluid vai dušše davvisámegiella. Riikkaidgaskasaččat bijai stáhta (áššedovdijoavku) vuodđun ahte dát ráddjen lea eahpečielggas, muhto siskkáldasrievttálaččat Norggas, de leat davvi-, julev- ja lullisámegiella giellavuoigatvuodát dássásaččat. Eurohpáráđi rámmakonvenšuvnna našunála minoritehtaid suddjema birra gusto maid sápmelaččaide, ja dat geatnegahtta našunálastáhtaid sihkkarastit ahte sin iešvuohta seailuhuvvo ja viidáset ovdánahttojuvvo. ON julggaštus álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra (2007) bidjá maid dehálaš láidestusaid álgoálbmot vuoigatvuodaide, vaikko das ii leat rievttálaš geatnegahtti stáhtusa.

2.1.1 SÁMEGIELA HÁLDDAŠANGUOVLLU OVDÁNEAPMI

Giellalága ásaheamis ledje sámegiella hálddašanguovllus suohkanat Kárášjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Deatnu, Porsángu ja Gáivuotna. Ráddjemis deattuhuvvui sihke dat ahte sámegiella lei nanu vuodđun vuoruhemiide, ja ahte galggai go guovlu leat geográfalaččat oktilis. Das lei mearkkašupmi Gáivuona suohkana lahttudeapmái, mas Stuoradiggi deattuhii Sámi kulturlávdegotti rávvaga ahte giella lei áitojuvvon.

Giellalága mearrádusat rievdaduvvojedje 2005:s nu ahte sámegiella hálddašanguovlu viiddideapmi mearriduvvui láhkaásahusas. Dainna rievdadusain bohte maid suohkanat Loabát, Divttasvuotna, Raavrhvijkke ja Snåase mielde hálddašanguvlui.

2.1.2 SÁMEGIEL OAHPAHUS

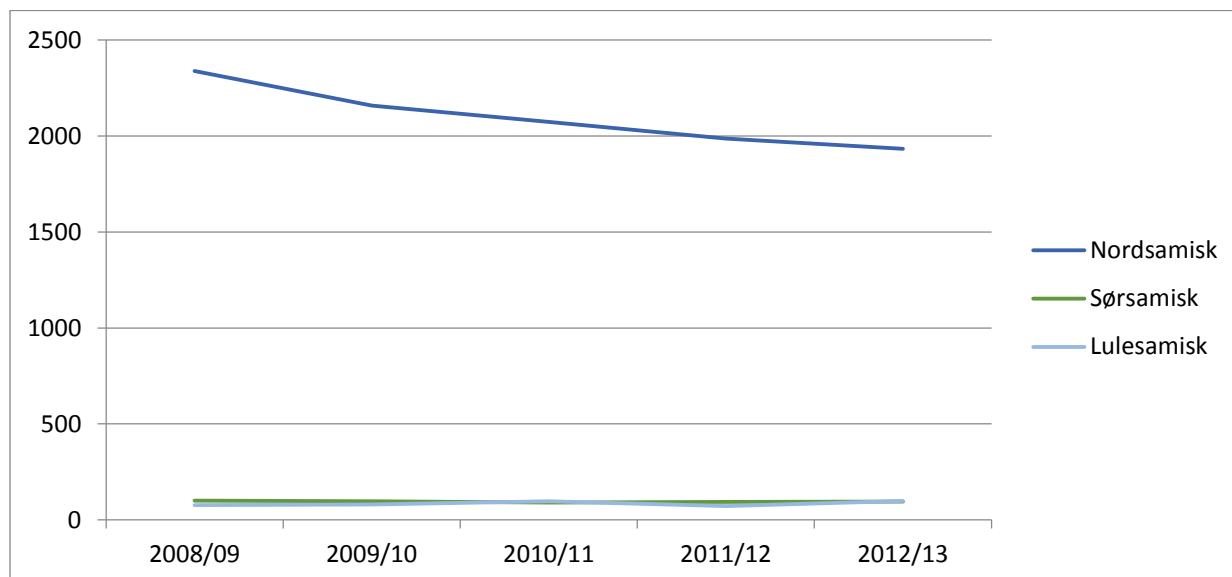
Oahpahusdirektoráhta vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádagas bohtet ovdan logut mat čájehit mot sámegiella geavaheami ovdáneapmi, vuosttaš-, nubbi- ja goalmátgielas lea ovdánan 2008 áigodaga rájes.

Tabealla 1 Sámegiella geavaheami ovdáneapmi vuosttaš- nubbin ja goalmátgiellan áigodagas 2008 - 2013 (Gáldu: Oahpahusdirektoráhta, GSI)

Jahki	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013
Ohppiidlohku geain lea sámegieloahpahus	2517	2336	2260	2153	2126
Ohppiidoassi geain lea sámegieloahpahus	0,41	0,38	0,37	0,35	0,35
Davvisámegiella	2339	2158	2073	1987	1933
Lullisámegiella	101	97	90	94	95
Julevsámegiella	77	81	97	72	98

Bajábealde tabealla čájeha ohppiid logu ovdáneami geain lea sámegielaohpahus dan golmma sámegiela giellaguovllu siskkobealde. 2008 rájes lea ollislaš lohku čájehan njieddji ovdáneami. Njiedjan lea erenoamážit leamaš stuorámu davvisámi guovllus, julev- ja lullisámegiela lea eambbo stabiila ovdáneapmi.

1. Figuvra vuolábealde čájeha ovdáneami gráfalaččat:

Figuvra 1 Davvi-, lulli- ja julevsámi giellageavaheami ovdáneapmi áigodagas 2008 - 2013 (Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta)

2014/15 skuvlajagi GSI logut čájehit ahte ollislaš ohppiidlohku sis geain lea sámegiella 1.,2. dahje 3.giellan oktiibuot jur lei badjelaš 2700 olbmo. Vuosttašgielagiid lohku lei 915.

Tabealla 2 Ohppiidlogu 2014/2015 juohku geain lea sámegiella dahje suomagiella vuosttaš - nubbin dahje goalmátgiellan (Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta, GSI)

	Oahppit juohkásan ahkecehkiid mielde										
Sámegiella/suomagiella	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	SUBMI
Davvisámegiella 2.giellan 3	51	63	65	48	37	35	39	31	27	28	424
Davvisámegiella 2.giellan 2	60	72	61	68	70	55	61	43	74	57	641
Davvisámegiella 1.giellan	98	88	104	92	83	74	86	83	87	83	878
Lullisámegiella vuosttašgiellan	1	2	2	1	2	2	2	1	0	2	15
Julevsámegiella nubbingiellan 3	9	8	13	7	3	2	1	2	2	0	47
Julevsámegiella nubbingiellan 2	1	1	2	2	6	8	1	3	3	3	30
Julevsámegiella vuosttašgiellan	3	3	5	0	5	1	4	0	1	0	22
Suomagiella vuosttašgiellan	50	83	57	94	65	64	51	43	42	33	582
Lullisámegiella nubbingiellan 3	4	0	1	2	2	1	1	0	2	0	13
Lullisámegiella nubbingiellan 2	4	4	2	4	7	3	2	8	8	4	46
SUBMI ohppiin geain lea sámegiella/suomagiella	301	324	312	318	280	245	248	214	246	210	2698

2.2 2011 GUOVTTEGIELALAŠDOARJAGA EAVTTUID RIEVDADEAPMI

Vuodđun árvvoštallamii lea guovttegielatruđaid eavttuid rievdadus, mii dohkkehuvvui Sámedikkis 2011:s, manjel go čielggadan- ja gulaskuddanproseassas ledje leamašan evttohusat maid Sámediggi čielggadii earret eará Finnut- árvvoštallama vuodul.

Váldoágga rievdadit eavttuid lei addit eambbo rievttis vuolggaheamiid hálddašanguovllu suohkaniidda ja fylkkagiielddaide plánet ja čađahit doaimmaid mat sihkkarastet sámi giellaovdáneami, kultuvrra ja servodateassálastima hálddašanguovllus.

Ovdal 2011 meroštallojuvvui guovttegielatdoarjja dan nu gohčoduvvon gollovuođđuduvvon modealla mielde.

Dan váldočuoggát ledje

- Oкта vuodđosubmi guhtege suohkanii mii lei 4,5 % rámmas
- Fylkkagiielddat – vuodđosubmi mii lei 3 % suohkaniid ollislaš rámmas
- 51 % rámmas juhkkajuovvon suohkaniidda golmmaoasat eavttuid mielde:
 - o 1/3 olmmošlogu mielde
 - o 1/3 olmmošlogu mielde geat leat registrerejuvvon sámi jienastuslohkui
 - o 1/3 ohppiidlogu mielde geain vuodđoskuvllas lea oahpahus sámegillii/sámegielas

Dás oaidnit ahte doarjjaruđat juhkkajuovvojedje lotnolagaid obbalaš juogadančovdosiid (juohke suohkan) ja eavttuid bokte mat ledje čadnon olmmošlohkui ja sámi álbmoga sturrodahkii ja giellaovdáneapmái servodateallima ja vuodđoskuvlla bokte.

Ortnega árvvoštallamis 2009:s cuoiggui Finnud muhtun čuoččumaide ortnegis mat ledje čadnon sihke dasa mot juolludit riektá suohkaniidda main leat iešguđet lágán sámegiela giellastáhtusat ja giellaguoddi mekanismit, ja go leat váilevaš vuolggaheamiid suohkaniidda doaimmahit ovdánahttinbarggu ovdalii go atnit ruđaid veahkkeruhtadit obbalaš bálvalusfálaldagaid (bálddalaston suohkana eará rámmadoarjagiiguin). Dasa lassin ledje maid stuora hástalusat čadnon vejolašvuođaide geahčadit masa ruđat duođas geavahuvvojedje suohkaniid rehketdoallovuogádagain ja raporteremis.

Dárbbalaš eaktun ođasmahttit juolludaneavttuid lei maid dat go sámegiela hálddašanguovlu viidánii, mii mielddisbuvttii ahte doarjjavuogadahtton suohkaniid ja fylkkagiielddaid lohku lassánii. Sámegiela hálddašanguovlu viiddideami geažil luláš guvlui davvisámegiela guovllus julev- ja lullisámegiela guovlluide lassánedje maid giellaovdánahttima viidodaga eavttut. Dat mielddisbuvttii dárbbu ovdánahttit rámma ja ásahtit eavttuid mat eambbo vuhtiiváldet heivehanmuni eavttuid go guoská ealáskahttit ja láchit dili ovdánahttit sámegiela geavaheami ja servodateallima oassálastima.

2.3 ULBMILSTIVREN – ULBMILSTIVREN MODEALLA IDEÁLAT JA GEAVADAT

Oкта gávnus ovddit guovttegielalašvuodadoarjaga árvvoštallamis maid Finnud dagai, lei ahte ortnet unnán muddui beroštii ruhtageavaheami čuožahusain. Rievdadusas rievdaduvvojedje eavttut nu ahte čielga deaddu biddjo ulbmilstivremii iige gollostivremii. Dat dahkkui nu ahte 25 % doarjagis galgai juolluduvvot ovdánahttinulbmiliidda maidda

suohkanat váldde čielgaseappot ovddasvástádusa ovttasbargošiehtadusaid ja eambbo bienalaš jahkásaš doaibmaplánaid bokte.

Dan sivas go geavahit ulbmilstivrendoahpaga, de sáhtta leat heivvolaš geahččat lagabut mot doaba ja stivrenmodealla doibmet almmolaš suorggis. Iešalddis “ulbmilstivren” doaba čájeha ahte stivren galgá vuoruhit bohtosiid eanet go resurssageavaheami. Ulbmilstivren definerejuvvo dávjá ahte “stivret ulbmiliid mielde ja fokuseret bohtosiid”. Gávdnojit ollu iešguđet lágán ulbmilstivren metodat ja mállat (maidái almmolaš suorggis) nugo omd. strategalaš plánen, boadusángirušši plánen, doaibmaplánen, ulbmil- ja boadusángirušši stivren ja dássettolaš ulbmilstivren – dalle namuhit daid mat leat eanemus dehálepmosat. Vai galgá sáhttit olahit ahte ulbmilstivren šaddá duohta ja relevánta, de fertejit das leat golbma proseassa:

- Mihttomearrehábmemat
- Váikkuheapmi
- Boadusárvoštallamat

Mihttomearrehábmema funkšuvdna lea dehálaš juohke ulbmilstivremis vai sáhtta čielggadit makkár ulbmiliid lea deháleamos olahit, ja vai sáhtta árvvoštallat mot daid sáhtta buoremusat olahit vuoruhuvvon doaimmaiguin ja aktivitehtaiguin. Jus ulbmilat eai hábmejuvvo, de soaitá dušše šaddat das juoga lágán boadusstivrenhápmi mii dárbbaslaččat ii realisere ulbmiliid. Ulbmiliid ja ruđaid gaskkas čanastemiid ferte čielggadit ja vuoruhit jus galgá lihkostuvvat.

Viidáset boahtá **váikkuheapmi** proseassan leat hui dehálaš eaktun go galgá oazžut guorraseami ulbmiliidda ja daidda ruđaide mat galget geavahuvvot čuovvolit ulbmiliid. Jus proseassas ii leat doarvái váikkuheapmi, de sáhtta várra leat ahte ásaheavva ulbmilárvoortnet mii ii bákkus biddjo sidjiide geat galget sáhttit realiseret doaimma. Nu sáhtta šaddat vuosteháhu, sabotáša ja/dahje hilgun mas lea várra ahte ulbmilstivrema vuoddu jávká.

Manemus dehálaš proseassa leat **boadusárvoštallamat**. Jus eai leat huksejuvvon doaimmat prosessii mas bohtosat árvvoštallojuvvojit ja man bokte oahppá, de lea unnán jáhkehahtti ahte doaibma ulbmilstivrejuvvo.

Ulbmilstivrema ideálamodeallas dáhpuhuvvá mihttomearrehábmema ásaheapmi go politihkkarat hámuhit bajimuš strategalaš ja politihkalaš ulbmiliid. Nuppi vuorus váldá hálddahus ja spesifisere mihttomearrehábmemiid ulbmilárvoortnegii, vállje gaskaomiid ja boadusindikátoriid. Dasto mihtiduvvojit hálddahuslaččat váikkuhangaskaomiid ja doaimmaid bohtosiid, ja raporterejit dan politihkalaš dássái, mii árvvoštallá. Hálddahusa gaskaomiid ja boadusindikátoriid evttohusaiguin dahkko dasto politihkalaš árvvoštallan raporttain, ja dalle fas vejolaččat álggahuvvojit doaimmat hálddahusa guovdu, mii sajáiduhtta daid doibmii.²

Dakkár stivrenrámma ja bargujuogo ektui mii lea gaskal politihka (našunálalaččat, Sámediggi, suohkanat ja fylkkagielddat) ja hálddahuslaš stivrema ja čuovvoleami, lea álki oaidnit ahte

² Gč Allern ja Kleven, 2002

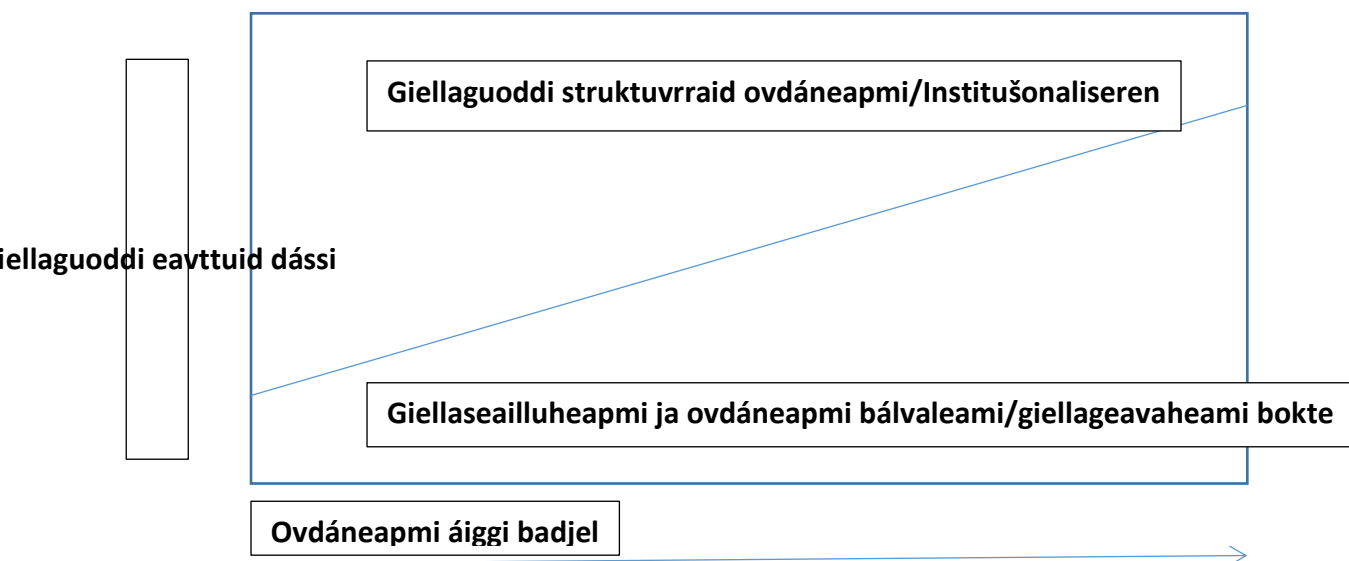
sáhttet čuožžilit sihke mihttomearre- ja sadjeváttisvuodát ulbmilstivrema ásaheami oktavuodas. Johnsen (2012) čilge dan ahte dalle šaddá välljet gaskal **“guosa ja beazi”** - prinsihpaid. Oalle dábalaš hástalus boahdá leat ahte ulbmil- ja boadusstivrema bajásráhkadus ásaheami ángiris doaivvaáigumušaid ja ulbmiliid bokte main ulbmil-/ruhta-árvoortnegeis leat hui viiddis ja eahpečielga čanastagat ja mas buohkat leat searvvis ja ovddasvástideaddjit (dm. guossamuora modealla). Molssaevttolaččat dahkko dárkileappot analysa ulbmil-/ruhtačanastagain, ja dalle vällje daid deháleamos oasseulbmiliid ja fuolaha oažžut indikáhtoriid ovdan mat dahket vejolažžan árvvoštallat boadusolaheami. Hábmén dáhpáhuvvá dán oktavuodas eambbo dan mielde makkár iešvuolta lea mihtilmassan doibmii, das dahkko mávssolašvuodaárvvoštallan ja vel várraárvvoštallamat.

Mii oaidnit relevántan ahte geavahuvvo dakkár ipmárdus ulbmilstivremii mii adno vuodđun guovttegielalašvuodaruđaid rievdadeami ja bohtosiid árvvoštallamii, daningo dat lei vuolggasadjin 2012 vásedin rievdadeapmái das mot stivret ruđaid. Dakkár perspektiivvas lea dehálaš maŋgel sáhttit ohcat mot vuđolaš proseassat ja ulbmilstivrema eavttut leat ásaheami, ja makkár ulbmiliid ja bohtosiid sáhtta oaidnit árra rievdadusmuhtus. Rievdadusa ráhkanemiid oktavuodas lei Sámedikkis oalle viiddis proseassa čielggadit ja ásaheami vuodá ođđa ovtasbargošiehtadusaide 2009-2011 áigodagas. Dán oktavuodas lea okta gažaldat ahte man doarvái ja heivvolaš dát proseassa lea leamaš bidjat vuodá suohkaniid ulbmiliid, strategiiid ja aktivitehtaovdáneami ásaheami. Vaikko ulbmilstivren miellidibuktá boadusstivrema, de iešladdis ii leat boadusstivren doarvái dasa ahte olahit ulbmilstivrema.

2.3.1 ULBMILSTIVREMA VUOLGGASADJI JA STRATEGIIJAT

Lassin ulbmilstivrema eavttuide mat leat digaštallojuvvon badjelis, de lea eará dehálaš bealli árvvoštallamis dat ahte man muddui ulbmilat ja strategiiat mat leat čálmmustahttojuvvon sámegeala hálddašanguovllu suohkaniin, leat doarvái muddui huksejuvvon metodalaš ja dárbbalaš eavttuid ala vai oažžu daid bohtosiid maid vuoruha, ja vuordá galget miellidibuktit duohta ja doaibmi guovttegielalašvuoda suohkaniidda main leat hui iešguđetlágán eavttut. Okta árvvoštallan, go galgá árvvoštallat obbalaš gaskaomiid, lea man heivvolaččat gaskaoamit leat deaivat iešguđet lágán eavttuin, gč. Ovddit árvvoštallama árvvoštallamiid. Čielga iešguđetlágánvuolta davvisámi ja julev- ja lullisámi guovlluin gullá dasa makkár sajádat sámegealas álgoálggus lea ja makkár mekanismmat ja metodat leat heivvolaččat vai olaha ealáskahttima ja normaliserema sámegeala geavaheamis suohkaniid hálddahusain ja álbmogis.

Muhtun oasi dás leat geahččalan sajáiduhttit ortnegii go leat hábmén golbma gihpu eavttuid mat leat čadnon ovtasbargošiehtadusaide vuodđodoaimmaide, bálvaleapmái ja ovddidanoassái. Šiehtadusa struktuvrra logihka lea hábmejuvvon dainna jurdagiin ahte galgá movttiidahttit eambbo guovttegielalašvuhtii suohkaniin guovtti váldomekanisma bokte; vuđolaš struktuvrra áimmahuššama ja bálvaleami/geavaheami bokte, ja nuppi bealis fas ovdánahttindoaimmaid bokte mat galget movttiidahttit ja ásaheami giellahuksejeddji struktuvrraid mat áiggi mielde buktet ovdáneami sámegeala geavaheamis ja bálvaleamis. Dan sáhtta gova mielde illustreret ná:

Figuvra 2 Illustrašuvdna oktavuodain giellaguoddi struktuvrraiguin ja áiggi badjel ovdánemiin bálvalusaid ja giellaealáskahttima bokte (Nordlandsforskning)

Ovdánahttinoktavuodaid ektui mat ovttasbargošiehtadusain leat vuodđo-, bálvalus- ja ovddidandoaimmaid siskkobealde, čájeha figuvra ahte strategiiat maiguin olaha sámegiela/unnitlogugiela ealáskahttima ja duohta guovttegielalašvuoda, dasa sáhttet guokte váldomekanismma leat vuodđun. Doppe gos lea bures ásahuvvon sámgiellageavahus ja čielga ja bistevaččat oidno ja gullo sámegiella ja kultuvra, sáhtta vuordit ahte áimmahuššan ja ovdánahttin eanas muddui doaimmahuvvo go olbmot viidát hupmet giela buolvarájiid badjel ja almmolaš ásahusaid ja suohkaniid, gos lea alla ja oinnolaš bálvleapmi, láchčimiid bokte. Nuppi bealis sáhtta jurddašit ahte dilálašvuodain main ii gullo sámegiella, dahje leat unnán giellaguoddi mekanismmat, dalle ferte eanet muddui hukset daid arenaid ovdánahttinandoaimmaid ja institušonaliserema bokte.

Obbalaš vuodu alde lea jáhkehahtti ahte sámegiela hálddašanguovllu suohkanat mat leat válljen ohcat searvá ja ásahtit ovttasbargošiehtadusaid ođđa ortnega mielde leat iešguđet sajis dakkár ovdáneamis, ja sis leat hui iešguđet lágan guovttegielalašvuoda eavttut. Árvvoštallama oktavuodas sáhtta jearrat nagodit go šiehtadusa eavttut ja struktuvrrat guovttegielalašvuoda ovdánahttinbarggu fáhtet ja dainna bargat mearrediđolaččat go leat ná iešguđet lágán eavttut? Mot ovttasbargošiehtadusat ja dan sisdoallu álgoálggus čuvvot gielalaš stáhtusa ja dan makkár mekanismmat ja metodaidda dasa geavaha?

2.4 GUOVTEGIELALAŠVUODADOARJAGA NJUOLGGADUSAT SUOHKANIIDDA

Jus geahččat skoválaš effeaktamodealla sámegiela hálddašanguovlluid giellanjuolggadusaid ulbmiliid čuovvoleapmái ja guovttegielalašvuodadoarjaga čađaheapmái, de leat láchka ja Sámedikki rámmat vuodđun ortnega čađaheapmái, ja dat vuhtiiváldet sámgiel dárbbuid geavaheddjiid ja suohkaniid ja fylkkagielddaid hálldahusa ektui.

Ulbmilolaheami ektui deattuhuvvo 2012³ njuolggadusain ahte sámi álbmot galgá oažžut bálvalusaid sámegillii, sihke čálalaččat ja njálmmálaččat, ja ahte suohkanat leat aktiivvalaččat ovdánahttinbarggus.

Ulbmilolaheami čuoovvolaneavttuin lea sáhka das mot Sámedikki ja suohkaniid gaskasaš ovttasbargošiehtadusas čuoovvoluvvo ruhtageavaheapmi. Čuoovvoleapmi lea čadnon dasa mot ovttasbargošiehtadus čuoovvoluvvo golmma oassesuorggis, vuodđooasis, bálvalusoasis ja ovdánahttinooasis.

Njuolggadusat guorahallet maid gáibádusaid mat gullet suohkaniid hálddašeapmái ja geatnegasvuodáide gilvolágaid ja EEO-njuolggadusaid geažil. Maiddá meroštallanvuodđu ja máksinjuolggadusat, raporterren ja rihkkuma konsekveanssat guorahallojuvvojit šiehtadusas sihke dárogilli ja sámegilli. Njuolggadusain deattuhuvvo ahte Sámediggi galgá fuolahit ahte lea jámma árvvoštallan resurssageavaheamis, organiseremis ja mearriduvvon ulbmiliin.

Čujuhuvvo maid Sámedikki mearrádussii áššis 011/11 (Odđa juolludaneavttut guovttegielalašvuodáruđaid juolludeapmái) mii lea lagat referánsan šiehtadusa sisdollui ja hábmemii árvvoštallanáigodagas.

2.4.1 OVTTASBARGOŠIEHTADUSAT SUOHKANIIGUIN

Juohke suohkaniin dahkko ovttasbargošiehtadus mii čuoovu relatiiva standardiserejuvvon málle, ja mii válddáhalla ovttasbarggu ulbmiliid ja čujuha Sámelága giellanjuolggadusaide golmma jagi áigodahkii. Šiehtadusas spesifiserejuvvojit sihke dan golmma suorggi meroštallannjuolggadusat (vuodđu, bálvalus, ovddideapmi), ja referánsat váldoulbmiliidda, suohkana konkrehta plánaide mat suohkanis leat ovdánahttit giela šiehtadusáigodagas. Šiehtadusas refererejuvvo maid geatnegasvuodáide maid suohkan váldá badjelassas go doahttala Sámelága giellanjuolggadusaid nugo ovdánahttit sámegiel interneahhttasiidduid ja makkár almmolaš dokumeantat galget jorgaluvvot. Suohkana virgealmmuhusat ja preassadieđáhusat galget maiddá leat sámegillii.

Viidáset deattuhit ovttasbargošiehtadusat ahte suohkan ferte čalmmustahttit ahte sámegiella ja dárogiella leat ovttadássásaš gielat, ja ahte dán ferte vuhtiiváldit šiltemiid ja báikenamaid, politihkalaš doaimmaid ja almmolaš doaimmaid oktasášanjaid čalmmustahttima oktavuodas. Dili galgá maiddá láhčit jorgalemiide go leat doalut ja oastit sámi oahpponeavvuid, fágagirjjálašvuoda ja áigečállagiid suohkanlaš kurssaide ja bargosajiide.

Šiehtadus siskkilda maiddá sámegiella gelbbolašvuodaovdánahttin doaimmaid ja mihtuid gelbbolašvuodáloktema ja bargiid logu dáfus, ja ahte sámegiel máhttu deattuhuvvo kvalifikašuvdnan virgádeamiin. Maiddá vuoigatvuoda oktagaslaš girkolaš bálvalusaide ja sámegiella geavaheapmái dearvvašvuodasuorggis vuorraset geavaheddiide.

Doarjaga ovdánahttinooasi ektui, šiehtadus deattuha doaimmaid main váikkuhus lea ovdánahttit ja nannet sámegiella, kultuvrra ja identitehta suohkanis, ja das lea listu vuoruhuvvon doaimmain mat galget lasihit logu mánáin geain lea sámegiella vuosttaš- ja nubbigiellan. Dasa lassin mii ferte dahkkot vai váhnemat ožžot máhtu mánáid

³ Notáhta 12/4691 - 3: Guovttegielalašvuodadoarjagiid njuolggadusat suohkaniidda. Notáhta, Sámediggi

vuoigatvuodaid birra oažžut sámegiel oahpahusa mánáidgárddis ja vuodđoskuvllas. Suohkan geatnegahtta iežas doaimmaide mat obbalaččat veahkehit nanneme sámi giellaovdáneami ja ásaht arenaid ja movttiidahttit sámi ealáhusaid ovdánahttinprošeavttaide, maidda maid ovdánahttojuvvo doaibmaplána lasáhussan šiehtadussii. Doaibmaplána ovdanbidjama oktavuodas almmuhit suohkanat maiddá bušeahhtadárbbuid mat leat go galget čadāhit ovddidandoaimmaid.

Loahpas válddahallojit čuovvoleami ja reporterema rámmat, mas suohkana geatnegasvuohta lea ráhkadit doaibmaplána, hálddahušlaš ja politihkalaš čuovvoleapmi ja reporteren Sámediggái. Jahkásaš politihkalaš meannudeamis leat fáttat reporteren, čuovvoleapmi ja koordineren. Dasa lassin čoahkkinastet suohkanat ja Sámediggi jahkásaččat hálddahušlaš dásis guorahallat ovdáneami ja stáhtusa. Sámedikki njuolggadusat ja gustovaš bušeahhta leat miellidusin šiehtadussii. Ollislaččat addet šiehtadusat relatiiva bienalaš rámmaráhkkanusa geatnegasvuodáide maid suohkanat váldet badjelaset go sohpet ovttasbargošiehtadusa.

2.4.2 RAPORTEREN OĐDA ORTNEGA MIELDE

Guovttegielalašvuodadoarjaga eavttuid rievdadeapmi suohkaniidda ja fylkkagielddaide lea duodāštuvvon Sámedikki notáhtas nr 12/4691 – 3, beaiváduvvon 2012. 14.9. Notáhtas guorahallojuvvo mot geavaheaddjit galget gieđahallat doarjjaortnega go čuovvolit dan. Ruđat juolluduvvojit jagis jahkái ja prinsihpalaččat ii sáhte daid sirdit. Ortnege hálddaseami ektui čujuhuvvo obbalaš njuolggadusaide masa Sámediggi, suohkanat ja fylkkagielddat leat čadnon ja maid geavaheaddjit leat geatnegahtton vuhtiiváldit ruhtageavaheamis.

“Ulbmilolahusa ulbmiliid ja eavttuid” teakstaoasis spesifiserejuvvojit lagabut doarjaga juolludeami mihttomearit ja boadusvuordámušat. Váldomihttomearri lea sihkkarastit ahte sámegiela giellahálddāšanguovllu álbmot oažžu bálvalusaid sámegillii (geavaheaddjiperspektiivvas). Dasa lassin lea ulbmil sihkkarastit aktiivvalaš suohkaniid sámegiela ovdánahttinbarggus.

Dat mii gusto eavttuide vai sáhtta lohkat ahte ulbmilat olahuvvojit, leat čadnon ovttasbargošiehtadusa čuovvoleapmái mii lea gaskkal Sámedikki ja guhtege suohkana/fylkkagieldda. Dát eaktu cuige ahte ovttasbargošiehtadusa čuovvoleami/doahhtaleami dássi lea indikáhtora mii čájeha ovdánahttinandoaimmaid ulbmilolaheami dási. Dasa lassin čujuha šiehtadus dasa ahte čadāhuvvon doaimmat leat ulbmilin ulbmilolaheapmái.

Doaimmaid plānen dāhpāhuvvá skoviid geavaheami bokte maid Sámediggi lea ráhkadan, main aktivitehtat/doaimmat leat juhkkajuovvon vuodđo-, bálvalus- ja aktivitehtaoassái.

Ortnege reporterenráđđenvuohki dāhpāhuvvá ovttat jagis nu mot tabeallas vuolābealde boahta ovdan

Tabealla 3 Čuovvolanvuogádat ja gulahallan Sámedikki ja suohkaniid gaskkas guovttegielalašvuodaruđaid hárrái

1. ođđajagim.	Gárvves doaibmaplána ráhkaduvvon ja sáddejuvvon Sámedikki hálddahussii
Ođđajagimánnu	Suohkaniid/fylkkagielladaid doaibmaplána dohkkeheapmi - vuoruheapmi ja juolludanrámmat
Ođđajagimánnu/1.kvartála	50% doarjagis máksojuvvo
Ođđajagim.-Borgem.	Dán jagi doaimmaid čađaheapmi nu mot doaibmaplána bohtá ovdan
Borgemánu 31.b.	Doaimmaid ja doarjjageavaheami jahkeraporta – ávžžuhus máksit loahppaoasi doarjagis. Sáddet bohte jagi gaskaboddosaš doaibmaplána mas bušeahhtadárbbut leat mielde.
Golggotmánu 31.b.	Áigemearri ohat sirdima disponerejuvvon doarjagis, muhto mii ii čađahuvvo (ollásit) dan jagi.
Golggotmánu- Juovlamánnu	Ráhkadit aktivitehtaplána bohte jahkái – vuodđun ohcamii Sámediggái (proseassa joatkašuvvá bohte jagi seamma ládje).

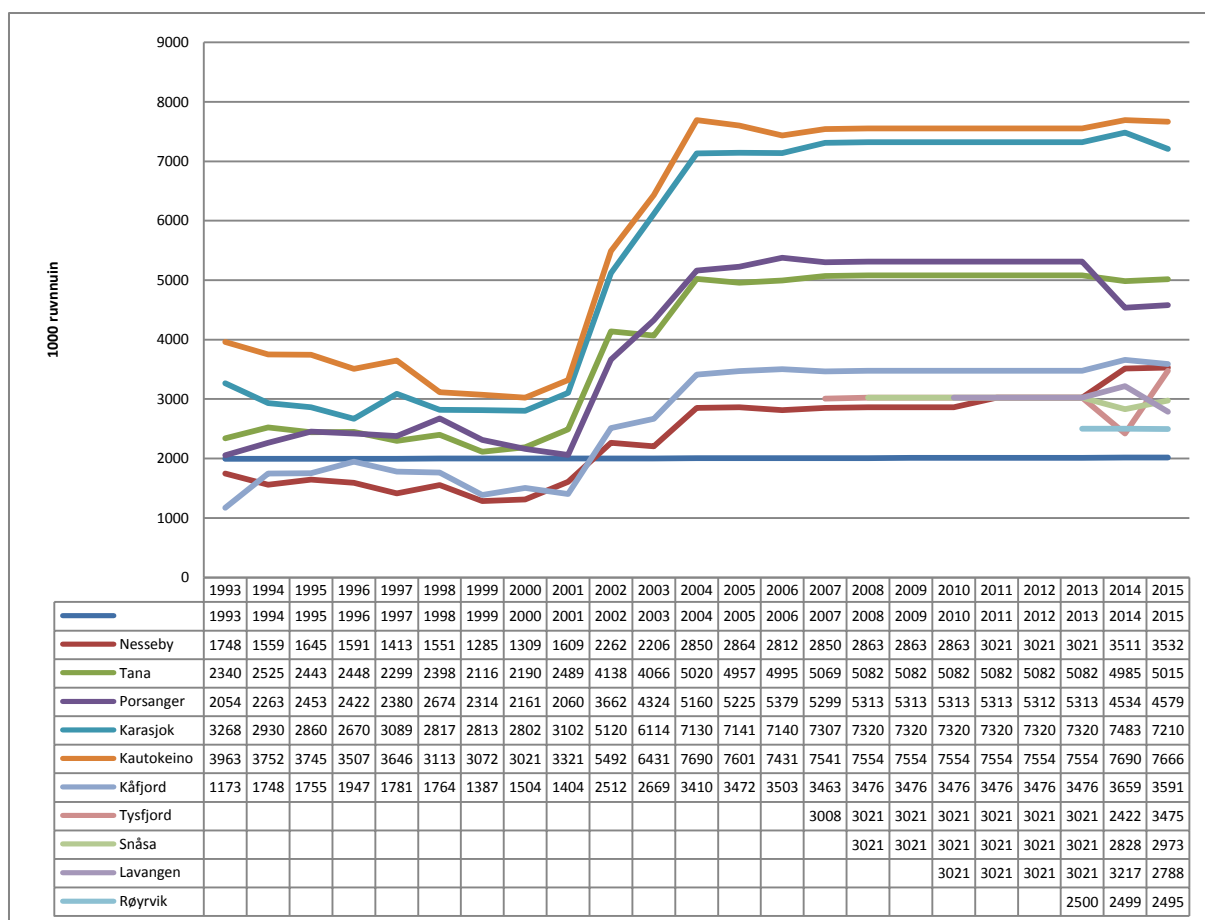
Go guoská dasa mii raporterejuvvot galgá, de deattuhuvvo notáhtas ahte galgá geavahit Sámedikki doaibmaplána skovi. Dat iešalddis galgá sihkarastet ahte šaddá álkibut bearráigeahččat ahte raporterem čuovvu doaibmaplána sisdoalu. Gáibiduvvo maid raporta čađahuvvon doaimmain mat leat ovtasbargošiehtadusa vuodđo- ja bálvalusoasis, masa dattege ii spesifiserejuvvu lagabut raporterema formáhta. Ovddidanoassái gáibiduvvo bienalaš rehketdoallu (kontu spesifiserejuvvon rehketdoallu) ja raporta čađahuvvon doaimmain.

Viidáset čilgejuvvojit Sámedikki ránggáštusat geassit ruovttoluotta doarjaga. Jus jahkeraporteremis lea váilevaš ollašupmi doarjjaeavttuin (borgemánu 31.beaivvi), de ii sáhte suohkan rehkenastit oázžut doarjaga bohte jagi.

Rievdadusaid ja raporterengáibádusaid ferte geahččat oktavuodas ovddit árvoštallama ektui mii dahkkui ortnegis, dalle go lei gollostivrejuvvon modealla, ja mielddisbuktá relatiiva bienalaš plánen- ja raporteremálla geavaheddiide.

2.5 GUOVTEGIELALAŠVUODADOARJAGA OVDÁNEAPMI

Sámedikki statistihkas bohtá ovdan doarjaga ovdáneapmi áigodahkii 1993 rájes 2015 rádjái nugo dan oaidná vuolábealde tabeallas.

Figuvra Guovttegielalašvuodaruđaid juolludeami ovdáneapmi 1993-2015 (Gáldu: Sámediggi).

Mii oaidnit figuvrras ja tabeallas ahte doarjja lea dásseidis dásis áigodagas 1993-2001 (birrasiid 14-15 miljovna ruvno jahkásačat), dasto lassánii supmi 2004 rádjái⁴. Maŋnel 2005 lea juolludeapmi leamašan dásseidis dásis. Ollislaš submi bajiduvvui dan oktavuodas go Divttasvuotna, Snåase, Loabák ja Raavrhvijkke serve ortnegii.

Figuvra čájeha ahte davvisámi guovllu suohkanat, gos stuorámus oassi sámi álbmogis gávdno, leat ožžon eanemus ovdamuni dás, buohtastahttojuvvo julev- ja lullisámi suohkaniiguin mat maŋnel serve mielde. Lassáneami oktavuodas 2001 rájes lassánii davvisámi guovllus doarjja mearkkašahtti. Govva lea veaháš rievdan áigodagain 2010 rájes, go dalle ášahedje ođđa eavttuid guovttegielalašvuodaruđaid juolludeapmái.

2.5.1 GUOVTTIEGIELALAŠVUODADOARJAGA 2002 - 2004 LASSÁNEAPMI

Figuvra čájeha ahte guovttegielalašvuodadoarjagat oalle ollu lassánedje jagiin 2002-2004. Duogážin dasa lei geahčadeapmi maid SGD ášahuvvon bargojoavku dagai suohkana goluin mat gulle suohkaniid ja fylkkagielladaid guovttegielalašvuhtii. Dán barggu bokte ja Finnur

⁴ GGD ášahuvvon bargojoavkku čielggadeami vuodul, mas čalmmustahtte guovttegielalaš hálldahusa ovddideami ja doaimma lassigoluid. Čielggadeapmi konkluderii ahte lea dárbu lasihit rámma vai ovddida dakkár ovdáneami, ja ahte dan berrešii čuovvolit nu ahte ovdánahtta eambbo standardiserejuvvo metoidaid suohkaniid lassigoluid dimenšoneremii.

Consult meroštallamiid vuodul digaštalle suohkaniid ja fylkkagiielddaid lassigoluid metodalaš meroštallanvuodu, ja dahkkojedje meroštallon meroštallamat lassigoluid ja doarjagiid oktiivástideamiid gaskkas. Čujuhuvvui maiddái ahte suohkaniid rehketoalut eai lean nu ášahuvvon ahte sáhtii gávdnat doaimmaid ja resursageavaheami mat gullet guovttegielalašvuhtii, ja dat dagai dárbblašžan geavahit roavva meroštallamiid (dan sadjái go áigeiskkademiid mat livčče leamašan eambbo sávahahtti).

Bargojoavkku čoahkkáigeasus duođastuvvui ahte suohkaniid guovttegielalaš bálvleami lassigolud (ja maid doarjja ii gokčan, dahke sullii 14,4 miljovna ruvnno), dan guđa Finnmárkku suohkanii (Deatnu, Unjárga, Porsángu, Kárášjohka ja Guovdageaidnu) ja Romssa suohkanii (Gáivuotna). Dát váilevaš ruhtadeapmi dasto biddjui rámmii go lassáneapmi lei 2005 rádjái, seammás go dahkkui árvvoštallon bajideapmi ođđa suohkaniidda mat serve sámegielaide hálddašanguvlui ja giellaguovddážiid ášahemiid ruhtadeapmái. 2008 maŋŋel eai leat guovttegielalašvuodaruđat lassánan eambbo go dan mii lea čuvvon ođđa suohkaniid searvamiid mielde.⁵

Oktiibuot mearkkaša doarjjarámma ovdáneapmi ja juogadeapmi suohkaniid gaskkas, buohtastahhton lassigoluid meroštallanmodeallaiguin maid bargojoavku dokumenterii, ahte lea oalle eahpečielggas gokčet go guovttegielalašvuodaruđat duođai lassigoluid go suohkanat ja fylkkagiielddat ášahit guovttegielalašvuoda. Metodalaš hástalusaid vuodul maid bargojoavku guorahallá, orru leame dehálaš oažžut ášahuvvot eanet ollislaš ja duohta vuodu rámma dimenšoneremii ja ruđaid juohkimii.

Eahpesihkarvuohta gullá maiddái dasa ahte julev- ja lullisámi guovllu ođđa hálddašansuohkaniin lea stuorát dárbu doaimmaide ja áŋgiruššamiidda mat eambbo eaktudit guhkesáigge áŋgiruššamiid ja investeremiid giellaguoddi arenaide ja mekanismaide, ja mat unnit gullet vásedin bálvleapmái. Dáppe bohtet maiddái dimenšonerema ášahuvvon mihttologut dušše vassis muddui dustet dárbbuid.

Sámi giellaovdáneami ja guovttegielalašvuoda ruhtadeapmi dahkko eanet váikkuhangaskaomiid bokte, mas guovttegielalašvuodaruđat dahket stuorámuš oasi. 2002 geahčadeamis dahke dat birrasiid njealjádasoasi ollislaš guovttegielalašvuoda rámmas suohkaniidda ja fylkkagiielddaide, mii oktiibuot lea sullii 60 miljovna ruvnno, mii mearkkaša birrasiid 15,8 miljovna ruvnno. Dasa lassin gullet dasa eará ortnegat nugo Sámedikki doarjagat mánáidgárdiide (5,9 milj), Máhttodepartemeanta (vuodđoskuvla 23,4 milj; joatkkaskuvllat 2,8 miljovna), árvvoštallanruđat (Fylkkamánni, 10 milj) ja doarjagat giellaguovddážiidda (1,6 milj).

⁵ GČ. Sámedikki 2014 bušeahtta, s. 30.

3 ÁRVVOŠTALLAMA METODALAŠ ČAĎAHEAPMI

3.1 DUOGÁŠ - FINNUT ÁRVVOŠTALLAN ORTNEGIS

Gilvovuodus maiddái ovdanbohtá ahte árvvoštallamii galgá vuodđun árvvoštallan mii dahkkui 2008/2009:s, ja mii biddjui vuodđun eavttuid ja juolludeami rievdadussii gollovuodus ulbmilstivrejuvvon ortnegii. Dán árvvoštallamis lei ulbmilin oažžut ovdan gova suohkaniid ja fylkkagiielddaid ruhtageavaheamis áigodagas 2003-2007, ja deattuhit oažžumis ovdan dan mii lei bures ja ii nu bures doaibman. Árvvoštallama gávdnosat ledje oassin Sámedikki 2010 juolludaneavttuid ovdáneamis ja rievdadusas. Jearahallamat ja ráddjejuvvon web-vuđot jearahallaniskadeapmi maiddái čađahuvvui.

Árvvoštallan čađahuvvui go čohkkejedje ja geahčadedje Sámedikki, suohkaniid ja fylkkagiielddaid juolludanreivviid, jahkeraporttaid, plánaid ja eará čálalaš dokumentašuvnnaid.

Dasa lassin čađahuvvui webvuđot jearahallaniskadeapmi mii belohahkii duppalasti jearahallanofelačča mii lei ráhkaduvvon. Áigumuš lei sáhttit addit vassis vuodu kvantitatiivvalaš ja buohtastahtti guorahallamiidda, muhto dat attii dušše belohahkii daid ráddjejuvvon áiggi geažil, go respondeanttat luhpe ja go suohkaniin ja fylkkagiielddain lei váilevaš vuodđu/eavttut sáhttit earuhit relevánta fáktoriid ja doaimmaid mat gullet sámi giellaovdáneapmái ja doarjaga geavaheapmái.

Vižžojuvvon dieđuid ja raporttaid ja jearahallamiid vuodul dát árvvoštallan čoahkkáigeassá muhtun evttohusaid ortnega buoridemiide. Árvvoštallamat siskkildit sihke ságaškuššama Sámedikki ortnega mihttomeriin giellanjuolggadusaid gáibádusaid oktavuodas, ja ortnega buktosiid ovddidit sámegiela geavaheami dan guoskevaš giellahálddašanguovllus. Suohkaniid dulkojupmi ja doaibmaválljemat leat maiddái kártejuvvon, ja mot gulahallan gaskal Sámedikki ja suohkaniid/fylkkagiielddaid lei ovdánan lága ja giellanjuolggadusaid rámmaid ja áigumušaid ektui.

Dasa lassin ledje kommentárat juolludaneavttuid ovdáneapmái, ja dasa mot Sámedikki, suohkaniid ja fylkkagiielddaid mielas lei ortnega raporter- ja duođaštanovdáneapmi. Árvvoštallan maiddái doarjjui ortnegii eambbo earuhuvvon hábmema ja ovdáneami, buoret heivehuvvon variašuvnna suohkaniid/guovlluid gaskkas gos sámi álbmot čielgasit lea eanetlogus ja nu gohčoduvvon ravdasuohkaniid gos ii leat nu olu sámegiella.

Ollislaš árvvoštallama vuodul dahkkojedje muhtun rievdadusevttohusat go evttohuvve konkrehtalaš doaimmat ja buorideamit guovttegielalašvuodadoarjaga geavaheami dáfus. Rievdadusevttohusat refererejedje

- ruhtageavaheami rievdadusaide, mas deaddu biddjui geavahannjuolggadusaid rievdadusaide ja čielgaset čuoldimii gaskal čielga gielalaš doaimmaid ja eará doaimmaid mat galget ovddidit ja bisuhit sámegiela.
- Doaimmaide mat sáhtte váikkuhit eambbo beaktilis ásaheami ulbmila guvlui čielgaseappot ránggáštusaid ja buorebut ulbmilindikátoriid bokte ortnega effeavtta váste

- buoret gulahallamii Sámedikki ja suohkaniid/fylkkagielladaid gaskkas čoagganemiid, buoret gulahallama, jahkejuvlla ja fásta oktavuodaid bokte goappaš bealde, ja giellastivrra fárrui váldin ovdal meannudeami Sámediggerádis
- Sámedikki guhkesáiggi plánaide vuodđun suohkanlaš plánaide ja doaimmaide ruhtageavaheami oktavuodas
- gulahallamii ja ovttasdoaibmamii julevsámi giellaguovllus čielggadit našuvnnalaš ovddasvástádusa julevsámegillii
- gulahallamii suohkaniiguin ságaškuššat ođđa juohkinmodealla vuodđodoarjaga ja golbma seammaárvosaš eavttu vuodul (olmmošlohku, sámi jienastuslohku ja ohppiid geain lea sámegiella vuodđoskuvllas)

Árvvoštallan ja čuovvovaš meannudeapmi mielddisbuvttii rievdadeami nu gohčoduvvon gollovuđot modeallas ulbmilstivrejuvvon modellii mii dál praktiserejuvvo, mas doarjja lea oktiibiddjon

- vuodđoosiin, mii dahká 35% suohkaniid ollislaš rámmas ja mii juhkkajuovvo seammadášagiid hálddašansuohkaniid gaskkas
- bálvalusoassi, mii dahká 40% ollislaš rámmas, dan vuodul man ollu oahppit suohkanis leat geain lea sámegiella vuosttaš- ja nubbigiellan, ja dan vuodul gallis leat čálihuovon sámi jienastuslohkui, lea juogadeapmái vuodđun.
- Ovddidanoassi, mii dahká 25 %, mii muddejuvvo aktivitehtaid ja doaimmaid čađaheami ektui jagis jahká.

Rievdadeamis ulbmilstivrejuvvon modellii rahppui vejolašvuohta dasa ahte suohkaniid ja fylkkagielladaid doarjjageavaheapmi eanet sáhtii earuhuvvot sihke sámegiela dási struktuvrralaš variašuvnna ja guovttegielalaš geavahusa, álbmotstruktuvrra vuodul ja dan vuodul man muddui guovttegielalaš geavahusa láhčin hálldahusas plánejuvvui ja čađahuovvui. Prinsihpas dákkár ortnethábmene rahpá vuordámušaid buktit eanet effeavttaid doarjagis go lea buoret heiveheapmi báikkálaš variašuvnnaide ja dat nanne oainnuid ja meanuid láhčit hálldahusa ja guovttegielalašvuoda oktavuoda dillái sámegiell geavaheddjiiguin.

Ovddit árvvoštallan čoahkkáigeassá vásáhusaid mat leat vuodđun stivrenmodealla rievdadussii (gollostivrejuvvon modeallas ulbmilstivrejuvvon modellii), ja digaštallá ollu dain áššečuolmain mat leat vuodđun árvvoštallanhábmeme ja dán ulbmiliidda. Mii oaivvildit, go jurddaša ahte dát boahtá leat dađistaga árvvoštallan ortnegis, ahte lea dehálaš oažžut ovdan buohtastahtti lágan gávdnosiid ulbmilstivrema áigodagas buohtastahttima várás ovddit árvvoštallamiin. Dát mielddisbuktá ahte mii áigut bidjat deattu ovddit árvvoštallanlágideami hábmeme ja dán árvvoštallama hábmema gávdnosiidda, mii addá buoret ollislaš vuoddu vuhtiiváldit daid ulbmiliid maid barggaheaddji lea sátnádan čuoggás 1.3 barggu rámmain.

3.2 EARÁ ÁRVVOŠTALLAMAT SÁMEGIELA HÁLDDAŠANGUOVLLU GUOVTEGIELALAŠVUODA OVDÁNEAMIS

Eará dilálašvuodaid sáhtta maiddá namuhit mat váikkuhit árvvoštallamii addit rámma. Dát guoská sihke dahkkajuovvon guorahallamiidda mat gullet sámegiella geavaheami

ovdáneapmái Norggas, ja eará proseassaide main ulbmil lea nannet ja beavttálmahttit ovdáneami suorggis.

Mii sáhttit dán oktavuodas čujuhit bargui mii lea jođus maid GOD ásahuvvon lávdegoddi galgá dahkat. Sii galget čielggadit sámegielaid várás láhkaortnegiid, doaimmaid ja ortnegiid Norggas. Lávdegoddi ásahuvvui 2014:s, ja mandáhtas čuožžu ahte sii galget válddahallat ortnegiid, nugo guovttegielalašvuodadoarjaga, ja árvvoštallat mot daid sáhtta heivehit otná almmolaš suorggi organiseremii ja sihkkarastit doaibmi ja dásseárvosaš čovdosiid sámegillii. Árvvoštallamii gullet maiddái doaimmat mat sáhttet álkidahttima addit, e.e. Teknologalaš čovdosiid geavaheami bokte mat sáhttet nannet ja álkidahttit sámegielaid geavaheami. Barggus galgá maiddái dávvgasvuohka árvvoštallojuvvot daid iešguđet eavttuid ja dárbbuid ektui mat suohkaniin leat. Evttohusat galget maiddái addot dasa mot suohkaniidda ja eará bálvalusfáliliide sáhtta sihkkarastit bargiid geain lea sámegiel gelbbolašvuohka ja geahčadit ortnegiid ja doaimmaid mat mielddisbuktet ahte eambbogot ohppet ja geavahit sámegielaid. Lávdegoddi galgá geiget iežas raporta 2016 guovvamánu gaskamutto rádjái.

Politihkalaš rámma doarjjaortnega ja eará doaimmaid ovdáneapmái masa Sámedikkis lea ovddasvástádus sámeapolitihkas, lea sajáiduhtton Sámedikki politihkalaš ja hálddahuslaš rollii ja ráđđehusa sámeapolitihka guoskevaš áigodaga doaibmaplánii⁶. Dađistaga árvvoštallamiin ja čuovvolandoaimmaiguin muddejuvvojit elemeantaid ja doaimmaid vuoruheamit.

Eará referánssain mat bohtet guorahallot ja biddjon vuodđun árvvoštallamii áigut mii nai namuhit prošeaktaraportta "Suohkansuorggi sámi perspektiivva kárten" (Norut raporta 2012:5), mii kártii stáhtusa das mot suohkanat čuovvolit sihkkarastime sámi vuoigatvuodaid iežaset oahpahussuorggi (mánáidgárdi ja skuvla), giellabálvalusa, dearvvašvuoda ja fuolahusa ja suohkanlaš plánema organiseremis. Kárten čájeha maiddái ahte lea stuora variašuvdna gaskal suohkaniid ja surggiid, nannoseamos láchkamudden gávndu oahpahussuorggis, dearvvašvuodasuorggis ges lea mearkkašahtti variašuvdna. Maiddái plánemis lea stuora variašuvdna sihke oppalaš headjuvuodaid dáfus ja das mot leat válljen ovdánahttit earenoamáš dahje ovttaiduhhtton sámi ángiruššamiid ja plánaid.

Eará raporta/čielggadeapmi mii lea árvvoštallon lea bargu mii dokumenterejuvvui ráđđehusa máhttočohkkema oktavuodas - árvoháhkana davvin 2014:s (NORUT-raporta 2014:4). Dás dokumenterejuvvojit barggolašvuoda ja árvoháhkama váldodovdomearkkat davvin. Raporta lea ovtta eará suorge- ja doaresanalysaiguin mat Máhttočohkkemis dahkkojedje dehálaš buktosiin čuvget sámi ealáhusovdánahttima boahtteáiggevejolašvuodaid. Ealáhusstruktuvrra ovdáneami dynamihkka boahtá leat dehálaš suohkaniid ja fylkkagielladaid ovdáneami ásaheapmái ja organiseremii, ja dat váikkuha danin buoret ipmirdit daid rámmaid main sámi doaimmat ja ortnegat bohtet ovddiduvvot.

Eará bargguin/guorahallamiin maid mii maiddái leat bidjat vuodđun, háliidit mii maiddái váldit ovdan Nordlandsforskninga raportta nr. 3/2011: «Riekti sámegiel oahpahussii – ideála vai duohtavuohka». Čielggadeapmi dokumentere 4.doaimma 2009 Sámegielaid doaibmaplánas, ja mot oahppit árvvoštallet iežaset sámegiela gálggaid, ja giellageavaheami

⁶ Sámegielaid doaibmaplána 2009-2014, ja sámegielaid doaibmaplána - stáhtusa 2011-2013.

sosiála oktavuodáin, ja mot dilli lea e.e. go guoská oahpponeavvuid láhčimii ja háhkanvejolašvuodáide nannen dihte sámi giellaovdáneami ja giellageavaheami.

Nordlandsforskning čađahii 2012:s sámi giellaisskadeami, go čađahedje sihke kvalitatiiva (kasusdutkosiid) ja kvantitatiivvalaš iskkademiid oktagaslaš dásis 12 suohkanis (Nf-raporta 7/2012). Iskkadeapmi dokumentere ahte giellamáhtus ja dan profiillas leat stuora variašuvnnat julev- davvi- ja lullisámi guovlluin. Dat maiddá čájeha ahte orru dáhpáhuvvame ealáskahttin guovlluin gos lea lagas ovttasbargu gaskal suohkana ja sámi birrasiid, ja raportta lea buorre veahhkin sámegielaid viidáset nannemii.

Nordlandsforskning lea maiddá analyseren ja dokumenteren sámegiel gáiddusoahpahusa dutkosiid (Nf-raporta 10/2012), mas čujuhuvvo doaimmaide mat sáhttet nannet gáiddusoahpahusa oassin eambbo juogaduvvon, kvalitehtasihkkarastojuvvon ja olámuttolaš čovdosis vai sámegielain ja hálddašanguovlluin nannejuvvo oahpahus. Maiddá máhttoloktema ja 2006 maŋŋel váikkuhusa vásáhusat leat dokumenterejuvvon Nf-raporttas “Plánas geavahussii” (Nf-raporta 6/2010).

3.3 ÁŠŠEČUOLMMAT JA ÁRVVOŠTALLANMÁLLE

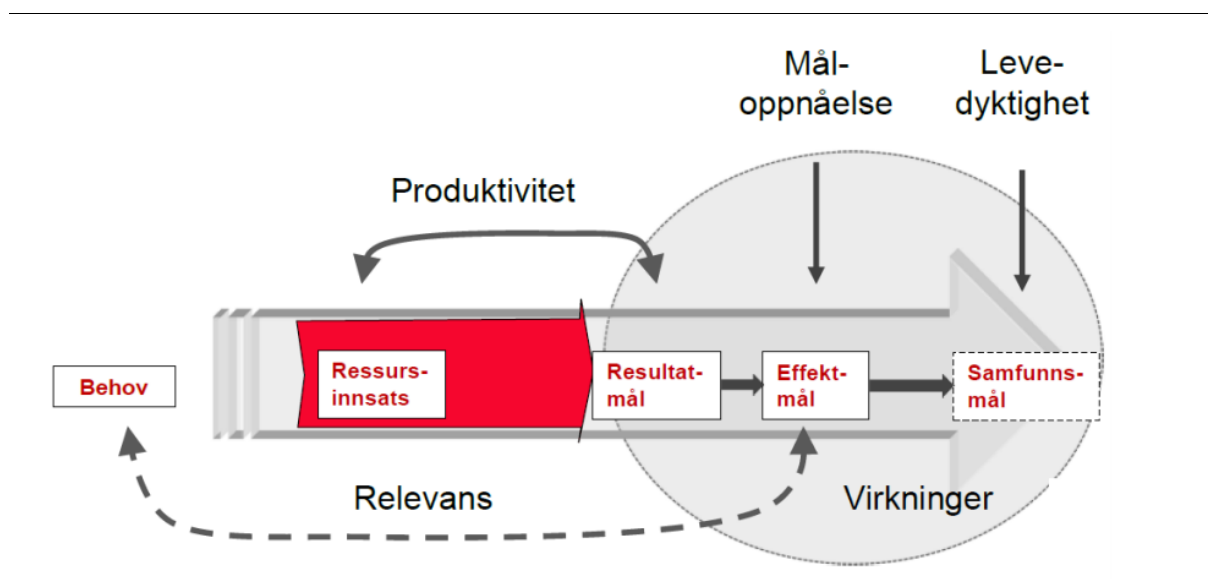
Áigodaga árvvoštallan boahtá leat maŋŋilárvoštallan das mot eavttuid rievdadeapmi juolludit ulbmilstivremii lea váikkuhan geavahussii go guoská guovttegielalašvuodadoarjaga juolludeapmái, geavaheapmái ja reporteremii, váikkuhangaskaoapmin dasa ahte vuhtiiváldit sámi geavaheaddjivuoigatvuodaid ja olahit gielalaš dássásašvuoda ja ovdánahttinvejolašvuodaid sámegielaide hálddašanguovllus.

3.4 RÁMMAT, ÁLGGAHEAPMI JA DOAIMMAID EFFEAKTA

Almmolaš doaimmat ja váikkuhangaskaoamit/ortnegat áinnas vuođuštuvvojit sihke doaibmaulbmila áigumušain ja makkár sivvaváikkuhusaid ja boadusoktavuodaid sáhtta vuordit ortnega/váikkuhangaskaoami geavaheami bokte.

Eambbo bienalaččat sáhtta árvvoštallanlágideami ovdánanproseassa ja málle oaidnit vuolábealde figuvrras. Obbalaš vuođu alde sáhtta ovttá doaimma válddahallat daid eavttuid vuođu maid e.e. OECD geavaha go árvvoštallá man bures stáhtalaš doaimmaid čađaheapmi lea lihkestuvvan. Dán rámmaráhkadusa siskkobealde árvvoštallojit doaimmat dán vuođu

- Čađaheami produktivitehta (oktavuohta gaskal resursageavaheami ja boadusulbmiliid),
- ulbmilolaheami dási (man muddui boadusulbmilat ja rievdadusat mielddisbuktet guhkesáiggi rievdadusaid/váikkuhusaid),
- doaimma relevánsa (Oktiivástidit go beavttut dárbbuiguin)
- doaimma váikkuhusaid (čanus gaskal effeaktaulbmiliid ja servodatlaš ulbmiliid)
- guhkesáiggi ceavzilvuoda (go jurddaša relevánssa ektui ahte olahit servodatlaš ulbmiliid guhkit áigge vuollái)

Figuvra 3 Obbalaš árvvoštallanmodealla obbalaš beaktoárvvoštallamii. (Gáldu: Concept, 2013)

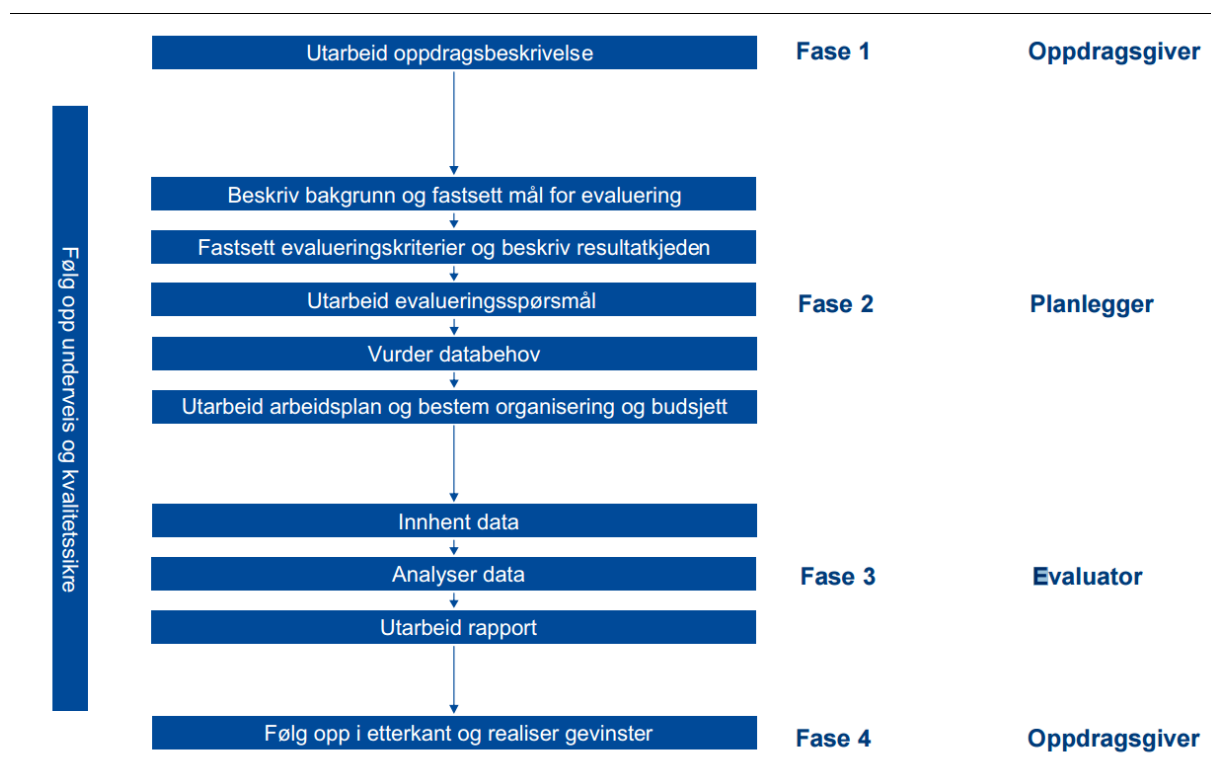
Árvvoštallama čađaheamis galgá árvvoštalli árvvoštallat ja operašonaliseret metodageavaheami ja diehtodárbbuid háhkan dihte buriid indikáhtoriid maiguin vástida váldoovttavuođaid doaimma čuozaheamis ja diehtochohkema ja resursageavaheami metodalaš lágideami. Nugo deattuhuvvo gilvovuodus, de Sámedikkis lea bajitdási hálldahuslaš ovddasvástádus guovttegielalašvuoda doarjjaortnega ovdáneami čađaheapmái. Danin lea lagas gulahallan dehálaš ja dárbbalaš gaskal barggaheaddji (Sámediggi) árvvoštallanbarggu ráhkkaneamis ja čađaheamis. Sámedikkis gávdno maid dái ollu dan hálldahuslaš dokumentašuvnnas mii dárbbasuvvo árvvoštallamis váldot atnui. Jus leaš nu ahte árvvoštallamis lea oalle ráddjejuvvon viidodat, de dat maid addá vuodu nu beaktis ja relevánta árvvoštallanprosessii go vejolaš.

Mii oaidnit dán maŋŋilárvvoštallamin dain rievddadusain mat leat šaddan go gollovuđot modeallas molsojuvvui ulbmilstivrejuvvon modellii. Árvvoštallamis ferte vuhtiiváldit ahte sámedipolitihkas leat árra muttus ovdánahttit váikkuhangaskaomiid ja stivrenrámmaid guovttegielalašvuoda váikkuhangaskaomiid ovdáneapmái. Bajábealde obbalaš effeakta- ja árvvoštallanmodealla ja dán maŋŋilárvvoštallama oalle gáržžes resursarámmaid ektui, čájeha min mielas ahte lea earenoamážit oahppan čadnon gaskavuhtii gaskal resursaárjajidjama, bohtosiid, effeaktaulbmiliid ja ulbmilolaheami mii lea vuodđun sáhttit dahkat árvvoštallamiid go dássádaddá dán ja eará vásáhusaid/máhttovuodu ovddeš árvvoštallamis.

Guhkesáiggi ja strategalaš ulbmilolaheami ja ortnega guhkesáiggi heivvolašvuoda ja ceavzilvuoda ektui lea dárbu ásahit guhki but ja viidábut árvvoštallanperspektiivva, mas deaddu biddjo dasa mot váikkuhangaskaomiid geavaheapmi vuhtiiváldá doaimma servodatlaš ulbmiliid ja guhkesáiggi ceavzilvuoda (gč. OECD árvvoštallanmodealla loahppacehkiid).

Mii oaidnit ahte čađaheapmi ja rámmat mat leat addon čájehit dárbbu lagabut gulahallamii gaskal barggaheaddji ja árvvoštalli mii sihkarastá buori rollaáddejumi ja gulahallama loahpalaš hábmema ovdáneami, čađaheami ja árvvoštallanbohtosiid geavaheami dáfus.

Čadaheamis leat mii dan nai nu vásihan. Vuolábealde figuvrras leat govvidan mot dát vuhtiiváldojuvvo čadaheami iešguđet cehkiin.

Figur 4 Ceahkit ja rollat árvvoštallanproseassa oktavuodas (Gáldu: Stáhta ekonomijastivrema guovddáš - bagadus stáhtalaš doarjjaortnegiid árvvoštallamii)

3.5 ÁRVVOŠTALLAMA METODALAŠ ČADAHEAMI VÁLDDAHALLAN

Bajábealde rámmaid ja váldoáššečuolmmaid digaštallamiid vuodul árvvoštallama ja bohtosiid geavaheami váste, boahtit mii dán teakstaoasis čilget lagabut prošeavtta metodageavaheami birra.

Čadaheamis leat geavahuvvon iešguđet kvalitatiivvalaš ja kvantitatiivvalaš diehtočohkken- ja giedahallanmáliid. Dieđut čohkkejuvvojit nu ahte dahkkojit jearahallamat ja vižžojit sekundáradieđut Sámedikki, suohkaniid ja fylkkagiielddaid plánain, mearrádusain ja áššedokumeanttain. Barggaheaddji lea, nugo ovddit árvvoštallamis, guovddáš ovttasbargoguoibmi go guoská ollu dan čálalaš dokumentašuvdnii mii vižžojuvvo ja lea oassin árvvoštallamis.

Dasa lassin bohtet čadahuvvot jearahallamat suohkaniid ja fylkkagiielddaid čoavddainformánttaiguin oassesurggiid oktavuodas mat galget čielggadeamis čuvgejuvvo:

Tabealla 4 Metodaid ja diehtogálduid geavaheapmi árvvoštallamis

Árvvoštallanbarggu doaimmat	Metodageavaheapmi ja diehtogáldut
Gustovaš lágat ja ásahuslaš rámmat	Dokumeantaguorahallamat rámmain, njuolggadusain, doarjjalohpádusreivviin ja šiehtadusain, lassin dasa vel jearahallamat.
Referánsavuodđu ovddit árvvoštallamis (2009)	Dokumeantadutkosat ja metodihka, guovdilastimiid ja gávdnosiid guorahallan,
Juolludeamis rievdadusat gollostivrejuvvon modeallas ulbmilstivrejuvvon modellii	Proseassa buohtastahttin ja guorahallan ja ođđa juolludaneavttuid ovdánahttin, šiehtadusvuogádat, doarjjalohpádusreivvet ja čuovvolanrutiinnat.
Rievdadusat oainnuin ja geavadis ovtasbargošiehtadusaid ja ulbmilstivrema vuodul	Ovtasbargošiehtadusaid ovdánahttima proseassadieđuid čohkken ja čuovvoleapmi ovdal ja maŋŋel árvvoštallanáigodaga
Rievdadusat suohkanlaš ja fylkkagiielddalaš vuogádagain sámegiela ovtadásat meannudeami ja giellaovdáneami vástte	Sekundáradieđuid geavaheapmi, mearrádusaid, plánemiid ja raporttaid/čuovvoleami oktavuodas. Jearahallan Sámedikki, suohkaniid, fylkkagiielddaid ja bearráigeahččaneiseválddiid čoavddamuitaleddjiiid.
Sámedikki gulahallan ja ovtasbargu suohkaniiguin ja fylkkagiielddaiguin	Sekundáradieđut ja jearahallamat eambbo Sámedikki, suohkaniid, fylkkagiielddaid ja fylkkamánniid muiteleddjiiguin.
Soaittáhatiskosat suohkaniid/fylkkagiielddaid giellageavadis ja fáálaldagain	Jearahallanofelaš ja soaittáhatiskosiid čađaheapmi (čađaheamis láigohan sámegielat resurssaid.

Oktiibuot mii oaivvildit ahte dát lea addán áššáigullelaš ja buori vuoddu sáhttit dahkat maŋŋilárvvoštallama dohkálaš lági mielde. Dieđusge leat muhtun gáržžidusat áiggi ja resurssaid oktavuodas.

Mii čujuhit muđui árvvoštallama válđoáššečuolmmaid lagat válđdahallamiidda mat gávdnorjit mielddusoasis.

3.6 SUOHKANAT JA FYLKKAGIELDDAT MAT LEAT MIELDE ÁRVVOŠTALLAMIS

Čadaheamis leat oktiibuot 10 suohkana ja 4 fylkkagieldda galleduvvon ja jearahallojuvvon.
Dat leat:

Tabealla 5 Bajilgovva suohkaniin ja fylkkagielddain mat leat mielde árvvoštallamis (Gáldu: Sámediggi /Nordlandsforskning)

Fylka	Suohkanat	Searvvai sámegiela hálddašanguvlui
Davvi-Trøndelága Davvi-Trøndelága fylkkagiela	Snåase Raavrhvijkhe Davvi-Trøndelága fylkkagiela	2008 2013 2008
Nordlándá	Divttasvuotna Nordlándda fylkkagiela	2006 2006
Romsa	Loabák Gáivuotna Romssa fylkkagiela	2009 1992 1992
Finnmárku	Kárášjohka Guovdageaidnu Unjárga Porsáŋgu Deatnu Finnmárkku fylkkagiela	1992 1992 1992 1992 1992 1992

Tabeallas ovdanboahtá makkár jagi ovttaskas suohkanat ja fylkkagielddat serve sámegiela hálddašanguvlui. Fylkkagielddat leat lihtoduvvon dan áigemutto rájes go vuosttaš suohkan searvvai.

Mii oaidnit ahte suohkanat Gáivuona rájes davás guvlui leat guhkimusat leamašan hálddašanguovllus, ja julev- ja lullisámi suohkanat ges leat searvan dasa áigodagas 2006 rájes 2013 rádjái.

3.7 RELEVÁNTA OVDDEŠ GUORAHALLAMAT

Dasa lassin Finnut ovddit guovttegielalašvuodaruđaid árvvoštallamii, leat mii maiddái guorahallan árvvoštallamiid mat gilvovuođus namuhuvvojit. Dát guoská Norut raportii 2012:5 "Suohkansuorggi sámi perspektiivva kárten", ja Norut/NF raportii 2012:6 " Sámi giellaguovddážiid árvvoštallan" ja Norut-raportii 2013:1 "Sámedikki ohcanvuđot gielladoarjjaortnegiid árvvoštallan". Mii leat maiddái guorahallan sámi giellaisskadeami man Nordlandsforskning čađahii 2012:s (NF-raporta 07/2012), mii čađahuvvui 12 suohkanis.

Dát raporttat leat dehálaš máhttovuođđun lassin prošeavttaid bokte čohkkejuvvon álgodieđuide dasa ahte árvvoštallat ollislaš resursageavaheami ja váikkuhangaskaomiid organiserema ásahuvvon sámegiela ja sámi kultuvrra ovdáneami ja ealáskahttima várás.

Guokte vuosttaš namuhuvvon raportta válddahit iešguđet suohkaniid min válljenmunis, ja mii leat čájehan čatnosiid vuolábealde tabeallas.

Tabealla 6 Bajilgovva guorrasemiin sámi giellahálddašanguovllu ovddeš árvoštallamiiguin

Suohkan	Sámi perspektiiva hálddašeamis (2012:5)	Sámi giellaguovddážiid árvoštallan (2012:6)	Giellaisskadeapmi 2012 (2012:7)
Snåase	x		X
Raavrhvijnke			
Divttasvuotna	x		X
Loabák		x	
Gáivuotna	x	x	X
Karášjohka			
Guovdageaidnu	x		X
Unjárga		x	X
Porsáŋgu		x	
Deatnu		x	

Mii oaidnit ahte Gáivuona suohkana fátmastit buot golbma iskkadeami, Snåase, Divttasvuotna, Guovdageaidnu ja Unjárga ges fátmastit guokte. Guorahallamat addet buori vuođu árvoštallat stáhtusa ja rievadásaid guovttegielalašvuođaruđaid hálddahus- ja geavaheaddjiperspektiivva ektui.

3.7.1 SUOHKANSUORGGI SÁMI PERSPEKTIIVVA KÁRTEN

Suohkansuorggi sámi perspektiivva kárten dahkkui iešguđet suohkantiippaid válljenmunis mat belohakkii gokčet daid suohkaniid mat vuostáiváldet guovttegielalašvuođaruđaid. Suohkanat mat maiddá gullet min árvoštallamii leat Snåase, Divttasvuotna, Gáivuotna ja Guovdageaidnu. Sámi perspektiivva kártemis deattuhuvvojedje dat suorggit suohkana doaimmas main leat nannoseamos láhkaortnet vuoigatvuođaide, dm. Oahpahus (mánáidgárdi, skuvla ja bargiid oahpaheapmi), dearvvašvuođa- ja sosiálasuorgi ja suohkanplánabargu, das deattuhuvvui servodatoassi ja suorggit mat gullet erenoamáš dilálašvuođaide, kultuvra ja astoáiggedoaimmat. Dutkosa váldokonklusuvdna suohkana hálddašangeavahusas lea ahte ii leat sajáiduhttin sámi perspektiiva suohkanlaš doibmii, vaikko dássi rievddada suohkaniid ja sámi giellaguovlluid gaskkas. Ii oktage suohkan ovtadássásaččat bija dárogiea ja sámegiea hálddašangiellan, vaikko sámi namma geavahuvvo šiltemis ja čalmmustahttimis. Váldooaidnu lea ahte vaikko suohkanat leat njálmmálaš guovttegielagat, de eanas čálalaš gulahallamis dáhpáhuvvá dárogillii. Fáktorat numot dáruiduhttima čuozahusat orrot leame dehálaš čilgenfáktoran čoahkkáigesson erohusaide.

Oahpahussuorggis leat stuora erohusat davvisámi guovllu ja lulli- ja julevsámeguovlluid suohkaniid gaskkas, gos unnitlohku oažžu sámegiel vuosttašgiea ja sámegillii oahpahusa. Dearvvašvuođa- ja sosiálasuorggis vásihit geavaheaddjit unnit oažžut bálvaleami bargiin geain lea sámegiel gelbbolašvuohta, vaikko suohkanat oaivildit ahte sii láchčejit dili dasa. Hástalusat dán suorggis orrot leame oalle seammaláganat olles hálddašanguovllus, ja

čujuhuvvo ahte čovdosat dás leat eambbo báikkálaččat heivehuvvon, prošeaktaruhtaduvvon ja árvvoštallamiid vuodul, ja eai nu ollu guovddáš eiseválddiid stivrejumi vuolde.

Maiddáii bajitdási plánaid dáfus ii leat sámi giellageavaheapmi beare oidnosis, vaikko ođđa gáibádusat e.e. Plána- ja huksenlága bokte sáhttet váikkuhit suohkanlaš boahhteáiggi plánabargui.

3.7.2 SÁMI GIELLAGUOVDDÁŽIID ÁRVVOŠTALLAN

Árvvoštallan siskkilda oktiibuot logi sámi giellaguovddáža mat leat ásahuvvon áigodagas 1994 rájes 2009 rádjái, ja min válljenmunis leat váldon mielde suohkanat Loabát, Gáivuotna, Porsángu, Deatnu ja Unjárga. Giellaguovddážat vuostáiváldet vuodđodoarjaga Sámedikkis sihkkarastin dihte ahte sámegiella gullo ja geavahuvvo guovddážiid doaibmaguovllus, man viidodat dávjá manná suohkana rájiid badjel.

3.7.3 GIELLAISKKÁDEAPMI 2012

Giellaisskkadeapmi dahkkui Sámedikki barggaheami vuodul, das geavahuvvojedje sihke kvantitatiivvalaš (jearahallanisskkadeamit) ja kvalitatiivvalaš iskkadeamit (case/jearahallamat) oktiibuot 12 suohkanis; hálddašansuohkanat, smávva suohkanat hálddašanguovllu olggobealde ja gávpotsuohkanat.

Tabealla 7 Ássit ja sámegielagat sámegielaid dárui hálddašanguovllus (Gáldu: SGD)

Suohkan	Olmmošlohku 1.1.2012	Olmmošlohku 1.1.2000 (SGD)	Sámegielagiid proseanta (2000)	Sámegielagiid lohku (2000)
Guovdageaidnu	2927	3068	96	2945
Karášjohka	2763	2901	94	2727
Unjárga	901	965	75	724
Deatnu	2896	3074	53	1629
Porsángu	3946	4451	35	1558
Gáivuotna	2210	2369	46	1090
Loabák	1016	1052	14	147
Divttasvuotna	1956	2302	19	437
Snåase	2164	2397	9	216
Raavrhvijnke	494	595	15	89

Tabeallas čielgasit bohtet ovdan dat stuora erohusat mat leat sámi giellahálddašanguovllu suohkaniin sámi álbmoga sturrodaga ja sámi oasi dáfus, mii addá hui iešguđet lágan eavttuid sámi giellaealáskahttima ja giellageavaheami ovdánahttimii.

4 SUOHKANIID JA FYLKKAGIELDDAID JEARAHALLAMAT

Dán kapihttalas čilget dieđuid maid leat ovddalgihtii viežžan Sámedikkis ja sámi hálddašanguovllu suohkaniid ja fylkkasuohkaniid jearahallamiin. Sámedikki dieđut fáttmástit ovttasbargošiehtadusaid, aktivitehtaplánaid ja Sámedikki ja suohkaniid / fylkkasuohkaniid gaskaneas kommunikašuvnna raporteremis ja guovttegielatvuodaruđageavaheami plánemis.

Juohke suohkanis leat mii jearahallan suohkanjođihangotti guovttegielatvuodaruđa áššeoovddasvástideddjiid. Maiddái giellakonsuleanta ja ovttatovddasvástideaddjit leat jearahallojuvvon, ja eará virggehasat geain lea bargovásáhus dain bargosurggiin mas lea leamaš erenoamáš dárbu ovdánahttit sámegiela geavaheami bálvalusas.

Loahpas leat oktii geassán oppalaš dieđuid juohke suohkana hárrái. Dáid dieđuid leat dasto geavahan vuodđun vásáhusaid loahpalaš digaštallamii go bargat nuppástuhttit guovttegielatvuodaruđa eavttuid. Digaštallama loahpaheapmin mii maid čujuhit buoridansurggiid guovttegielatvuodaruđa hárrái.

4.1 SNÅASE/SNÅASA SUOHKAN

4.1.1 DUOGÁŠ

Snåase suohkan lea Davvi-Trøndelágas ja lea šaddan lullisámi guovllu váldobáikin vaikko lullisámiin leat guovddášbáikkid maid lulleis ja davvelis riikkas. Ovdeš raporttain mitaluvvo ahte sámi álbmoga lohku lea birrasii 3-4%, muhto dán evaluerema gieddebarggus lea midjiide almmuhuvvon ahte sápmelaččaid lohku lea 7-10 % álbmoga logus mii lea 2000. Jagis 2003 ledje 61 olbmo Sámedikki jienastanlogus. Snåase lea dán posišuvnna ožžon muhtin muddui dan dihte go doppe leat olu sámi ásahusat, nu mo Saemien Sijte, Sámediggi, Boazodoallokantuvra, Duodjeinstituhta, Sámeskuvla mas lea internáhtta ja sámi mánáidgárdi, SANAG ja NRK Sápmi. Dat leat dahkan ahte olbmot leat veahá fárredallan dohko. Snåase lei maid vuosttaš suohkan, ja guhká dat áidna lullisámi suohkan mii lei sámegiela hálddašanguovllus. Dát dahkkui jagis 2008 ja dasa lei stuora politihkalaš ovttamielalašvuohta.

Dalle go šattai sámi hálddašanguovllu suohkanin, de bargojuvvui olu sámegielain ja sámi kultuvrrain Gielem nastedh-prošeavtta olis mas lei stivren- ja bargajoavku ja mii bargguinis sihkkarasttii ahte barggut laktásedje sihke suohkanii ja sámi álbmogii. Jagis 2012 rievddai Gielem nastedh stáhtus ja šattai suohkana giellaguovddážin mii oažžu njuolggodoarjaga Sámedikkis. Odne giellaguovddáš gullá lullisámegiela ja kultuvrra ovttadahkii, muhto das lea sierra jođiheaddji. Ovttagas leat maid ovttatadođiheaddji ja okta aktivitehtadođiheaddji

60 % virggis mii bargá sihke hálddahas ja giellaguovddáži, ja dasto lea giellabargi mii lea sámáidgárddis. Giellaguovddáži bargu olggos guvlui leat gielladoaimmat sámáidgárdis, ektui sihke suohkanis ja suohkana olggobealde, muhto dat doaimmat maid ovttatat álggaha, leat maid álbmoga eará olbmuid ektui suohkanis.

Suohkan dadjá ahte lea leamaš dehálaš hukset buoret kulturádejumii ja rahppaseabbon dahkat sámáidgárdis. Danne sii leat čalmmustahttan sámáidgárdis nu ahte oidno galbemiin ja hervemiin. Sii leat maid kursemiin deattuhan hukset suohkanbargiid sámáidgárdis- ja kulturgelbbolašvuodá. Jearahallamis gulaimet ahte suohkanbargiid lea dál buoret áddejumii kulturerohusain maid sii ovdal eai lean oaidnán, ja suohkan geahččala buorebut heivehit bálbáid sámáidgárdis. Dán deattuhedje maid sámáidgárdis geavaheaddjit, erenoamážit vuoras olbmuid hárrái. Suohkana dearvvašvuodábálbáid leat muhtin sápmelaš bargit geat loktejit kulturgelbbolašvuodá, muhto dát ii dattege ovdit giellagelbbolašvuodá.

Lassin dása muitaluvo ahte sámáidgárdis ja sámeskuvla leat nannoseamos sámáidgárdis arenat. Dalle go sámáidgárdis ovttatat lei skuvlainternáhtas, de dat váikkuhii sámáidgárdis birra nannemiin. Go ovttatat sirdojuvvui ráđđevissui gos dál lea, de lea biras rásson giellaarenan. Muhto seammás muitaluvo ahte lea maid buorre go ovttatat lea sirdojuvvon, de dat fas oainnusindahká sámáidgárdis ja dahká dan dábbálaš suohkanhálddahas siskkáldasat. Deattuhuvvo man dehálaš lea ahte lullisámi ovttaga jodiheddji lea bargoveahkagottis mielde nu ahte sámáidgárdis buorebut bohtá ovdan oppa suohkanis. Muitaluvo maid ahte dearvvašvuodá- ja oahpahussuorggis leat dat suorggit mat buoremusat leat váldán vuhtii sámáidgárdis duodas, ja fas eará suorggit eai leat searvan.

Dearvvašvuodábálbáid ja geavaheddjiid bealis muitaluvo ahte danin go váilot sámáidgárdis bargit, de lea váttis giellauskosa váldit guovttejáhkaš ja njealjejáhkaš mánáin. Dán oktavuodas namuhuvvo ahte oppalaččat lei álit bivdit dulkka dalle go suohkanis lei giellakonsuleanta, dan ektui maid dál lea go bálbáid ostojuvvo priváhta. Sámáidgárdis ovttatat váillaha nana giellageavaheaddji iežaset gaskkas beaivválaš barggus, dat olmmoš lei sáhttit lasihit ossodaga barggaid čađahannávccaid. Vaikko suohkan lea deavdán dan maid galgá dan hárrái ahte fállat dulkoma ja jorgaleami dalle go dárbbašuvvo, de ii leat nu vissis ahte dat čaovddus mii loahpalaččat lea dál, lea dat mii lea eanemus heivvolaš sámáidgelbbálbáid fállat suohkana ássiide.

Lea unnán vejolašvuhta sámástit go ringe suohkanii, muhto telefonbálbáid vástida "Snåasen tjellte, Snåsa kommune". Go lea sáhka dárbbuin ja vuoruhemiin, de eatnagat cuigejit ahte Snåase dárbbaša milloseappot hukset lullisámi giella ja giellaarenaid eambo go fállat bálbáid sámáidgárdis. Muhto seammás daddjo ahte lea dehálaš oaidnit ja gullat sámáidgárdis vai giella nannejuvvo. Oppalaččat leat leamaš posiitiiva ovdáneapmi go sámáidgárdis lea eambo oidnosis suohkanis, muhto giella maid gullo mihá eambo go ovdal almmolaččat.

4.1.2 OVTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Sámedikki ja Snåase suohkana ovttasbargošiehtadusas daddjo ahte suohkan galgá nannet kommunikašuvvna ja diehtajuohkima sámáidgárdis interneahhtasiiddus, jorgalit guovddáš plána- /áššebáhpriid, virgealmmuhusaid ja eará áigeaguovdilis dieđuid suohkanlaš doaimmain. Dasa lassin deattuhuvvo dat ahte profileret ja oidnosii buktit viesuid ja kantuvrraid galbemiin,

geavahit sámegiela politihkalaš čoahkkimiin ja sámi namaid bidjat arkiiva- ja poastavuogádahkii, ja suohkanlaš viesuin bidjat sámegiela oidnosii.

4.1.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Jagi 2012 ovddidanšiehtadus huksejuvvo ain daid govddadis eavttuid vuodul mat leat sámegiela ovdáneamis:

- Kommunikašuvdna, fierpmádat ja ovttasbargu
- Joksat doaibmevaš guovttegielatvuoda
- Aktiivvalaččat geavahit lullisámegiela
- Almmolaččat geavahit lullisámegiela
- oidnosii buktit lullisámi giela ja kultuvrra

Ovttasbargošiehtadusa čuovvovaš ovddidandoaimmat:

Ovddidansuorgi	Doaibmabidju
Kommunikašuvdna	- Ruovttusiidu, jietnafiilat, , - fierpmádathuksen ja oidnosii buktin doaluin, - Giellakafea, girjebusse (joatkevaš) - Lullisámi girkoeallin
Oidnosii buktin	- Galbet E6 ja fylkkageainnuid, Coop-gávpi - Čalmmustahttit sámi leavgabeivviid, - Galbet ja giellageavaheapmi vuostávdindandoaimmahusain ja buot almmolaš viesuin suohkanis - Sámi dáidagiin ja artifaktain čijahit/hervet ,
Giellaguovddáš Gielem Nastedh (ásahuvvon 2012)	- Čuovvolit giellakonferánssa (2011), nuoraid giellateáhter, deaivvadanbáikkid nuoraide - bargojoavku ja komiteabarggut (geaidnogalben, ráđđeviessu, čijaheapmi, dáiddačájáhus, girjerádju)
Kursa ja oahpahus	- Giehtaduodji ja sámi giella, čállinjoavkkut, kulturáddejummi, - Dihtorkursa vuorrasit sámiide, kursa sámi kulturáddejumis (govdes) - Juohke jagi giella- ja kulturseminára mánáide, nuoraide, rávisolbmuid - Giellakafea, Metodihkka go leat eanet giellaoahpaheaddjit ovttasbarggus allaskuvllain (HINT) - Mentorortnet, lullisámegiel giellafierpmádat (joatkevaš – 2014)
Prošeavttat	- Lullisámegiel giellamáhttu / HINT (2012) - Álgokursa sámegiella III, čállin ja grammatihkkakursa, giellaovddideapmi mánáidgárddis, lullisámegillii lávllagirji, girjjálašvuodaprošeakta, rávisolbmuid giellalávgun, dearvvašvuoda ja fuollaprošeavttat vuorrasit sámiide

Snåase ovddidandoaimmaid vuoddu lea huksejuvvon dan mielde mo suohkana oaivil lea dasa ahte dárbbáša ásahtit vuodu (plattform) mas kulturáddejummi lea vuoddu vai bastá konsolideret ja movttiidahttit giellaovddideami. Suohkan lea deattuhan 2012-2015 ovttasbargošiehtadusas Sámedikkiin ahte suohkan lea sorjavaš das ahte dássidis

resursabohtu lea olámuttus. Jagis 2013 oaččui suohkan 3,021 milj.kruvnno, ja dat lea seamma supmi go jagiid 2011 ja 2012.

4.1.4 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Doaibmabijuid váldodeaddu lea sihkkarastit ahte sámegiella lea oidnosis ja dan dahká suohkan go galbe ja hukse giellamáhtu ja kultuvrralaš gelbbolašvuoda. Prošeaktadásis ovddiduvvui vuodđu ahte suohkana diedihit sámi hálldašanguvlui, muhto maŋŋil ja maŋemus áigodaga áigumušat leat leamaš nannet bissovaš organiserema ja oaččuhit guovttegielat fálaldaga ja bidjat oassin suohkana dábálaš bálvalusorganiseremii. Noruta analysas sámi hálldašanperspektiivva dáfus boahtá ovdan ahte suohkan lea bidjan olu návccaid vuoddu ásaheamis, vai guhkit áigái bastá fállat sámi álbmogii fálaldaga ja ahte dat lea oidnosis. Nuppi bealis leat ovdalis kártemat cuigen ahte eanas doaibmabijut maid leat čađahan, leat čadnon sierraruđaide maid Sámediggi addá, mii dahká ahte fálaldagat leat olggobealde daid vuoruhemiid mat čuvvot dábálaš bálvalusbuvttadeami.

Ovttasbargoplána sátnádeapmi čuovvu eanasmuddui gáibádusaid ja indikátoriid maid Sámelága giellanjuolggadusat geavahit. Maiddái gaskaboddosaš plána jahkái 2016 lea deattuhan kommunikašuvnna, oainnusindahkama ja gelbbolašvuodalohtema Vuoddo-/bálvalusoasis.

Vuoddo- ja bálvalusoassi

2014 raporta muitala ahte suohkanis leat 14 olbmo geat bálvalit álbmoga sámegillii, ja 40 olbmo leat ožžon kurssa/oahpahusa (oktan oanehis hoahppokurssaiguin). Sámegiella boahtá oidnosii ruovttusiiddus, muhto lea ain áigumuš lasihit sámegiel sisdoalu. Suohkan almmuha diehtujuohkima ja virgealmmuhusaid sámegillii ja eanas plánat leat jorgaluvvon sámegillii.

Snåase lea olu bargan oažžut galbejuvvot suohkanlaš doaimmaid, geainnuid ja báikenamaid. Ođđa doaimmat galbejuvvojit ja suohkan bargá ovttas ealahusaiguin sámegiella ovddideamis. Lullisámi ovttadat veahkeha Snåase searvegotti ja Lullisámi girkolávdegotti láchit girkolaš bálvalusaid sámegillii. Dearvvašvuodasuorggis lea ovttasbargu Lullisámi ovttadaga ovttadatjođiheaddji, giellakonsuleantta ja aktivitehtajođiheaddji gaskkas dan várás ahte addit sámi geavaheddiide bálvalusaid ja dulkonbálvalusa.

Ovddidanoassi

Ovddidanoasis leat deattuhan lasihit giela ja kulturmáhtu, ovttas kulturásahusaiguin ja Ravrvihke suohkaniin, ja das sii fállat "sámi máhttolávkka" mánáidgárddiide ja 1. ja 2. luohkkái. Sámi álbmotbeaivvi čájehuvvui Naestie gáatie suohkana skuvllaide ja mánáidgárddiide ja dan gehčče hui ollugat.

Mánáidgárdi lea oasttán pedagogalaš materiála guovttegielatvuoda nannet ja sámi duhkoraddama. Njálmmálaš giela nannemii lea leamaš mentorortnet mas oahppit ožžot veahki ruovttubargguide, ja dan lea giellaguovddáža kursa- ja aktivitehtajođiheaddji lágidan. Jagis 2014 leat čađahan kurssa urtasiid ja šattuid birra Ravrvihkes masa laktása kulturmáhttu ja giella. Suohkan lea maid ásahan stipeandaortnegiid vai movttiidahtá olbmuid válljet sámegiella joatkkaskuvllas ja alit oahpus.

Snåases leat maid olu bargan fierpmádathukseimiin dan várás ahte vásáhusaid juogadit guovttegielatbarggu hárrái. Sámi álbmotbeaivvi lei viiddis čálmmustahttin mas Sámedikki politihkalaš njunnošat oassálaste. Lullisámi ovttat ovdastii suohkana lullisámi festiválas Staares mas ovttas sámi ásahusaiguin čálmmustahte ahte suohkan nanne guovttegielatvuodabarggu.

4.1.5 SUOHKANA NJUNNOŠIID ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAMI GEAVVADIS

Suohkana jearahallamiid čoahkkáigeassu

Mii jearahalaimet suohkana njunnošiid ja hálddahušjođiheddjiid, ovttadathoavddaid ja sin geat barget suohkana guovttegielatvuoda heivehemiin. Oppalaččat mii oaidnit seamma ládje suohkana go dat maid Noruta raporta muitala hálddahusa sámi perspektiivva hárrái. Orru leamen nu ahte Snåase lea olu bargan ealáskahttin dihte sámi giellaovdáneami ja láchčán oažžut doaibmevaš guovttegielatvuoda suohkana bálvalusaide. Maiddái sámi ásahusaid stuora bargu ovddida oainnusindahkama ja dan ahte devdojuvvojit dehálaš eavttut oažžut kulturvuđđosaš giellahuksema.

Dehálaš eaktu lea leamaš govda ovttamielalašvuohta dasa ahte searvat sámi hálddašanguvlui. Sámi kultuvra ja ealáhusdoaimmat leat dehálaš oasit suohkana ovdáneami, ja politihkalaččat leat leamaš unnán riidu válljemis ja čuovvoleamis. Politihkalaš stivrenjoavku lea sihkkarastán dan ahte mearrádusat leat čanastuvvon ja čuovvoluvvojit.

4.1.6 ORTNEGA RIEVDADEAPMI

Masa ruđat geavahuvvojit ii oro nuppástuvvan nu olu vaikko ortnet lea rievdaduvvon. Ain deattuha suohkan doaimmaid mat sihkkarastet ahte sámegiella oidno ja das lea govda vuodđu ovdánit hálddahusas. Ruđat vuodđo- ja bálvalussuorgái orrot leamen govttolaččat. Suohkan doallá ovdan ahte ovdal lei álkut searvá oazžut eará aktevrraid ovddidanbargguide. Ođđa eavttut dahket ahte sámi giela ja kultuvrra ovttat fertet leat njuolga involverjuvvon. Vásáhus lea maid dat ahte ruđaid geavaheapmi stivrejuvvo eambbo ja de lea vaddásit varieret doaimmaid ja heivehit nannendási go eará aktevrraid suohkanis involvere bargui. Danne suohkan fertet leat eambbo aktiivvalaš ja gulahallat eambbo Sámedikkiin plánemis ja čađaheamis, vaikko deattuhuvvo politihkalaččat ahte lea buorre oktavuoha Sámedikkiin ja presideanttain das mii guoská giellahuksema dárbbalašvuhtii suohkanis.

Vuodđo/bálvalus ja ovdánahttima erohus orru leamen ártet ja mielddisbuktá lassii byråkratiija reporterema dáfus, ja dat "borrá" oasi ruđain. Ákkastallojuvvo maid ahte juohkin ja deattuheapmi doaibmá iešguđet ládje ođđa suohkaniin, gos dárbbasit hukset ja oidnosii buktit kultuvrralaš vuodu sámegiella geavaheami ealáskahttima hárrái guhkit áiggi badjel. Dát lea maid dárbbalaš oažžut govda politihkalaš vuodu dasa ahte hukset suohkana guovttegielat suohkanin. Suohkan oaidná dárbbalažžan ja heivvolažžan fokuseret kultuvrralaš doaimmaid lotnolasat giellagelbbolašvuodain vai sáhtta giellahukseimiin bargat. Doaimmat mánáidgárddis adnojit leat eambbo deaivilat dannego dáid doaimmat dahká ovttas váhnemiiguin ja ođđa buolvvaiguin.

Suohkana ráđđeolmmái lea guhká bargan proseassain, ja lei guovddáš olmmoš dalle go ráhkkanedje ja diedihedje suohkana sámi hálddašanguvlui. Lea leamaš dihtomielalaš ja

guhkesáigge konsolideren das mo organiseret suohkana bálvalusaid. Hálddahas orru leamen dárbu konkretiseret mo sámegiela giellahuksenbargu, oainnusindahkan ja bálvalusovddideapmi dahkkojuvvo. Dát guoská sihke dasa mo váikkuhangaskaomiid stivre ja várre vásedin doibmii ja mo daid de joraha konkrehta doaibman, ja mo ruhtageavaheapmi lea oppalaš stivren- ja jođihandoaimmaid oassin. Orru leamen hástaleaddji oažžut oainnuid ja evttohusaid ovtadatsurggiin.

li oro leamen nu heivvolaš go váikkuhangaskaoamit detálja stivrejuvvojit, ja čujuhuvvo dasa ahte váilot ruđat giellakonsulentii, muhto seammás ferte suohkan máhcahit geavakeahtes ovddidanruđaid Sámediggái. Kombinašuvdna mas lea ovttá jagáš spiehkastančuovvoleapmi ja raporterén buktá eanet barggu raporteremii ja unnit áigi báhcá doaimmaid čađahit iežas olis, ja dat «ránggáštuvo» go ruđat gessojuvvojit ruovttoluotta. Koordinerenbargu šaddá maid mihá gággadeappo go ferte proseassaid čatnat mearrádusaide sihke Sámedikkis ja suohkanstivrras, ja ádjána mihá guhkit dan ektui jus dárbbáša justeret ja ovddidit doaibmabijuid oanehis áigái.

Nubbi eará lea dáid doarjagiid háhkamis ahte doarjjaoažžun lea mearrideaddjin dasa ahte doaimmat vuoruhuvvojit ja čađahuvvojit dan muttos viidát go Snåases lea dahkkon (loga Norut ovddeš sámi hálddašanperspektiivva analysa). Giellaguovddáš ja sámi ovttadat čujuhit maid ahte go addojit sierra rámmat, de dat dahká deattu ahte ferte legitimeret doaimmaid dalle go suohkan ferte čavget oppalaš resursaboađu iežas bálvalusaide. Dát nannejuvvo vel eambo dalle go doaimmaid oinnolaš oassi dahkkojuvvo ovddidanoasi olis ja ii njuolggo vuodđodoaimmaid ja bálvalusaid olis suohkaniin gos leat unna oasáš sámi álbmot.

4.1.7 GEAVAHEADDJIDÁRBUT JA –OVDÁNEAPMI

Nuppástusat geavaheddjiide

Geavaheddjiid bealis lea váttis dadjat leago eavttuid rievdadeapmi ja heiveheapmi dán áigodagas buktán stuora nuppástusaid das mo geavaheadjit vásihit bálvalusfálaldagaid heiveheami. Muhtin muddui vuolgá dat das go suohkan lea válljen govdadit bargat giellahukseamiin kulturvuodđosaš rámmaid siskkobealde. Geavaheddjiid doaibmadárbbut orrot leamen čuovvoluvvon daid bálvalussurggiin mat erenoamážit leat deattuhuvvon, vaikko lea váttis oaidnit ahte ortnega rievdadeapmi lea nu stuorrát váikkuhan moktege.

Sámi álbmot váldá bures vuostá doaibmabijuid. Mii geahččat doaibmabijuid ovdáneami guhkit áigái, ja dál lea stuorát deaddu bajásšaddamii ja dearvvašvuodábálvalussii. Mánáidgárddis ja skuvllas geavahuvvo sámegiella eambo go ovdal, muhto ii leat vel sajis dat ahte oažžu sámegillii bálvalusa go váldá oktavuodá suohkaniin. Oppalaččat orru leamen nu ahte sámegiella geavahuvvo eambo ruovttus ja eará arenain ja rastá buolvarájiid. Ain dárbbášit ovdánahttit gelbbolašvuodá ja sihkarasit suohkana bálvalusaide kvalitehta.

4.1.8 ČOAHKKÁIGEASSI ÁRVVOŠTALLAN

Bálvalussurggiin lea dárbbášlaš ain bargat giella- ja kulturáddejumiin ovddasguvlui vai guovttegielatvuohta jotkojuvvo ja nannejuvvo. Lea dehálaš nannet resurssaid go oažžut giellakonsuleantta ja ain hukset bálvalussurggiide gelbbolašvuodá.

Suohkan evttoha ahte buoridemiid dáfus lea dárbu eambbo differensieret šiehtadussisdoalu ja doaibmašlájaid mat leat áigeguovdilat suohkaniidda mat leat sámi giellaguovllus. Lulde lea dárbbášlaš eambbo bargat govdadis kulturvuođđosaš giellahukseimiin vai giella ealáska ja olahit doaibmevaš guovttegielatvuoda.

4.2 RAARVIHKE/RØYRVIK SUOHKAN

4.2.1 DUOGÁŠ

Ravrvihke lea smávva suohkan ja das leat 475 ássi. 38 olbmo lea sámi jienastuslogus suohkanis. Eanandoallu ja vuovdedoallu leat dehálaš ealáhusat. Suohkanis leat leamaš stuora nuppástusat go ruvkedoaimma lea jagis 1998 heaittuhuvvon. Suohkanis lea olu rávdnjefápmobuvttadeapmi čázadagain Limingen, Tunnsjøen ja Namsvatnet.

Ravrvihke ii leat namuhuvvon ovdalis go lea leamaš sáhka giellaguovddážiin ja sámi hálddašanguovllus.

4.2.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Jagis 2013 šattai Ravrvihke sámi hálddašanguvlui oassin. Politihkalaččat lei ovttamielalašvuohta ohcat dása ja suohkanis lea ovttasbargošiehtadus Sámedikkiin áigodahkii 2013 - 2015. Go suohkan lea nu oanehis áiggi leamaš fárus, de ii sáhte vásáhusaid buohtastahttit ovddeš ortnegiin, muhto dieđut leat oppalaš áddejupmái ávkin das mo eavttut ja šiehtadusvuohti doibmet.

Suohkan lea vuodđo- ja bálvalusoasi kommunikašuvnnas ja diehtajuohkimis deattuhan ahte galgá ovddidit suohkana neahttasiiddu geavaheami. Suohkan áigu jorgalit sámegillii ohcanšemáid, dihto dokumeanttaid ja diehtajuohkinmateriála ja fállat dulkka sámi olbmuid go váldet oktavuođa dearvvašvuođaossodagain ja suohkana áššemeannudeddjiiguin.

Profileremis ja oainnusindahkamis lea suohkan deattuhan galbet sámegillii viesuid ja kantuvrraid, láchit dili vai sáhtá registreret ja geavahit sámi báikenamaid suohkana arkiivvain ja poastavuogádagas. Oainnusindahkan deattuhuvvo erenoamážit suohkana ovdakantuvrras, vuordinlanjain, čoahkinlanjain ja oktasašlanjain ja suohkana bálvalusas.

Gelbbolašvuođasuorggis Ravrvihke virgáda guokte olbmo geain lea sámegiela gelbbolašvuohta ja ovddasvástádus koordineret sámi giella- ja kulturdoaimmaid suohkanásahusa siskkobealde. Bargiide fálljuvvo sámegiela giellakursa ja máhttu sámi gielain, kultuvrras ja servodateallimis ja dat deattuhuvvo lassigelbbolašvuohtan virgádeamis.

4.2.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Suohkan deattuha dás eambbo ovdánahttit giellaarenaid suohkanii, ja joatkit ain dokumentašuvdna-/gaskkustanprošeavttaiguin mat leat jođus. Áigumuš lea movttiidahttit olbmuid háhkat gelbbolašvuođa sámi gielas ja kultuvrras ja oppalaččat oainnusindahkat giela. Mii deattuhit erenoamážit giellamovttiidahtti doaimmaid mánáidgárddis ja skuvllas, ja ovddidit identitehtahuksejeddji doaibmabijuid.

Politiikkaš čanastat lea rievddadan dannego lea lotnahuuvvan posišuvdna ja opposišuvdna. Sátnejođiheaddji lea čađat leamaš proseassas ovddit áigodagas, muhto maiddái son gii aitto lea válljejuvvon Samarbeidslista olis. Leat unnán leamaš riiddut, vaikko dađistaga leat cuiggoduvvon leamašan nyánsat ipmárdusain.

4.2.4 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA JA ORGANISEREMA VÁSÁHUSAT

Suohkan lea vásihan ahte ovttasbargošiehtadusa ásaheapmi lea leamaš buorre, vaikko leat muhtomin vásihan ahte ádjána guhká čilget ohcama hámi ja sisdoalu. Dát čilgejuvvui dego ođđášlájat bargun das mo doaimmaid ja sisdoalu galgá čatnat organisašuvdnii. Dál vásihit ahte ovttasbargošiehtadus ja eavttut leat dego sajáiduvvan organisašuvdnii.

Álggus lei Ravrvihkes resursajoavku mii lei dehálaš vai doaimmaid maid vállje, čatná ja heiveha organisašuvdnii. Plánenbarggus lei almmatge čanasteapmi gitta olbmui, ja sisdoalu ovdáneapmi unnán rievdaduvvui jagis jahkái plánemis. Ollugat háliidedje máhccat dan ovddeš ortnegii mas lei resursajoavku.

Suohkanis leat leamaš ja suohkan lea háhkán buriid ovttasbargooktavuođaid olgguldas áhahusaiguin nu mo Davvi-Trøndelága fylkkasuohkaniin ja HINT:in dan hárrái ahte ásaht buriid giellafálaldagaid ja oahpponeavvoovddideami suohkanbargiide ja sámi álbmogii.

Mii háliidit joatkit dan guvlui ahte ásaht lagat ovttasbarggu regiovnalaččat dan várás ahte nannet sámi giela ja kultuvrra. Ravrvihke áigu áinnas leat resursabirassadjin ja leat ovddidandoaimmain láiddesteaddji. Sihke politiikkašlájat ja hálldahusas dollet ovdan ahte ferte bargat fylkkasuohkaniin lávgadeappot, ee ealahusovdáneami. Suohkanrefoipma oktavuođas cuigejuvvo ahte Indre Namdalenis lea dehálaš gáhttet dan nana posišuvdna mii sámi kultuvrras ja gielas lea. Dát máksá maid dan ahte ii ábut “veahttadit” dán oasi jus suohkanat časkojit oktii.

4.2.5 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Suohkanjođiheaddjit oaivvildit sis lea buorre gulahallan Sámedikkiin dalle go álggahedje ja dálge. Ovttasbargošiehtadusas manai oalle jođánit oažžut johtui doaimmaid, muhto suohkanis lei váttisvuohta geavahit ruđaid dan jagi ja gárttaimet ohcat sirdit nuppe jahkái.

Guovttegielatvuodaruđaid raporterengáibádusat leat oalle gáibideaddjit. Suohkan oaidná ahte lea hástalus deavdit buot šiehtaduvvon doaimmaid ja gáibádusaid go dán geahččá sisdoalu ja čađahankapasitehta ektui.

Dát lei erenoamáš hástaleaddji ovdalgo ekonomijahoavda lei sajis hálldahusas. Suohkan orui dego livččii vakuumis bargamin. Mañemus jagis (2014/15) lei ođđa ráđđeoimmaí sajis gii lea oahpásmuvvan dan vuogádahkii maid mii leat ásaht dása. Son árvvoštallá ahte lea buoridanmunni juohke dásis, go mii leat áiddo álgán ovdánahttit geavvada ja organiserema.

Suohkanis lea leamaš hástalus go leat váilon olbmot njunušvirggiin, ja lea maid leamaš dárbu nannoseappot čatnat doaimmaid suohkana ovttadagaide, de danne lea sihke politihkalaš ja hálldahusa jođihangoddi oaidnán dárbbu govdadis prosessii ja siskkáldasat čatnat doaimmaid organisašuvdnii. Dán mii leat oaidnán ahte lea leamaš stuora ja gáibideaddji nuppástus das mo guovttegielatvuodaruđat ja ovddidanbargu organiserejuvvo.

Giellaguovddáš bođii maŋŋil fárrui doibmii, ja ovttasbargu lea ovddidandásis dál. Dál lea dehálaš ásaht mekaniismaid ja deaivvadansajiid koordineremii ja sadječilgemii, vai sáhtta guovddáša doaimma koordineret ja čielgaseappot čatnat organisašuvdnii. Mii leat smávva suohkan ja mis leat oalle unnán resurssat hálldahusas, ja dalle orru oalle gáibideaddji nannet ja ovdánahttit bargiidresurssa ja gelbbolašvuoda sámi kultuvrras ja giellaovdáneamis, ja dan seammás šaddat oassin daidda suohkana ovttadagaide mat fáallet bálvalusaid álbmogii. Váttisvuhta lea stuorámuš smávva suohkaniin, gos mii suohkandoaimmas juohkit virgeresurssaid sámi ovddidansuorggi ja eará bargosurggiid gaskkas.

Raporterenmálle, mas deaddu lea ovddidanoasis, sáhtta seastit barggu go ii dárbaš raporteret doaimmaid vuoddo- ja bálvalusoasis. Muhto nuppi bealis lea maid veaháš váttis oaidnit gokko lea oktavuhta ovddidandoaimmaid čanastagas ja dábalaš doaibmaaktivitehtain ja bálvalusain. Orru nu ahte fokus jorahuvvo ilá olu prošeaktašlájat doaimmaide ja nuppástusaide dan sadjái go ovddidit vuodđostivrejumi ja bálvalusaid doaimmaheami.

4.2.6 SUOHKANA NJUNNOŠIID ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAMI GEAVVADIS

Suohkana máhcahuvvon dieđuin deattuhuvvo ahte šiehtadusas leat ilá olu detáljjat ja unnán heivehuvvon hástalusaid ja joatkevaš vuoruhemiide maid suohkan dárbaša dahkat dađi mielde go das lea čađahannákca.

Cuigejuvvo ahte ovddidanoasi ulbmil lei ahte lea buorebut heivehuvvon ja iešstivrejuvvon heiveheapmi suohkaniid ovddidanbarggus. Vášáhusat orrot leamen dan guvlui ahte ovttasbargošiehtadusas leat standardiserejuvvon dajaldagat intenšuvnnaid hárrái (gč. giellalága giellahámi ja vuoigatvuodaid), muhto dat ii doaimma nu bures ovddidanbarggu systemáhtalaš plánii. Dás oaivvildit ahte unnán leat oidnosis iežamet vuoruheamit nu ahte dat livčče operatiiva mihtut doaimmaid plánemis. Sáhtta ahte dát mielddisbuktá ahte mii beare unnán doallat ja ovddidit doaimmaid mat ádjánit guhká vai olahit bohtosiid. Fokus prošeaktaráddjemii ja - ruhtadeapmái (ovddidanoasis ja doaibmaoasis) orru dahkame ahte mii eat álggat doaimmaid mat váikkuhit guhkit áigái nu ahte huksešimmet struktuvrraid ja eavttuid sámegiela geavaheami ealáskahttimii báikkálaš kultuvrra vuodul.

4.2.7 OINNOLAŠVUHTA JA BÁLVALUSAT SÁMI ÁLBMOGII

Diehtujuohkin ja galben

Álgobargguin suohkan lea fokuseren oinnolašvuoda ja galbema sámegillii ja sámi báikenamaid geavaheami. Dat lea vuoddooasi das ahte šaddat dihtomiellalažžan suohkana sámi kultuvrras ja historjjás. Maiddái ráđđeviesus rievdadit ja galbet ođđasis dán barggu

olis. Mii leat maid mánáidgárddiin galben vaikko álggos leimmet plána ektui manjánan bargguin.

Giellaarenat ja deaivvadansajit

Giellakonsuleanttas lea bargohárjáneapmi dán guovllu kulturorganisašuvnnain, ja dat lea hui ávkkálaš duogáš suohkandoibmii. Barggu álggus suohkan deattuhii dan ahte ásahit giellakafea vai olbmot geavahivčče sámegiela ja vai ođđa oasseváldit movttiidevčče oahppat dan. Mis ledje iešguđetlágan fáttát deaivvadanbottuin mángga sajes (Limingen Gjestegård, Røsla), ja sámi álbmot lei nannosit mielde. Doaluid mii ovttaštiimet Ravrvihke mihcamárseminárain (Midsommerseminaret i Røyrvik). Dáin čoahkkimiin oassálaste badjel 200 olbmo (dahje measta bealli suohkana ássiin). Mii lágideimmet doaimmaid ja fáttáid ovttašteaherserviin, Sámiskuvllain, Raarvihke skuvllain ja eará resursaolbmuguin. Dát doalut dahke ahte lea olu ovttašbargu suohkanis siskkáldasat ja eará aktevrraiguin nu mo Fjellom-koret, Snåase suohkan, Snåsa-koret, Vuku biras jna., ja mielliduvvtti eambbo ovttaštallama sámi álbmoga ja álbmoga gaskkas muđui. Earret eará ásahuvvui dat rusttet maid mii dál geahččalit ásahit sámi mátkemearrin, dan bokte ahte boazoealáhus osttii rusttega Bjørkmoenis, ja maid mii háliidit ráhkadit Mátkemeari Dærga-turistabáikin, gokko johtolat vuolgá Børgefjell Álbmotmeahccái ja dat livččii maid lullisámi mátkeealáhusaid ja muosáhusaid kulturmátkemearri. Mátkemearri rahppojuvvui jagis 2012 ja dat oaččui olu fuomášumi.

Manjil go dán álggaheaddji fárrii, de lea doaibma unnon. Mii vásihit ahte suohkanorganisašuvnna ja giellaguovddáša bokte ii leat álki oažžut áigái dánlágan arenahuksejeddji doaimmaid. Lea maid sámi giellabarggu veaháš váttis hukset politihkalaččat. Go áigu ásahit giellamovttiidahttima ja ealáskahttima, de mii vásihit ahte dát doibmet buoremusat doaimmaid bokte main lea čanastat sámi kultuvrii ja ealáhussii. Dáid bokte ásahuvvo konteaksta mii lasiha guovttegielatvuodabarggu legitimizehta ja relevánsa.

Oktavuodaváldimat ja bálvalus

Dat mihttu ahte sihkkarastit sámegiela suohkana bálvalusbuvttadeamis, lea suohkan suohkana jođihangotti oavila mielde nagodan ásahit gelbbolašvuoda bálvalussurggiide, muhto ferte ain bargat vai dát viidána buot ovttašdagaide. Suohkan lea doallan oanehiskurssaid suohkanbargiide bargoaiggis.

Geavaheddjiid bealis lea dieđihuvvon ja maid jearahallamiin boahtán ovdan ahte ii oro bastán deattu bidjat nu mo lei intensiuvdna. Čuoččuhuvvo ahte muhtin vuordamušat eai leat doarvái bures fuolahuvvon vuos. Dat guoská dasa mo suohkan váldá álbmoga vuostá go sii váldet oktavuoda, ja dearvvahit go sámegillii ja vuhttogo earáide dat ahte lea láchčán buori bálvalusa.

Suohkana neahttasiiddut

Ravrvihkes lea sámegillii namma ja sisdoallu ruovttusiidduin, muhto eai leat vuos nu viidát dieđut. Sámi sisdoalu sáhtta ohcat, muhto ii sáhte sámegiela válljet go neahttasiidduid geavaha ja/dahje viežžat sámegillii dieđuid njuolga.

Dulkon/jorgaleapmi

Álgobáliid suohkan lea fokuseren jorgalit dihto dokumeanttaid ja suohkana neahttasiiddu oažžut sámegillii. Suohkan árvvoštallá ahte lea oalle buorre gelbbolašvuodta ja resurssat čadahit doaimmaid. Suohkanis leat oktiibuot 2 virggi giellaovddideapmái ja jorgaleapmái, ja

lassin vel 60 % giellakonsuleantavirgi ovdalis mii dokumentere sámi kultuvrra guovllus. Suohkan geavaha resurssaid viidát. Suohkan jorgala virgealmmuhusaid ja oppalaš dieduid ássiide, ja muđui árvvoštallat guđiid dokumeanttaid jorgala.

Mánáidgárdi, skuvla ja bajásšaddan

Dálá giellakonsuleanta lea ovdal bargan skuvllas. Sus lea oassevirgi skuvllas ja son lea maid leamaš suohkana giellaguovddáži. Giellaguovddáža ásaheapmi lea leamašan dehálaš eaktun suohkana guovttegielalašvuodabargui. Bargu skuvlla ja bajásšaddansuorggi ektui lea vuoruhuvvon ja dat lea leamašan gáibidahkes, daningo váilevaš oahpponeavvuid geažil lea dárbu ráhkadit iežas oahpponeavvuid. Dán bargui adno olu áigi ja resurssat. Boahtte áiggis lea dehálaš govdadeappot bargat skuvlla giellabargguid main galget leat kultuvrii čanastagat.

Dearvvašvuohta ja sosiála

Dearvvašvuođa ja fuollabálvalusas leat 3 dikšobargi geain lea sámi gelbbolašvuohta ja geat viidát barget ovttagain. Suohkan lea ráhkadan «dearvvašvuođagirjji» sámegillii mii lea hui bivnnut ja dan leat deaddelan golmma geardde.

4.2.8 ČOAHKKÁIGEASSI ÁRVVOŠTALLAN

Ravrvihke suohkanis lea oalle unnán vásáhus sámi hálddašansuohkaniin ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusain, ja dát leat čatnasan dušše ulbmilstivrenmodealla álggaheapmái. Ovttasbargošiehtadusa doaibmaheiveheamit reflekterejit ahte guovttegielatvuodabarggu čuolbmagažaldat lea dat ahte oažžut sámi giela ja kultuvrra oidnosii buorebut ja ahte dat adno vuodđun suohkana guovttegielatvuodá ealáskahttit ja normaliseret.

Álggus ovddidanbargu čatnašuvai viidát, muhto orru dárbbášuvvomin govdadeappot čatnat dán barggu álbmogii ja geavaheddjiide. Ja lea maid dárbu ovdánahttit suohkana bálvalusbuvttadeami organiserema ja heiveheami sámi álbmoga várás mihá eambbo, dan bokte ahte giellagelbbolašvuohta buktojuvvo ja ahte bargu čadno organisašuvdnii ja bálvalussurggiid ja ovttatadjođiheddjiid jođihangoddái.

Smávva suohkanii lea gáibideaddji láchit ovddidandoaimmaid resursarámmaid siskkobealde mat suohkanis leat resurssaid ja gelbbolašvuođa dáfus (vaikko vel oaivvilditge ahte leat ásahuvvon oalle buorit rámmat sámegiela ja sámi kultuvrra nannemii guovttegielatvuodaruđaid ja giellaguovddáža doaimma bokte).

Boahtte áiggi dáfus čujuhuvvo dárbu oažžut lávgadit ovttasbarggu ja dialoga Sámedikkiin čilgen dihtii mo resursarámmat ja váikkuhangaskaoamit duodaid galget geavahuvvot dasa ahe doaimmahit guhkitáigge giellaovddidanbargguid ja seammás oanehis áiggi bastit doaimmahit sámi bálvalusa. Raporteren ferte leat eambbo ollislaš, mas čilge oktavuodá gaskkal vuodđo-, bálvalus- ja ovddidanoasi ja bargat oažžut guhkit áigái strategalaš rámmaid nannenbargui. Lea maid dárbbášlaš bargat fierpmádathuksemiin ja ovddidangelbbolašvuodain, vai bastá ávkin atnit resurssaid ja buoridit bálvalusa geavaheddjiide ja suohkana guovttegielatvuodá.

4.3 DIVTASUONA SUOHKAN /TYSFJORD KOMMUNE

4.3.1 DUOGÁŠ

Divttasvuotna searvvai sámi giellahálddašanguvlui ođđajagimánu 1.b.2006:s. Politihkalaččat mearrádus dahkkui jur dan alde eanetloguin, lei ovttá jiena eanetlohku, nu ahte mearrádus lei oalle láivviid sajáiduhhton álggos. Suohkana bealis čujuhuvvo dasa ahte ledje ekonomalaš eavttut šiehtadusa soahpamis mat áddejuvvojedje stuorámus váttisvuhtan searvamii.

Manjit áiggis leat leamaš iešguđet lágan politihkalaš digaštallamat sámi dilálašvuodaid birra sihke sámi skuvlla ovdánemiin ja suohkannama čalmmustahttimiin. Suohkana ovddeš ráđđeolmmái (gii lei heaittán juste ovdalgo árvvoštallan čađahuvvui) ja sus lei álggu rájes juo lagas proseassačuovvoleapmi.

2007 álggus lei fokus jorgaleapmái ja dulkomii, ja refererejuvvui ahte šiehtadus Sámedikkiin orui dehálaš vuodđun suohkanii go leat oktavuodas sámi álbmogiin.

4.3.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Divttasvuotna searvvai nu mot eará ge suohkanat ovttasbargošiehtadussii Sámedikkiin áigodahkii 2012 - 2014. Šiehtadus čuovvu seamma málle, ja sisttisdoallá vuodđu-ja bálvalusoasis leat deaddu biddjon ovdánahttit suohkana interneahhtasiiddu sámegillii, ja jorgalit almmuhusaid ja virgealmmuhusaid sámegillii. Suohkanlaš doaimmaid birra jorgalit dieduid sámegillii galgá maiddái vuoruhuvvot.

Profilerema ja čalmmustahttima čuoggás leat spesifiserejuvvon doaimmat galbet suohkanlaš visttiid ja doaimmaid (nugo doavttirkantuvrra, ráđđeviesu je.). Sámi báikenamat galget galbemiin ja eará oktavuodain geavahuvvot. Vuoruhuvvon lea maid geavahit sámi dáidaga ja stohpoortnegiid elemeantan čalmmustahttimis ja profileremis.

Sámi giellagelbbolašvuoda ovddideami dáfus, de šiehtadusa 3. Čuoggá mielde galget fállot kurssat sámegielat bargiide ja boarrásiidfuolahusa bargiide. Vuodđokursa ja čuovvoleapmi galgá maiddái fállujuvvo obbalaččat suohkana bargiide, ja čujuhuvvo dasa ahte sámegillii galgá biddjot liige gelbbolašvuodaárvu virgáдемиin ja almmuhemiin.

Girkolaš bálvalusaid oktavuodas čujuha šiehtadus dasa ahte galgá háhkat materiálaid sámegillii ja sámi liturgiija galgá sisafievrreduuvvot. Vuoinjalaš oktagaslaš bálvalusaid oktavuodas galgá maiddái nannet jorgalemiid ja oktasašdoaimmaid.

4.3.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Dearvvašvuodasuorggis lea čujuhuvvon dasa ahte šiehtadusrudat leat geavahuvvon ruhtadit aktivitevrra (ovddidanoasis).

2010 doaibmaplána ja bušeahtas lei rámma váile 1,8 miljovna ruvnno. Dás lei váile 700000 várrejuvvon sámi giellabargi ruhtadeapmái, ja suohkan bušeterii sullii 500000 ruvnno goabbáige, sámegiel aktivitevrii ja doaimmaide kulturskuvlla olis. Dasa lassin lei 100000 biddjon stipeandaruhit giellaovddideami várás. Plánavuodas dat čájeha ollislaččat ahte

supmi resurssaide mat gullet sámegiela ovdánahttimii suohkana, Árrana ja sámí servviid bealis dahket lagabui 7 miljovna ruvno jagiid 2012 - 2014 ovddas.

Ovddidanoassi vuoruha golmmajagáš áigodahkii muhtun doaimmaid, mas deattuhuvvo ealáskahttin ja oainnusindahkat julevsámi giela ja nannet mánáid ja nuoraid giela. Doaimbi guovttegielalašvuoda olaheapmái vuoruhuvvojit giellaarenat, persovnnaid gávdnat geat sámástit skuvlii, ja ásahtit hupmanjoavkkut fáddásurggiin mat gullet sámí historjái ja kultuvrii. Ovddidanoasis vuoruhuvvojit doaimmat nugo bearašjoavkkut, čállinjoavkkut ja čállinkursat. Suohkan maid ángiruššá geavahit sámí olbmuid gaskkustit sámí giela ja kultuvrra dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggis.

Julevsámegiela nannema ja fierpmádagaid ja gulahallama nannemii maiddái lea jurdda ásahtit joavkkut sámegiela vuorasolbmiguin geat gaskkustit kultuvrra ja historjjá. Kultuvrralaš deaivvadanbáikki ásaheapmi gaskkal Divttasvuona, Váhčira ja Johkamohki kulturskuvllaid, mas vuodđoskuvlla oahppit sáhttet ovttasbargat sámí kulturovddideami oktavuodas. Plánas lea maid mielde ásahtit sámí webaviissa sihke norgga ja ruođa doaimmaheddiin (3-jagáš prošeakta).

Lassin deattuhuvvojit kulturdoaimmat mat sáhttet buktit dihtomielalašvuoda ja čalmmustahttima doaimmaid bokte nugo julevsámi nuoraidfestivála, giella ja kulturfestivála ja iešguđet movttiidandoaimmaid ja miellaguoddoásaheaddji bargguid bokte.

Suohkan dagai ovttasbargošiehtadusaid muhtun joavkkuiguin ja servviiguin doaimmaid hárrái oažžut viidábut searvama bargui ealáskahttit ja oainnusindahkat sámí giela ja kultuvrra. Ovttasbargu siskkilda e.e. Drag IL (nissonjoavku), Drag Jena, Nouraj TV, Drag Aktivitetsmarkand, Boulvass Buolvaj, Urheim Kunst og håndverk, Árran og Vuonaga (Fjordfolk).

Árran giellaguovddášis lea dehálaš sadii ovddidanoasi doaimmaid čađaheamis, e.e. 2013:S sis lei ovddasvástádus giella- ja girjjálašvuodafestiválii, ja jienastanvuoigatvuodakonferánsii nuoraid váste jienastanvuoigatvuodaávvudeami oktavuodas seamma jagi. Festivála geavahii maid lotnologaid musihkalaš ja eará kultuvrralaš doaimmaid, ja deattuhii ovdanbuktit giellalaš ja kultuvrralaš ovttađassásašvuoda.

4.3.4 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Ovttasbargošiehtadusa ráhkkanemis bohte cealkámušat váhnemiin plána ektui maid ovdagoddi ovddidii, ja dát maid kommenterejuvvo vuorjašupmin reivves mii boahťá Norggas Sámiid Riikkasearvvi (NSR) sámí áirasiin suohkanii. Earenoamážit čujuhuvvo Ájluovtta skuvlla giellabargi virgesturrodaga vuolideapmái, mas NSR ávžžuha suohkana bisuhit dán resurssa julevsámegiela áitojuvvon sajádaga geažil. Seamma oaidnu guoská maiddái plánaide váldit eret sámí dearvvašvuodabargi Gásluovttas, maid eai oba ge sáhte ipmirdit, go dat juste lei giellagelbbolašvuodta mii lei vuodđun virgádeapmái. NSR danin evttoha ahte sámí giellaresurssat bisuhuvvojit ja ahte baicca geahčada mot sáhtta ávkástallat Sámedikki eará váikkuhangaskaomiid giellaoahpahussii ja ahte lea lagas ovttasbargu Árraniin.

Ovdal árvvoštallama lonuhuvvui sihke politihkalaš jođihangoddi ja ráđđeolmmái suohkanis, ja dál lea jođus proseassa giellabarggu viidáset sajáiduhttimiin. Jearahallamiin suohkan čilgii doaimma birra 2007 álggaheamis, mas váldodeaddu biddjui jorgaleapmái ja dulkomii. Šiehtadus orui báidnojuvvon nu ahte doaimmai legimiteremin suohkanii oktavuodáide mii sis lei sámi álbmogiin, vaikko suohkanis ledje resursaolbmot sámegiel gelbbolašvuodain.

Suohkana dieđuid mielde eai vásihan moktege stuora beroštumi oahppat sámegiela dalle go jorgaleapmái ja giellaoahpahussii bidjui ánggiruššan. Giellakonsuleanta geahččalattai simultána dulkot, muhto lei váttis dán barggu doaimmahit viidát daningo politihkalaš doahpagat nai váilo. Dat mielddisbuvttii ahte šattai oalle unnán dulkon sámegielas dárogillii. Vášáhusat geavahit rádiosáddagiid ii doaibman bures. Suohkanis lei maid šiehtadus Árraniin dulkonbálvalusaid gearggusvuodas, muhto dát loahpahuvvui 2015:s.

Suohkan čujuha maid dasa ahte go galgá beassat politihkas geavahit giela, de ferte sadjái oažžut buoret teknikalaš čovdosa (seamma ládje go Sámediggi), mii sihkkarastá ahte sáhtta gullat ja geavahit giela njuolga beroškeahttá das makkár vuosttašgiela oasseváldit válljejit.

Moadde jagi dás ovdal lei digaštallan šiehtadusa resurssaid geavaheami ja doaimmaid birra, ja dalle válljejedje geavahit stuorát oasi ruđain mánáid ja skuvla ektui nannet dihte giellaovdáneami. Suohkanis leat maid leamašan seammalágan árvvoštallamat makkár effeakta lea leamašan geavahit ollu ruđaid almmuhusaide.

4.3.5 SUOHKANA NJUNNOŠIID ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAMI GEAVVADIS

Divttasvuona suohkan dovddaha ahte lei buorre gulahallan 2012 ovttasbargošiehtadusa rámmaid ja ásaheami birra, ja suohkan ipmirdii nu ahte Sámediggi lei duhtavaš ovttasbargošiehtadusa ja ovddidanoasi ásaheamiin.

2014:S Sámediggi gesii ruovttoluotta sullii 1 miljovna ruvnno guovttegielalašvuodaruđain maid suohkan ii oaidnán vejolažžan geavahit 2013:s maŋjel dahkkojuvvon ovttasbargošiehtadusaid sámi organisašuvnnaiguin. Ovdal dan lei suohkanis gulahallan Sámedikkiin dárbbu birra maŋjit doaimmaid, ja dárbbasii go Sámedikkis oažžut lobi sirdit juolluduvvon guovttegielalašvuodaruđaid ovttasbargošiehtadusa mielde suohkana čadnon fondii maŋitáiggi geavaheapmái. Gulahallan ja eahpečielggasvuodát Sámedikkiin ledje dan birra mot suohkana ekonomiijanjunnošat iežaset rehketoalus dokumenterejedje duohta resursageavaheami ja duohtavuodaid foandavárrejumi duogábealde.

Suohkannjunnošat árvvoštallat ahte lea buorre gulahallan Sámedikkiin, ja ahte dat lea buorránan maŋemus áiggis. Sámedikki politihkalaš jođihangotti galledeapmi lea leamašan ávkkálaš bidjan dihte suohkana julevsámi giellaovdáneami politihkalaš kártii. Šiehtadusa bokte oaivvilda suohkan ahte vejolašvuodát leat buorránan sáhttit bargat eambo guhkesáigásaččat kultur- ja giellaovdánemiin. Suohkana bealis deattuhuvvojit maid ovddidanbargui leat dehálaš elemeantan dat ovttasbargošiehtadusat mat leat álggahuvvon joavkkuiguin ja servviiguin. Dát addá viidábut sajáiduhttima ja lagat gulahallama geavaheddjiiguin, vaikko suohkan maid dovddaha ahte lea dárbu bargat viidáset suohkana ja ovttasbargoguimmiid gaskasaš ovttasbarggu ja sajiid sajáiduhttimiin.

Suohkan árvoštallá ahte eavttut mat ráddjejuvvon mutto geavahuvvojit, addet buori vuodū ovttasbargošiehtadusa viidodaga ja sisdoalu vuoruhemiide ja ulbmilčujuhemiide. Hálldahuslaš čujuhuvvo dasa ahte sii háliidit viidábut ja nannoseappot politihkalaš vuoruheami ovddidandoaimmaid rámmain ovttasbargošiehtadusas ja ovddidanoasis. Odne vásihuvvo nu ahte guovttegielalašvuodaruđaid ráddjen suohkanlaš giellabarggaid doaibmasuorggi ektui orrot eahpečielgasat suohkaniidda, ja ahte lea dárbu čielggadit mot ollislaš ovddasvástádus, resursageavaheapmi ja doaimmaid dohkkeheapmi sáhtá buoret organiserejuvvot vai vuhtiiváldá julevsámeguovllu giellaovdáneami.

4.3.6 OINNOLAŠVUOHTA JA BÁLVALUSAT SÁMI ÁLBMOGII

Suohkana doaimma, mii dahkko guovttegielalašvuodaruđaid doarjagiin, julevsámegiela oinnolašvuoda ja geavaheaddjiorienterema ektui, čujuhuvvo dasa ahte suohkanis lea plánen nannejuvvon gulahallan- ja geavaheaddjičoaikkimiiguin. Čujuhuvvo maiddái dasa ahte sámegiella hubmojuvvon skuvllas, Árranis ja dain báikkiin mat ovdal ledje oaidnemeahtumat.

Geavaheaddjiovdasteddjiid geaid bokte nagodeimmet oažžut oainnuid jearahallanvuorus, de čujuhuvvui dasa ahte ovdáneapmi manai njoazebut ja eambbo ráddjejuvvon go dan mat vuordámušat ledje leamašan álgomuttus.

Suohkana ruovttusiidduin sáhtá válljet dárogiela ja sámegiela, muhto jorgaluvvon sisdoalu viidodat rievddada ollu dan vuodul makkár bálvalus- ja fáddasurggiin lea sáhka. Liikká lea oaidnu ahte Divttasvuonas eanas muddui leat geahččalan oažžut ruovttusiiddu mas lea eambbo čadahuvvon guovttegielalašvuodta go maid ollu dain eará suohkaniin lea. Suohkana birra ja duogášdieđut leat sihke dárogillii ja sámegillii. Obbalaš ođđasat leat eanas muddui dárogillii, muhto leat muhtun áššit/dokumeanttat mat leat jorgaluvvon. Ruovttusiiddus lea oktiičatnan giellaguovddáža Árrana ruovttusiidduide, gos lea ollu sámi sisdoallu.

Gávdnojit maiddái jorgaleamit suohkanlaš doaimmaid ja bálvalussurggiid presentašuvnnain. Politihkalaš organiseren lea eanasmuddui dárogillii, ja seamma dilli lea suohkana politihkalaš lávdegottiid beavdegirjjiid/referáhtaid dáfus. Dieđut virggiid birra leat unnán jorgaluvvon (dan áigodagas maid mii leat oaidnán ja árvoštallan) ja seamma guoská plánadokumeanttaide maid mii leat oaidnán.

4.3.7 ČOAHHKÁIGEASSI ÁRVVOŠTALLAN

Divttasvuonas gávdnat ahte sámi álbmot muhtun muddui lea politihkalaččat ja hálldahuslaš ovddastuvvon. Mii oaidnit ahte suohkanii lea mihtilmas ahte suohkan eanas muddui lea čearddalaččat ja politihkalaččat juohkasan vuona oarjjabeallái ja nuortabeallái. Sámi geavahedjiin leat muttágit bálvalusat oažžumis sámegillii ovttá bealde vuona, ja nuppe bealde ges dilli lei mihá heajubut. Dát reflektere ain hástalusaid dan ektui ahte sajáiduhttit ovddidanbarggu politihkalaččat, suohkanhálldahussii ja bálvalussurggiide.

4.4 LOABÁGA SUOHKAN/LAVANGEN KOMMUNE

4.4.1 DUOGÁŠ

Loabát lea dán ortnegis leamaš fárus golggotmánu 1.beaivvi rájes 2009, ja oaččui maid ruhtadoarjaga bušeahhtarevideremis dan čavčča. Suohkan bijai álggu rájes 5-jagáš rámma sámegiela ja kultuvrra ovdánahttimii suohkanis. Suohkan deattuha ahte sámegiela, historjjá ja kultuvrra ovddideamis lea leamaš hui dehálaš leat mielde sámi hálddašanguovllus ja ahte lea Sámedikkiin ovttasbargošiehtadus.

Duogáš go suohkan válljii dása searvat lea leamaš guhkes proseassa 70-logu rájes, ee ásaheavvui historjasearvi mii lohtii beroštumi ealáskahttit sámegiela. 80-logus ollu oahppit ožžo oahpahusa sámegiela ja 90-logus váhnemat sávve nannet guovttegielalaš gelbbolašvuoda, ja das vulggii politihkalaš beroštupmi searvat sámi hálddašanguvlui.

Suohkan ásaheavvui giellaguovddáža jagis 2009, oktaneis go álggahuvvui bargu beassat hálddašanguovllun. Dat lea leamaš dehálaš eaktu gielalaš ovddidanbargui man hárrái lea šiehtadus Sámedikkiin. Giellaguovddáža jođiheaddji lea maid leamaš guovddáš olmmoš oaččuhit dihtomielalaš ja strategalaš fokusa gielalaš ovddidanbarggu metodihka hárrái. Mii leat geavahan olu áiggi ja resurssaid háhkat metodalaš vásáhusaid ee. Israelis ja Wales:s ULPAN-metoda vuodul, ja suohkan lea dán bokte huksen fágalaš fierpmádaga internašunála dásis. Metoda fokus lea hui jođánit ja doaibmevaččat oažžut gelbbolašvuoda nu ahte geavaheaddji ipmirda sámegiela, máhtta hupmat ja čállit giela nu ahte bastá gulahallat servodateallimis ja árgabeaivvis.

Suohkan lea giellaguovddáža resurssaiguin huksen gelbbolašvuodafálaldaga gáiddusoahpahusa vuodul, ja ovttasbargan ee ovddeš Finnmárkku allaskuvllain, Romssa universitehtain, giellaguovddážiin mii lea báikkálaš lágideaddji ja geas leat oahpaheaddji resurssat. Giellaguovddážis lea maid regiovnnalaš gelbbolašvuodadoaibma su guovllus ja ovttasbargá mángga suohkaniin ee Gáivuonain ja Divttasvuonain.

4.4.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Suohkana ja Sámedikki ovttasbargošiehtadusas deattuhuvvojit profileren- ja oainnusmahttindoaimmat, nu mo galbemat sámi viesuin, ásaheavvui, geainnuin ja deaivvadanbáikkiin, ja sámi báikenamaid registreren ja geavahepmi. Šiehtadusa ulbmil lea maid sihkkarastit dan ahte ovdánahtta suohkanbargiid sámegiel giellaoahpahusa ja gelbbolašvuoda, ja maid sihkkarastit individuála vuoigatvuoda dearvvašvuoda- ja sosiálasuorggis ja girkolaš bálvalusain.

Ovdáneami čađahepmi šiehtadusa vuodul lea čadnon giellaguovddážiin ja Loabága suohkanii. Ja mis lea joatkevaš gulahallan ja stuora friddjavuohta. Dát lea leamaš dehálaš eaktu vai bastit ovdánahttit strategijaid guhkit áigái mas konkretiseret ja čalmmustahttit doaimmaid metodalaš ovdánahttima.

Loabát lea maid ángirit bargat giellalávvgumiin ja atnán dan metodihkkan nu ahte movttidahttit sámegiela geavahit ja oahppat, sihke Fossbakkena mánáidgárddis ja Loabát

skuvllas. Guovddáš oassi ovdánahttimis lea leamaš geavahit ULPAN-metodihka man duogáš lea hebreagiela oahppat intensiiva vugiin ja integreret immigránttaid Israelis. Metoda deattuha vuodđooahpu oahppat hui jođánit mii sihkarastá ahte immigránttat jođánit ohppet dan mađe ahte sáhttet ságastallat, čállit ja ipmirdit ođđa giela. Metodabarggu heiveheapmi sámegiel oahpahussii lea leamaš ovttasbargu Loabága giellaguovddáža, Nordlándda universitehta ja Nordlándda Fylkkamánni gaskkas.

4.4.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Ovddidanoasis (artihkal 5) leat doaimmat definerejuvvon oassin strategijias mas suohkanis leat stuora mihtut ahte ásaht giellaarenaid mánáide ja nuoraide mii guhkit áigái galggašii váikkuhit guovttegielatvuhtii ja sámi giela ja kultuvrra ealáskahttimii. Sámi bajásšaddanguovddáža ásaheapmi mas lea ollislaš fáladat mánáidgárdái, skuvlii ja astoáiggeortnegii (SFO).

Giellaovdáneamis mii čuovvut dan giellanannema maid leat bidjan min 5-jagáš rávisolbmuidoahpahusprográmmas sámegiela hárrái. Skuvllas lea mihttu leamaš fállat buot ohppiide oahpahusa sámegielas. Suohkan lea ásahan sámi giellaplána áigodahkii 2011-2015 mii stivre strategalaš ovddidanbargguid guovttegielatvuodá ovddideamis. Plánas lea stuora áigumušat ovddidit sámi giela, kultuvrra ja identitehta vai sihkarastit ahte sámegiella boahpte áiggis lea ealli giella mii geavahuvvo juohke dilálašvuodas.

Dearvvašvuodá- ja sosiálasuorggis šiehtadusa ulbmil lea ovddidit konkrehta heiveheami fuollabálvalusas sámi geavaheddjiide mas deattuhit ahte geavaheaddjis galgá leat eallinkvalitehta ja buorre loaktu. Suohkan lea maid, nu mo lea dábálaš, geatnegahtton ráhkadit doaibmaplána juohke jagi ja raporteret Sámediggái mo ulbmilat ja bohtosat leat ollašuvvan.

Dán áigodaga doaibmaplána min ángiruššanbargguid dáfus čilge detáljjaid. Dan golmma jagis mii lea leamašan, deattuhii suohkan doaimmaid mánáidgárddiid ja skuvllaid várás, sámi giellakurssaid (álgokursa, SAM1 ja SAM2, veaigekursa) bargiide ja ássiide ja dasto ahte čuovvola sámegiel rávisolbmooahpahusprográmma mañemus oasi.

Guovttegielat galben lea ain vuoruhuvvon bargu šiehtadusáigodaga mañemus jagiid. Oainnusmahttima dáfus leat mii vuoruhan jorgalit ja geavahit sámegiela suohkana neahttsiiduin. Suohkanis leat maid plánat ja lea maid čađahan doaimmaid mas gaskkusta sámi kultuvrra ja historjjá ja ása ođđa giellaarenaid (nu mo Lavangsvekká).

Suohkan lea, dan šiehtadusáigodagas mii lea vel, vuoruhan giellalávguna suohkana mánáide ja váhnemiidda, ja rávisolbmuidoahpahusprográmma mas fállat SAM1 ja SAM2. Suohkan lea maid fokuseren fuollaprošeavtta, giellaguovddáža rolla suohkanbargiid ja ássiid ektui, ja nannen barggu mánáidgárddiin ja skuvllain.

Dán golmma jagis leat doaimmat leamaš sullii seammá, muhto suohkan lea vuoruheami heivehan jagis jahkái dan strategalaš mihttui ahte ásaht vuodá resurssaid ja gelbbolašvuodá dáfus vai bastit fállat sámegiela buot ássiide ja movttiidahttit sámegiela ealáskahttit ja geavahit aktiivvalaččat ja dan leat dahkan giellalávguna bokte ULPAN-metodihkain.

Deattuhuvvo ahte suohkan ii nákke ovdánahttinbargguid doaimmahit jus eai leat ruđat maid oažžu, giellaguovddážii, ja eará prošeaktavuđđosaš doarjagat maid lea ožžon. Boahtte áiggis dáhtut ovttasbargomodealla ovdánahttit nu ahte dat sáhtta ávkin nu ahte ekonomalaččat nanne ovdánahttinbargguid. Suohkan bargá ovttas ollugiiguin, nu mo Romssa ja Nordlándda fylkkamánniin ULPAN-metoda metodaovdánahttit, muhto mii čujuhit ahte lea bahá šaddat gilvalit vuodđojuolludemiid hárrái boahtte áiggu jus eai leat ovdánahttinruđat oažžumis.

4.4.4 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Suohkan oktan giellaguovddážiin mii lea lágideaddji, lea čoahkkinastán Sámedikkiin čađaheami birra. Dáin oktavuođain lea suohkan deattuhan ahte lea mihá losit ealáskahttinbargguid doaimmahit guovlluin gos sámegiella lea rašis dilis dan ektui mo lea sámi guovddáš-/eanetlogusuohkaniin (gos giella bissu bálvalusas go geavahuvvo viidát. Dán mii leat gaskkustan Sámediggái, gos maid leat ovddastuvvon oppa áigodaga go leat leamaš mielde sámi hálldašanguovllus. Suohkan vásiha almmatge ahte leat váttis olahit dáid oainnuiguin go lea dialogas Sámedikkiin.

Ruhtageavaheami dáfus oaivvilda suohkan ahte dat dahkko ruđaid ulbmila mielde, ee go dáiguin ruđaiguin sponset mánáidgárdesuorgeceahki ángiruššama. Dát lea maid leamaš dihtomielalaš politihkalaš oaidnu mii lea váikkuhan dasa ahte leat guhkit áigái biddjon sisdoallu doaimmaide ovttasbargošiehtadusas, dainna ulbmilin ahte barggu várás ásaht vuoddu ja metodaidda mat dollet go bargat suohkanis ealáskahttit ja normaliseret guovttegielatvuoda.

Loabágis lea politihkalaččat leamaš sáme politihkalaš lávdegoddi (SPU) mii evttohii áššiid njuolga suohkanstivrii ja lávdegottis lei sierra bušeahhtaruhta, ja dat doaibma sihkarasttii politihkalaš koordinerema nu ahte lea ovttasdoaimma giellaguovddážiin. Juohke nuppi mánu lea gulahallančoahkkin hálldahusain mas politihkalaš njunnošat ožžot diehtujuohkima, ja nu han ovdagoddi ja suohkanstivra leatge fárus mearrádusain. Suohkan árvvoštallá máhccat lávdegoddemodellii fas dan sadjai go dássážii leat válljen golmmadášat-modealla čuovvut suohkana stivremis.

Suohkan ieš oaivvilda ahte raporterenvuogádat leat dohkálaš ja várra okta dain buoremusain fylkkas ja oppa riikkas. Suohkanis ii leat váttisvuohta deavdit Sámedikki raporterengáibádusaid, muhto vásáhusaid vuodul oaidnit ahte mii geavahit olu áiggi ja resurssaid heivehit raportta formáhta ja geigema.

4.4.5 SUOHKANA NJUNNOŠIID ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAMI GEAVVADIS

Vásáhusaid vuodul deattuha suohkan ahte ulbmilstivrejuvvon modealla lea leamaš ávkin dasa ahte nannet giellabarggu ovddidanfokusa go fuomášupmi ja raporterena heivehuvvo ovddidanoassái. Muhto mii maid bidjat deattu bálvalussii ja dábálaš suohkan-ovddidandoibmii mii lea dehálaš eaktu dasa ahte olahit bohtosiid guhkit áigái.

Jearahallamat ja vuodđodieđut mat bohtet ovdan Sámedikki ja suohkana oktavuodain čájehit dan guvlui ahte eanas ságastallan lea formálalaš raporterengáibádusaid, áigemeiid ja aktivitehtaplána doaimmaid dohkkeheami birra. Lea váttis oaidnit relašuvdnavuodđosaš dialoga mii gulašii ovttasdoaimmanvuohkái ja oasálaččaid rollaide bargat ulbmilstivrejuvvon ja guhkit áiggi ovddidanbarggu. Ovttasbargošiehtadus duođašta ahte Loabágis lea buoremuddui strategalaš rámma sisdoalus ja čuovvoleamis, muhto dialoga orru teknikkalaš ja formála dásis. Suohkan lei válljen giellalávguna ja ULPAN-metoda ovdalgo nuppástuvve eavttuid, muhto dat lea dahkan vejolažžan doalahit metodalaš vuogi šiehtadusáigodaga manjemus oasis.

Raporterenformáhta summas ja dialogas Sámedikkiin boahtá ovdan ahte suohkanis lea joatkevaš ja buorre gulahallan Sámedikkiin, muhto ahte dás lea ilá unnán sáhka suohkana strategiijas mii guoská vuodđo- ja guhkitáigge eavttuide. Danin suohkan lea doallan muhtun siskkáldas čoahkkimiid ja digaštallamiid das mo ortnega ain dárbbáša buoridit. Deattuhuvvo maid ahte raporterema rievdadus ovddidanoassái lea buktán veaháš stuorát gáibádusaid ja seammás vásihit ahte lea unnit friddjavuohta válljet jierpmálaš báikkálaš doaimmaid. Muhtin oassi sáhttá boahtit das go šiehtadusas cuige gielalaš gáibádusaide ja vuoigatvuodaide, ja ii nu olu mo Loabágis sáhttá bidjat strategalaš rámmaid das mo organiseret ja stivret ovddidandoaimmaid.

Suohkan ja giellaguovddáš deattuhit ahte dálá ortnet gáibida eambbo struktuvrra vai bisuha aktivitehtadási. Raporterenáigemeiid leat čavgejuvvon ja oppalaččat lea vaddásit doaimmaid jođihit guhkit áigge badjel. Mii vásihit ahte gáibiduvvojit eambbo resurssat raporterema oažžut dohkálažžan dan ektui mii lei dalle go gollostivrejeaddji modealla lei vuosttaš jagiid.

Dan seammás mii oaivvildit ahte nana ja guhkitáigge deaddu rávisolbmuid oahpahussii ja guovttegielatvuoda metodihka fuomášupmái maid mii leat ovddidan go leat konsolideren giellaguovddáša resurssaiguin ja sajiin, lea addán vuodu man vuodul lea vejolaš čuovvolit dan buori ovdáneami boahtte áiggis. Suohkan ja giellaguovddáš leat maid bargan ovttas Divttasvuona ja Gáivuona suohkaniiguin. Loabágis lea jáhkku suohkaniidgaskasaš ovttasbargui Siellat ja Rivtták suohkaniiguin, mii lea eaktun dasa ahte ain boahtte áiggis ovddidit guovttegielatvuoda.

4.4.6 OINNOLAŠVUOHTA JA BÁLVALUSAT SÁMI ÁLBMOGII

Dás buktit mearkkašumiid bohtosiidda sámi perspektiivvas čoahkkimis suohkaniin bálvalussurggiid ja bálvaleami oktavuodas.

Diehtajuohkin ja galben

Galben ja oainnusmahttin leat leamaš Loabága ovdánahttinbarggut álggu rájes, ja dál oidnogohtet bohtosat, vaikko leat ádjánan. Jagis 2015 suohkana guovttegielat galba bođii sadjái. Mii leat ádjánan šiltageavaheami dohkkeheami bargguin mannil go suohkan lea šaddan sámi hálddašanguovlun. Almmolaš ja suohkanlaš viesut leat galbejuvvon nu mo

ovttasbargošiehtadusas lea eaktuduvvon, muhto oainnusmahttin ja dokumentašuvdna/sámi báikenamaid geavaheapmi lea maid aktivitehtaplánas manemus jagis (2014).

Suohkana neahttasiidduin oažžu válljet sihke dárogiela ja sámegiela, muhto sisdoallu ii leat olus jorgaluvvon. Eanas leat čujuhusat ja liŋkkat mat leat jorgaluvvon, muhto sisdoallu lea dárogillii go manná siidduide. Ruovttusiiddu dieđut eai leat čadnojuvvon politihkalaš čoahkkimiid ja áššiid áššebáhpiriidda ja čoahkkingirjiide.

Oktavuodáváldimat ja bálvalus

Go olbmot váldet oktavuođa sámegillii, de sii ožžot vástádusa sámegillii. Mii láhčit dili nu ahte sámegiela geavaheaddjit besset sámegiela geavahit go leat oktavuođas suohkaniin ja almmolaš etáhtaguin. Mis lea leamaš ja mii nannet kursafálaldaga nu ahte doarjut bargiid vejolašvuoda oahppat sámegiela ja nannet gelbbolašvuoda juohke ovttadatsuorggis.

Dulkon/jorgaleapmi

Giellaguovddáš lea veahkkin go dárbbášuvvo dulkon sámi geavaheddjiide. Ruovttusiiddus ii boađe ovdan diehtajuohkin ahte lea vejolaš oažžut dulkoma sámegillii.

Suohkana politihkalaš doaimmaid ektui doaibmá Sámeapolitihkalaš lávdegoddi (SPU) politihkalaš čállingoddin mas lea sihke resursaovddasvástádus ja politihkalaš mearridanváldi. Dat dahká vejolažžan sámi perspektiivva eambbo ollislaččat fuolahit guhkit áigái.

Mánáidgárdi, skuvla ja bajásšaddan

Aktivitehtaplána 2012 - 2014 áigodagas lea suohkan garrasit nannen mánáid ja nuoraidbarggu strategiijain, ja lassin leat nannen rávisolbmuid oahpahusa.

Guovttegielatvuoda geađgejuolggi ovdáneapmái daddjo ahte leat dehálaš ráhkadit «vihkkedallankássa» sámegiela geavaheapmái dan bokte ahte ásaha ollu giellaarenaid giela geavaheapmái ja ovddideapmái. Dássázii leat leamaš prošeaktavuđđosaš barggut ásahean várás ođđa arenaid ja aktivitehtaid mas sámi historjá, giella ja kultuvra geavahuvvo. Daddjo ahte oahpahuslága ja Sámelága vuodul ii leat viiddis giellalávgun sihkkarastojuvvon, ja dát dahká guhkit áigái eahpesihkarvuoda doaimmaid dáfus. Lea dehálaš ahte guovttegielatvuodaruhta ain ovddasguvlui sáhtá adnojuvvot dasa ahte sihkkarastit giellalávgunmánáidgárddi. Boahhte áiggis sáhtá earálágan árvvoštallan dahkkot, das gitta mo ovdáneapmi manná.

Politihkalaččat lei govdadis ovttafielalašvuodda ángiruššamii ásaheamii sámi bajásšaddanguovddáža. Digaštallan lei dan birra gosa guovddáš galgá biddjot, iige dan birra galgá go organiseret ja bargat dán ásaheami ala. Bajásšaddanguovddáža ásaheapmi lea leamaš ávkin nannet oppalaš ovddidanbarggu, go buot lea ovttá dáhki vuolde, de šaddá stuorát biras ja buoret kvalitehta ja kapasitehta doaimmahit geavatlaš ealáskahttima ja giellaovdáneami. Dat lea maid nannen rekrutterema ja ovdánahttan sámi mánáidgárddi bargiid giellagelbbolašvuoda.

Dearvvašvuodda ja sosiála

Fuollaossodagas leat čađahan doaimmaid šiehtadusáigodagas ovttasbargošiehtadusa 5:at čuoggá ektui ja dál mii guorahallat sosiála bálvalusaid ja NAV oppalaččat vai sihkkarastit eallinkvalitehta ja loavttu (gč. giellaplána ja ovttasbargošiehtadusa mihttomeriid.

Mii leat bargan nannet buhcciidsiiddabálvalusa gelbbolašvuoda ja deattuhan sámi geavaheddjiide fállat buoret heivehuvvon dikšofálaldaga mas geavahit sámegiela, eandalii go olbmot leat boarrásat /demeansa.

4.4.7 ČOAHKKÁIGEASSI ÁRVVOŠTALLAN

Loabát orru leamen offensiiva ja buresdoaibmi suohkan das mii guoská ahte čatnat ja ovddidit strategalaš vuodu guovttegielatvuoda ángiruššamis ja sámi giela ja kultuvrra oainnusin dahkamis. Sii atnet árvvus ovttasbarggu Sámedikkiin ja dadjet dat lea dehálaš eaktu, oktan dainna go bargu lea strategalaččat čadnojuvvon suohkana sámegiela giellaplánii.

Suohkan lea čielgasit earálágan go lea bargan vuđolaš ja govdadis vásáhusčohkkema ja nanne sihke gelbbolašvuodaovddideami, oahppanmetodihka, ja lea olu aktivitehtaid bargan nu ahte šaddá doarvái viiddis sámegiela giellaovdáneami oahppan ja ealáskahttin. Politihkalaš čanastat orru leamen govdat ja dássit sámedipolitihkalaš lávdegotti (SPU) olis , ja orru leamen nu ahte maddái suohkanbálvalusaid geavaheaddjit atnet árvvus ángiruššama bohtosiid.

Ovttasbargošiehtadusa čanastat ja giellaoahpahusa čađaheapmi ja ovddidandoarjja geavahuvvojit bures go lea ovttasbargu giellaguovddážiin gos lea hui aktiivvalaš jodiheapmi. Dát suohkan lea maid ásahan olu ovttasbarggu eará suohkaniiguin ja maid eará riikkain (Wales) čohkken dihte vásáhusaid ja ovdánahttin dihte ULPAN-metodihka. Sii barget aktiivvalaččat nannet mánáidgárddi ja leat ásahan bajásšaddanguovddáža ja nu šaddá guovttegielatvuodabargu nannosit ja ávkkuha buorebut go árrajagiin mánáidgárddis ja skuvllas oahpahuvvo.

Maddái geavaheaddjiperspektiivvas lea positiivvalaš oaidnu dása go suohkan lea bargan dihtomielalaččat ja guhkit áigái gelbbolašvuodalohttemiin juohke dásis sihke suohkana bargiid ektui ja álbmoga ektui.

Eavttuid rievdadeapmi lea eambbo gáibideaddji, muhto lea maid dehálaš sihkkarastit vuodu dán ángiris strategijai maid suohkan lea válljen. Suohkan háliida ovdánahttit gulahallama Sámedikkiin ja ásahit govdadit rámma ja vejolašvuodas strategalaččat heivehit sisdoalu dan mielde man ceahkkái lea ollen ovdáneamis ja makkár bohtosiid olaha.

4.5 GÁIVUONA SUOHKAN/KÁFJORD KOMMUNE

4.5.1 DUOGÁŠ

Gáivuotna lea Romssas Gáivuona birra, mii lea oktilis Ivguvuonain, ja das lea rádjji ránnásuohkaniidda Ráisa, Omasvuotna ja Ivgu. Suohkanguovddáš lea Dálošvákkis, ja álbmot muđui orru Olmmaivákki ja Birtavári gilážiin. 2012:s lei olmмоšlohku sullii 2200 ássi, oalle seamma muddu juohkásan dan golmma čoahkkebáikki gaskkas. Suohkan lea várra dovdoseamos álgoálbmotfestiválain Riddu Riđđu ovddas, mii ásahuvvui 1991:s, ja mat lea leamašan dehálaš jahkásaš doalut sámi kulturgaskkusteapmái ja identitehtahuksemin.

Suohkan searvvai sámi giellahálddašanguvlui seammás go davvisámi suohkanat 1992:s, ja guokte jagi maŋnel ásahuvvui giellaguovddáš. Giellaguovddášis lea váilon jođiheaddji čakčamánu 2014 rájes. Suohkana ruovttusiiddu mielde, leat giellaguovddáša váldobarggut nannet mánáidgárddis, skuvllas ja álbmogis muđui ge beroštumi sámegillii ja ahte sii doppe geavahit sámegiela. Guovddáš veahkeha dulkot, jorgalit ja fállá oahppoávdnasiid oahpahusa ja kursafálaldagaid oktavuođas.

Sámi giellahálddašanguovllu searvamis ledje suohkana álbmogis ollu oaivilat, ja vuosteháhku čájehuvvui mángga ládje. Suohkan lea bargan guhkesáigásaččat giellabarggu vuođuin ja čanastumiin maiddái áigodagas ovdalgo guovttegielalašvuođaruđain molso ulbmilstivremii, e.e. Plána bokte “Gáivuotna guovttegielat suohkanin 2008-2012”.

Politiikkaččat leat sámi beroštumit vuhtiiváldojuvvon Sámeopolitiikkalaš lávdegotti (SPU) bokte, mii maiddái ráhkkanahttá ja árvala ráđđeolbmái doaibmaevttohusaid ovttasbargošiehtadussii ja ovddidanoassái. SPU čoahkinreferáhtaid mielde lávdegotti čuovvu vuđolaččat guovttegielalašvuođaruđaid stivrema ja geavaheami. Lávdegoddi lea maid meannudan proseassaid mat dál leat jođus suohkanstruktuvrra ovddideami dáfus, ja eaktuda ahte ođđasiidstrukturereimis šattaše giellagáibádusat gustot buot suohkaniidda, ja ahte dakkár rievdadusaid mielde fertešedje čuovvut resurssalaš nannemat giellabargui.

4.5.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Ovttasbargošiehtadusas Sámedikkiin áigodahkii 2012 - 2014 lea seamma standardiserejuvvon formáhta go eará suohkaniin ge. Šiehtadusas geatnegahtta suohkan iežas Sámelága giellanjuolggadusaid ja eará lágaid ektui, dainna áigumušain ahte sihkkarastit sámi ássiide sin vuoigatvuođaid.

Vuođđo- ja bálvalusoasi dáfus (Artihkal 4 šiehtadusas) suohkan lea geatnegahtton diehtujuohkima ja almmuhusaid fuolahit sámegillii. Čujuhuvvo maiddái dasa ahte suohkana ruovttusiidu eanemus lági mielde galgá leat guovttegielat. Suohkan geatnegahtta diehtujuohkima addit suohkanlaš doaimmaid birra sámegillii, ja ahte muhtun oassi dehálaš suohkanlaš dokumeanttain nugo plána- ja strategijadokumeanttat, jahkediedáhusat galget jorgaluvvot visot dahje belohahkii sámegillii.

Suohkan galgá profileren, galben ja oainnusindahkan doaimmaid láchit buot suohkana bálvalussurggiin ja kantuvrrain, ja sámi namat ja báikenamat galget geavahuvvot báike- ja geaidnogalbemiin.

Sámegiela gelbbolašvuodáovdáneamis šiehtadusa 3. čuoggá mielde galgá suohkan bargat aktiivvalaččat ovddideame giella- ja kulturgelbbolašvuodá iežas bargiin ja suohkana ássiin. Gelbbolašvuodá galgá maid adnot árvvus virgáдемиin, ja suohkanis lea áigumuš ahte sis galget leat unnimus guokte olbmo, geain lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuodá, organisašuvnna siskkoale, geat sáhttiba koordineret ovddidanbarggu siskkáldasat. Šiehtadus maid erenoamážit guoskkaha láchima dearvvašvuodá- ja sosiálasuorggis ja oktagaslaš girkolaš bálvalusaide nugo giellanjuolggadusain namuhuvvo.

4.5.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Ovttasbargošiehtadusa ovddidanoasis almmuha suohkan iežas strategiiid ja doaimmaid sámegiela ja sámi kultuvrra nannemii suohkanis. Váldovuoruheapmi lea bidjat ángiruššama mánáid ja nuoraid ektui, ja doaimmaide mat leat heivvolaččat dán ulbmiljovkui.

Viidáset lea áigumuš oažžut viiddis ovttasbarggu servviiguin, joavkkuiguin ja eará aktevvraiguin vai sihkkarastá ovddidanbargui buori sajáidduhtima. Doaimmat mat vuoruhuvvojit galget ovddidit sámegiela ja sámi kultuvrra suohkana álbmogii.

Suohkan áigu maidái láchit dili nu ahte Sámi giellaguovddáš galgá leat njunnošis sámegiela ja sámi kultuvrra ovddideamis. Dát guoská erenoamážit suohkanii, muhto guvlui nai muđui. Earenoamáš deaddu biddjo dasa ahte kurssat ja gelbbolašvuodá doaimmat maid giellaguovddáš fállá, galget kvalitehtasihkkarastot ovttas allaskuvllaiguin ja universitehtaiguin. Oidno leat dehálažžan ahte universitehta maid fállá eksámenrelevánta kurssaid ja oahppofálaldagaid main lea relevánta sámi giellaovdáneapmái ja -geavaheapmái.

Eambbo konkrehtalaččat, de leat guorahallon doaibmaplána dat doaimmat maid áigot čađahit, vai bajábealde refererejuvvon váldostrategiijat vuhtiiváldojit. 2012 doaibmaplána lei evttohuvvon doaimmaid bušeahtadárbu sullii 6 miljovna ruvno.

Doaibmaplána váldoelemeanttat leat gollovođđun hálddahušlaš guovttegielalašvuodá bálvalusaid láchimii, mii dahká veaháš badjelaš beali rámmas. Dás leat mielde golut hálddahušlaš bálvalusaide ja resursageavaheapmái, bálká- ja penšuvdnaaddosiida, mátkkiide, girjjálašvuhtii, čoahkkimiidda ja konferánssaide.

Viidáset lea 800000 ruvdno vuoruhuvvon Sámi giellaguovddášii vai sáhttet veahkehit suohkana dulkomiin, jorgalemiiguin, kurssaiguin, materiálaiguin ja oahppofálaldagaiguin. Doaimmat leat earenoamážit heivehuvvon mánáide ja nuoraide.

Viidáset vuoraha suohkan váile 1 miljovna ruvno gelbbolašvuodáloktemii ja stipeandaortnegii álbmoga váste mii galgá movttiidahttit oažžut eanet sámegiela giellagelbbolašvuodá. Viidáset lei unnit stipeandaruhthivvodat joatkkaskuvllaid váras vai movttiidahtta ohppiid válljet sámegiela vuosttašgiellan.

Kultursuorggis leat muhtun doaimmat vuoruhuvvon, maiguin doarju kurssaid ja semináraid, ja háhká sámegiel materiálad girjerádjosis ja kulturskuvlii. Dasa lassin evttohuuvvo geavahit veaháš badjelaš 200000 doarjut kulturfestivála Riddu Riđđu, mii lea dehálaš identitehtahuksejeddji doallu dán guovllus. Evttohuuvvo unnit ruhtahivvodat mii galgá geavahuvvot joavkkuide ja servviide mat váikkuhit ovddideame sámegiela ja sámi kultuvrra.

Doaibmaplána 2013 bušeahttarámma lea lasihuvvon sullii 6,4 miljovna ruvdnui, muhto doaimmat čuvvot seamma strategiijaid ja váldodoaimmaid mat ásahuvvojedje 2012:s. Sámedikki guovttegielalašvuodaruđaid juolludeapmi lei sullii 3,5 miljovna ruvnno, mas sullii 1 miljovna gulai ovddidandoarjagii.

4.5.4 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Hálddahušlaš ja politihkalaš gulahallama vuodul gaskkal suohkana ja Sámedikki orru ásahuvvon buorre gulahallan. Ruđain leat dahkkon muhtun foandavárrejumit maid eai leat nagodan geavahit plánaáigodagas, dat guoská áigodahkii 2012 - 2014. Dát lea eanas muddui dahkkon daid áigemeeriid siskkobealde maid Sámediggi lea bidjan sáhttit dieđihit ja dahkat dakkár heivehemiid čađaheamis.

2014 biehttalii Sámediggi suohkana evttohusaid stipeandaortnegii ja Riddu Riđđu festiválii addit doarjaga dainna vuoduštusain ahte Sámedikkis ledje sierra ortnegat dasa dahje juo ledje dorjon festivála. Suohkan ovddidii iežas váidagis ahte stipeandaortnet joatkkaskuvlla várás lei dehálaš doaibma sihkarastit ahte oahppit Nieidaluovtta ja Olmmáivákki skuvllain válljejit sámegiela. Tendeansa lea leamašan ahte stipeandaohcamat ja sámegiela válljen vuosttašgiellan sirdašumis joatkkaskuvlii leat unnon. Suohkan vuoduštii nannosiid ahte stipeandaortnet lea dehálaš oassin das ahte nannet gelbbolašvuoda sis geas váilu dahje dušše lea belohahkii sámegielgelbbolašvuhta.

Politihkalaš jođihangotti ja guovddáš bargoveaga bealis čujuhuvvui vásáhusaide go lei biehttaluvvon geavahit guovttegielalašvuodaruđaid stipendii ja Riddu Riđđui mii mearkkaša ahte Sámediggi bienalaččat stivre ruđaid badjel ja ahte dárbbahuuvvo buoret gulahallan. Vásihuvvo ahte Sámediggi hui ollu “hálddahušstivrejuvvon” ja das lea unnán cuogga gulahallamii. Politihkalaččat čuoččuhuvvo ahte ođđa rámmaráhkkanus ja raporterren bearehaga bienalaččat stivre ja lea beare unnán strategalaččat ásahuvvon daid hástalusaid ektui mat Gáivuonas leat go guoská sealluhit sihke iežas suopmana ja mearrasámi kultuvrra.

4.5.5 SUOHKANA NJUNNOŠIID ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADAMI GEAVVADIS

2012 eavttuid rievdadeami ektui árvoštallojuvvui suohkana bealis ahte rievdadeapmi unnán lea váikkuhan Gáivuona ovddidanbarggu fokusii. Čujuhuvvui maid ahte rievdadeapmi golmmajagáš plánaide lei buorideapmi nu ahte sáhtta leat guhkesáiggi ásaheapmi ovddidanbarggus.

Dán oktavuodas čujuhuvvui dasa ahte joatkimis oaidná eambbo dárbbu kurssaide ja giellalávgun-doaimmaide nu ahte sáhtta čuovvolit ja viidáset ovdánahttit gelbbolašvuoda sis geat leat leamašan kursain. Suohkan lea geahččalan movttiidahttit giellalávgunii e.e. Riddu

Riđđu festiválas, muhto ii leat leamašan nu beare stuora beroštupmi dasa. Dát guoská maiddá doaimmaide maid suohkan lea iežas bargiid ektui geahččalan čađahit. 2014:s suohkan geahččalii čađahit giellalávgun-doaimmaid Helligskogenis, gos besse geahččaladdat metodihka. Dát vásihuvvui leat buorideapmin.

Suohkan lei maid 2014:s plánen geavaheaddjiiskadeami, muhto dat fertii maŋiduvvot iige čađahuvvon. Muđui čujuhuvvui dasa ahte lea gáibidahkes oažžut viiddis sajáiduhttima ovddidanbargui suohkana buot bálvalussurggiid siskkobealde. Orru gáibideame nana dihtomielalašvuoda bargiin go guoská dasa ahte geavahit sámegiela.

4.5.6 OINNOLAŠVUOHTA JA BÁLVALUSAT SÁMI ÁLBMOGII

Suohkan lea čađahan doaimmaid geavahit ja galbet sámi namaid ja báikenamaid báikkiin luottain ja almmolaš bálvalusain ja visttiin. Suohkana ruovttusiiddus maid almmuhuvvo ahte dál leat čađaheami gulaskuddamiid báikenamaid čállinvuogi birra sihke sámegillii ja kvenagillii, mii čájeha ahte ádjána ovdánahttit oainnusindahkama ja profilerema.

Suohkana ruovttusiiddut leat eanasmuddui dárogillii, muhto das leat maid dađistaga dieđut doaimmaid ja aktivitehtaid birra mat leat jođus sámegiela ealáskahttima ja ovddideami ja dan geavaheami vástes. Go sámegiela vállje giellan, de bajilčállagiid ja fáddásurggiid lijkát dávjá jorgaluvvon, sisdoallu gal dávjjimus lea dárogillii.

Obbalaččat orrot suohkanlaš bálvalussurggit ja bálvaleapmi eanet olámmut osnjálmálaš geavaheapmái go čálalaš hámis. Dain surggiin maid giellanjuolggadusat earenoamážit namuhit, dahje mat gullet bajásšaddansurggiide nugo skuvlii ja mánáidgárdái, doppe gávndat ollu eanet sámegielat sisdoalu sin sámi ruovttusiiddus.

Politiikkasuorggis lea eanas oassi teavsttain ja dieđuin dárogillii. Dát guoská maid Sámeolitiikkalaš lánvegeatti beavdegiirjiide, dokumeanttaide ja čoahkkinnereferáhtaide, mas sisdoallu maŋemus áiggis lea dađistaga unnon. Referáhtat mat gullet orgánaide nugo Suohkanlaš boarrásiidráđđái leat eambbo jorgaluvvon sámegillii.

Čoahkkingohččumat ja beavdegiirjit Ovdagotti ja suohkanstivrra oktavuodas leat eanas muddui dárogillii, muhto sisdoalu lijkát leat belohakkii jorgaluvvon sámegillii. Čoahkkinnplánat leat jorgaluvvon sámegillii.

4.5.7 ČOAHKKÁIGEASSI ÁRVVOŠTALLAN

Ollislaččat lea oaidnu ahte sámi álbmot lea ovddastuvvon sihke politiikkalaččat ja hálddahušlaččat. Sámegiela dáfus lea govva ahte dan dilli lea mearkkašahhti heajubut go Finnmárkkus. Suohkan doaimmaha bálvalusaid ovddideami sámegillii, ja eavttuid ja ovttasbargošiehtadusaid rievdadeami bokte maŋemus áigodagas lea fokus ollu doaimmain leamašan sámegiela ealáskahttin. Suohkan bidjá stuora deattu ovdánahttit giellalávgumii metodihka ja arenaid mat sáhttet buktit konsoliderema ja ealáskahttima.

4.6 KÁRÁŠJOGA GIELDA/KARASJOK KOMMUNE

4.6.1 DUOGÁŠ

Karášjoga gielddas leat su. 2700 ássi ja lea guovddážiis sámi hálddašanguovllus. Nu mo Guovdageainnus, de eanas olbmot leat sámegielagat, vaikko dáruiduhttin lei garas dán servodagas ovdalgo dilli jorggihii. Jagis 2015 ledje 1282 olbmo dán gielddas Sámedikki jienastanlogus. Jagis 1989 ásahuvvui Sámediggi Karášjohkii. Eará dehálaš ásausat leat Sámi vuorkádávvirat, NRK Sápmi, Sámi našunála gealboguovddáš (SANAG)/Finnmárkkubuohtceviessu.

Karášjoga dilli lea, nu mo Guovdageainnu, báidnojuvvon das ahte sápmelaččat leat eanetlogus, ja gieldda ja almmolaš bálvalusat leat govddadis dásis. Gieldda ruovttusiiddut leat eanasmuddui guovtti gillii go ovdateavsttat ja neahttasiiddut ja sisdoallu leat sihke sámegillii ja dárogillii. Čoaččimis gielddanjunnošiiiguin ja singuin geat barget guovttegielatvuodabargguid, čujuhuvvui dan guhkes historjái ja njunušsadjái mii Karášjogas lea leamaš sámegiela ja sámi kultuvrra ovddideamis gitta 1960-logu loahpa rájes gitta dásáži.

4.6.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Sámedikki ja Karášjoga gieldda ovttasbargošiehtadus dahkkui ođđa njuolggadusaid vuodul áigodahkii 2012 – 2014. Šiehtadusa vuoddu lea ahte sámegiella lea gieldda bálvalusaide integrerejuvvon. Šiehtadusa vuoddo- ja bálvalusoasis daddjo ahte gieldabargit galget oažžut oahpahusa sámi gielas ja kultuvrras, ja ođđabargit galget oažžut dárbbalaš oahpahusa ja máhtu sámi gielas ja kultuvrras. Dát namuhuvvo erenoamážit daid bálvalussurggiid hárrái maid Sámelága giellanjuolggadusat logahallet. Oppalaččat galgá sámi giela ja kultuvrra buktit oidnosii almmolašvuodas.

4.6.3 OINNOLAŠVUOHTA JA BÁLVALUSAT SÁMI ÁLBMOGII

Kommunikašuvvna ja diehtajuohkindoaimmaid oktavuodas galgá láhčit nu ahte sámegiella geavahuvvo gieldda ruovttusiidduin ja guovttegielat almmuhusain ja dieđuin. Guovddáš politihkalaš dokumeanttat ja plánat jorgaluvvojit sámegillii. Gielda maid čađaha profilerema ja galbe báikenamaid, geainnuid ja almmolaš visttiid/doaimmaid maid gielda ovddasta.

4.6.4 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Ovttasbargošiehtadusa ovddidanosis leat doaibmabijut mat nannejit ja ovddidit sámegiela gielddas. Váldooassi giellanannemis lea sámi kulturguoddi aktivitehtaid bokte. Dát aktivitehta fáttmasta kultuvrralaš ovddidanaktivitehtaid maid vuoddu lea báikkálašhistorjá ja sámi árbediehtu, ovttasdoaibman hábmejeaddji lávdedáidagiin, sámi giehtaduijn ja biebmovieruiguin, ja maid doaibmabijut mánáid ja nuoraid várás. Šiehtadusas lea maid nubbi ovddidanaktivitehta mas leat doaimmat mat ovddidit dihtomielalašvuoda dainna ulbmilin ahte nannet sámegiela ja identitehtahuksema.

Raporttas doaimmaid hárrái mat leat čađahuvvon čujuha gielda kulturguoddi doaimmaide mat gullet kulturpávkii gieldda fuollaásodagaid luhtte, gosa leat huksen giellanannendoaimmaid sámi árbevirolaš aktivitehtaid bokte. Gielda lea maid čađahan olu doaimmaid giellanannemis ja identitehtahuksema ovttas eará aktevrreiguin, ja dás namuhit penšunistasearvvi, skuvlla ja iešguđetlágan kulturaktevrraid. Gielda aktivitehtat leat

laktojuvvon doaibmasurggiide (skuvla, dearvvašvuohta ja fuolla, kultur- ja ealáhusossodat). Čuovvolanovddasvástádus lea leamaš kulturskuvllas, giellakonsuleanttas ja ossodatnjunnošiin mat gullet daid iešguđet doaibmasurggiide. Aktivitehtaplánas ja čuovvoleamis leat maid nannensurggiid boadusmihtut maid čuovvolit miehtá jagi ja fievrridit jahkedieđáhussii.

4.6.5 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Jahkásaš raporteremis daddjo ahte gielda lea váldosaččat doalahan nannensurggiid ja doaibmabijuid miehtá ovttasbargošiehtadusa áigodaga 2012 – 2014.

Čujuhuvvo ahte gielddahálddahas leat badjel 60 olbmo geain lea sámegiellagelbbolašvuohta, ja stábas leat 8 olbmo (jagis 2014) geat addet bálvalusaid sámegillii.

Raporttas čujuha gielda maid dasa ahte sis lea guovttegielatvuodáplána vuodđoskuvllas ja SAÁO:s, ja gielda jorgala reivviid, gohččumiid, raporttaid, strategijja- ja doaibmaplánaid, ja buot diehtajuohkima skuvlla ja kulturskuvlla ruovttusiidduin, ja virgealmmuhusaid. Gielda raportere maid moanaid prošeavttaid mánáid ja nuoraid várás mat gullet árbevirolaš sámi aktivitehtaide, boazodollui, luonddumuosáhusaide ja ealliiddikšumii, ja doaimmaid maiguin ánggirdit sámegiela oidnosii buktit ja guovttegielat veahkki ruovttubargguide 1. – 4. ceahki oahppiide.

Gielddanjunušgoddi čujuha gulahallamii Sámedikkiin ja dadjá ahte sámi váldoguovllut sin oaivila mielde leat vulosvuoruhuvon. Sii oidnet ášši nu ahte sihke ruđat ja ovddidanbarggu deaddu lea unniduvvon čađat maŋŋil 2004 (gč. figuvrra gielddaid rámmaid ja ruhtajuolludeami ovdáneami), ja dan oaidná gielda ahte dat lea čielga indikašuvdna dasa ahte Giellalahka lea láivon. Čujuhuvvo maid dái dasa ahte dat bargu mii ovdal álggahuvvui dainna ulbmiliin ahte čielggadit eanetgoluid go jođiha guovttegielat hálddahusa ja bálvalusaid ii leat doarvái čilgejuvvon vaikko dása lea Stuoradiggi buktán politihkalaš dingojumi. Vai oččoši duohta vuoddu ain ovddidit, de ferte vuoruhit dan ahte buorebut dokumenteret goluid vai bastá nannet guovttegielatvuodá eavttuid.

Gieldda bealis dollet ovdan ahte sámegiella ii vuoitte go dan veardida dárogiela diliin. Dehálaš ovddidandoaibma maid plánejit gielddas lea ásahit giellaguovddáža. Dása várrejit ruđa nu ahte álggahuvvo jagis 2016.

Giella oaivvilda ahte sámi "čuovggat" Kárašjohka ja Guovdageaidnu fertejit vuoruhuvvot eambo go dál dahkkojit gustovaš šiehtadusain ja eavttuin. Dán sii leat maid čalmmustahtán go leat ságastallan Sámedikkiin, muhto dat ii leat gal vel boahtán sadjái.

4.6.6 ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADAMI GEAVVADIS

Giella dadjá ahte njuolggadusaid rievdadeapmi mii álggii jagis 2012 ii leat leamaš positiiva iige bures heivejuvvon eavttuide mat leat Kárašjogas mii lea eanetlogugiella. Ođđa njuolggadusaid bohtin ii oro rievadan oppalaš ekonomalaš bohtosa. Vuosttildanágga deattuhit ovddidandoarjaga lea ahte dat ipmirduvvo oalle "eahpelunddolažžan" galgat earuhit gaskal sámegiela bisuheami mii dáhphuvvá doarvái rámmaid bokte doaimmahit guovttegielalaš vuodđodoaimmaid ja bálvalusaid.

Gielddas lea maiddái dat oaidnu ahte maid sámi váldoguovlluin šaddet garrasit bargat guovttegielalašvuoda ja gielalaš dássásašvuoda ovddas. Gielda háliida maiddái ahte guovttegielalašvuoda ovdáneami vuodđoruhtadeapmi lea eambbo obbalaččat vuhtiiváldon seamma ládje go dábálaš rámmadoarjja ovdalii go prošeakta- ja ohcanvuđot ortnegat mat leat nannejuvvon eavttuid rievdadusaid ja ovttasbargošiehtadusa hábmema bokte Sámedikkiin.

Danin ii hálit Kárášjoga gielda (ja Guovdageainnu) guhkidit dálá 2014 ovttasbargošiehtadusa dalá hámis. Čoačhkimiid manjel Sámedikkiin loahpas mearriduvvui lasáhus šiehtadusa ovddidanoassái (5.čuooggá) 2015 ovddas, mas ulbmil “nannet ja bisuhit” garraseappot deattuhuvvo ovddidandoaimmaid bokte maid gielda háliida vuoruhit.

6. čuooggás šiehtadus bidjá eanet ovddasvástádusa Sámediggái ovttasbargat guovddáš eiseválddiiguin go guoská buoridit sámegielagiid dilálašvuoda. Sámedikki ovddasvástádus lea maid giellabargguin addit fágalaš neavvumiid gildii ja dieđuid addit gieldda bargiide ja ovddasvástádus ánggirdemiide mánáid ja nuoraid guovdu. Gielda háliida lagat čuovvoleami ja rávvagiid Sámedikkis doarjjaruđaid ja giellaovdánahttindoaimmaortnegiid dáfus.

Ovttasbarggu joatkima dáfus Sámedikkiin háliidit sihke Kárášjohka ja Guovdageaidnu ahte šiehtadusa sisdoallu sámi váldosuohkaniidda ferte heivehuvvot eará ládje go ollu daid eará suohkaniidda main lea áibbas eará gielladilli. Dát vuoduštus lea dan geažil go ii oro leamašan duhtadahtti ovdáneapmi ii giellaovddideami váikkuhangaskaomiin dahje čielggadeamis makkár goluid guovttegielalašvuoda gáibádus duodai mielddisbuktá suohkaniidda.

4.7 GUOVDAGEAINNU SUOHKAN/KAUTOKEINO KOMMUNE

4.7.1 DUOGÁŠ

Guovdageaidnu lea dat suohkan dán riikkas gos sámegiella lea nannoseamos dilis, ja dasto lea Kárášjohka. Olmmošlohku lea vuollái 3000 ja guoktegoalmmádas oassi orrot suohkanguovddášis, muhto Máze, sámi giláš, lea maid oalle stuora báiki. Sámegiella geavahuvvo beaivválašgiellan sihke ruovttus ja báikkálaš servodagas, dat máksá buotlágan gulahallamis ja iešguđetlágan arenain (gč Sámi giellaikkadeami).

Buot mánát Guovdageainnus leat sámi mánáidgárdiin ja ohppet sámegiela vaikko vel muhtimiin ii leatge sámegiella ruovttus. Go mánát álget skuvlii, de fálojuvvo vázzit dárogiel luohkás danne go skuvla lea vásihan ahte oahppit, geain ii leat doarvái gielladoarjja ruovttus, sáhttet bártidit go ollejit alit luohkkái jus eai riehta gulahala sámegielain. Eanas oahppit leat almmatge ovttá dain 14 sámi luohkáin, ja fas dárogiel fáladat lea juogekeahkes luohkáin mat leat guokte luohká. Nuoraidskuvllas váldojit dárogiel luohká oahppit sámegiel luohkkái, ja dat mearkkaša ahte oahpahus ferte leat guovtti gillii vai dárogiel luohká oahppit nagodit čuovvut. Dát ii leat nu vuogas jus áigumuš lea ahte sámegiella galgá leat nu nanus go vejolaš nuoraid gaskkas. Sámi joatkkaskuvllas Guovdageainnus ožžot oahppit oahpahusa sámi fágain mat leat boazodoallu ja duodji lassin eambbo dábálaš oahpposurgefágaide. Oahpahusa ektui daddjo leat váttisvuohtan go eanas oassi oahpponeavvuin maid sámi skuvllas šaddet geavahit leat dárogillii.

Maiddáí Sámi allaskuvla lea suohkanis ja lea ruovttusuohkan olu sámi ásausaide, omd. leat gilis Sámediggi, Sámi arkiiva, NRK Sápmi, Ávvir-aviisa, Beaivváš Sámi Našunálateáhter. Dát buktet suohkanii dehálaš sámi gelbbolašbargosajiid ja leat mielde nannemin sámegiela.

Go eatnasat máhttet sámegiela, de suohkanis leat olu sámegielat bargit suohkanhálddahas ja bálvalusain. Liikká lea leamaš dárbbalaš fállat doaktáriidda alit bálkká go dábálaččat vai sihkkarastet sámegielat fáldaga. Vaikko eatnasat sis geat barget mánáidgárddiin ja skuvllas máhttet sámegiela, de leat doppe maid muhtimat geat eai máhte sámegiela dahje dušše veahá máhttet giela. Danne go dárogiella (ja engelasgiella) márret badjelii stuoraservodagas ja medias, de dat dahká ahte muhtin informánttat deattuhit ahte giella ii leat nu diehttelas ášši, vaikko vel leage nanus Guovdageainnus.

Sámegiella lea oidnosis suohkanis, ja ruovttusiiddus leat buot dieđut guovtti gillii, jogo oktanis dahje álggos sámegillii. Go leat nu eatnat sámegielagat, de suohkana ássit ožžot vástádusa sámegillii njálmmálaččat ja čálalaččat. Muhto lea hástalus áššiid meannudit sámegillii. Sii fertejit váldit vuhtii eatnat áššemeannudanvuogádagaid mat eai leat heivehuvvon sámegillii ja dasto leat lágat mat eanas leat dušše dárogillii. Dat doaibmá dohkálaččat almmuhusaid ja sierra šemáid almmuhit sámegillii, muhto lea mihá losit jorgalit dahje čujuhit lágaide ja láhkaásahusaide jna. dannego álo eai leat gávdnamis parallealla doahpagat sámegillii, nu movt "bekymringsmelding". Danne suohkan deattuha ahte jorgaleapmi gáibida áiggi ovdánahttit terminologijja ja dat rievtti mielde lea giellaovdánahttin.

Guovdageainnus, nu mo eará suohkaniin, lea hástalus ahte našuvnnalaš čállosat maid okta suohkan jorgala, hui háreve juogaduvvojit eará suohkaniiguin. Dát ii leat buorre goluid bealis, muhto seammás dat mearkkaša ahte hálddašanguovllus bissu almmolaš dokumeanttaid hivvodat sámegillii mihá unnibun go dat návccat mat leat geavahuvvon dasa. Guovdageainnus namuhuvvui ahte stáhtalaš dásis berre leat stuorát ovddasvástádus oahpponeavvuide ja girjjálašvuhtii/ávdnasiidda. Lea oppalaš váttisvuohta go ferte olu báikkálaš resurssaid geavahit oahpponeavvuid ráhkadeapmái. Dát lei galgat váldit stuorit ovddasvástádusa Sámi giellalága olis. Namuhuvvui ahte sámi suohkanat soitet leat boasttuvugiin buorredáhtonat (snillisme) go jorgalit čállosiid mat bohtet departemeanttas, direktoráhtain ja fylkkamánnis. Dat livččii buoret ahte sámi suohkanat ožžot dáid sámegillii ja daid dasto besset juohkit viidáseappot seamma ládje go muđuige dahkko Norgga suohkaniin.

KOSTRA mii lea nu dehálaš reaidu suohkaniidda ja fylkkagielddaide, lea suorgi mii stáhta/davviriikkalaš dásis berrešii heivehuvvot guovttegielat suohkaniidda ja fáktoriid oainnusindahkamii mat gullet sámi giellaovdáneapmái ja guovttegielalašvuhtii. Ja namuhuvvo maid vejolašvuohtan ahte Sámediggi oččošii stuorit ovddasvástádusa jorgalit ja terminologijja ovddidit vai suohkanat eai báze okto dán barggu doaimmahit ja searvvašedje ovttas addit govddit fáldaga maid buohkat sáhttet geavahit njuolga.

4.7.2 ČOAHKKÁIGEASSI ÁRVVOŠTALLAN

Guovdageainnus leat vihtta giellakonsuleantta geaid ovddasvástádus lea jorgalit ja dulkot. Sii čujuhit ahte sii fertejit jorgalit dárogillii, dannego dávjá leat moattis geat eai ipmir sámegiela.

Suohkanstivrra čoahkkimiin ja eará dakkáriin leat dávjá dárogiel mediaid journalisttat. Sii čujuhit maid dasa ahte suohkanis leat liige logut dulkomii mii ii rievtti mielde gulaše sidjiide. Dát sáhttet leat mánáidsuodjalusáššit mas osolaččat Guovdageainnus geavahit sámegiela, muhto de ferte dulkot fylkkamánni áirasiidda, dahje leat golut sihkkarastit sámegiela fáldadaga suohkaniidgaskasaš ovttasbarggus.

Guovttegielatvuodadoarjaga ulbmil lei sáhkavuodđun go ságastalaimet Guovdageainnus. Sii čujuhedje doarjjaortnega álggaheapmái, namalassii ahte ulbmil lei gokčat goluid go suohkanis leat guokte giela. Dan vuodul sáhtta dadjat ahte go doarjja geavahuvvo giellaovddideapmái, de ipmirduvvo dat measta ahte Sámediggi "suoláda" guovttegielat bálvalusas. Dan oktavuodas čujuhit sii dasa ahte eatnagat jáhkket ahte dat lea váttisvuodaid haga fállat bálvalusaid sámegillii ássiide Guovdageainnus, muhto dat mielddisbuktá guovttegielatvuotta goluid sihke jorgaleapmái ja go galgá heivehit sámegiela áššemeannudeapmái, ja golut dulkomii vai dat ipmirdit geat eai máhte sámegiela. Suohkan oaivvilda ahte sii ovttas Kárášjogain leat čoavdda sámegiela seailumii ja lea hui guovddážis sihkkarastit ahte sámegiella bissu beaivválaš giellan. Muhtin diehtoaddi dajai ahte lea buorre go buot sápmelaččat besset geavahit gielaset, muhto divui seammás jearaldaga ahte iigo berre davvisámegiela nannet eambbo go lea dat giella mii ceavzá guhkit áigái.

Sámegiella lea nanus Guovdageainnu suohkanis, ja go nu eatnagat suohkana ássiin šaddet sámegiela, de sámi geavaheaddjit ožžot bálvalusaid sámegillii juohke suorggis. Suohkanstivrra čoahkkimat ja eará čoahkkimat dulkojuvvojit dárbbu mielde. Suohkanis váilot ain guovttegielat dokumeanttat mángga suorggis ja maid suohkana ruovttusiidduin.

Guovttegielatvuodaruđaid hárrái oaivvilda suohkan ahte sii leat vuoruhuvvon maŋnelii ođđa ortnegiin. Raporteren lea ilá detáljalaš ja ii áigeguovdil, ja sii oaivvildit ahte Sámediggi galggašii mihá eambbo gulahallat ja vuoruhit stuora suohkaniid.

4.8 UNJÁRGA/NESSEBY GIELDA

4.8.1 DUOGÁŠ

Unjárgga gielddas leat birrasiid 900 ássi hálddabusguovddášis Vuonnabađas. Eanandoallu ja guolásteapmi leat deháleamos ealáhusat gielddas, dasto leat industriija ja huksen ja ráhkadus. Gielddas lea positiivvalaččat ovdánan daid maŋemus jagiid, go olmmošlohku lea veaháš lassánan. Gieldda sajádaga dihte ja oanehis gaskka ránnjágielddaide (Deatnu ja Čáhcesuolu), profilere gielda sihke buriid bajásšaddan- ja čálgofálaldagaid sisafárrejeddiide, ja ahte guovttegielatvuohta lea vuodđun gieldda heiveheapmái ja bálvalusovdáneapmái. Gielddas lea maid Sámedikki biras- ja kultursuodjalan ossodat. Almmolaš bálvalusdoaimma lea badjelaš goalmmás oassi gieldda barggahusas.

Dálá ráđđeolmmái bođii gildii giellakonsuleantan 1992:s ja lea hui aktiivvalaččat ovddidan guovttegielalašvuodabargguid gielddas. Son lei guovddášis ásahit giellaguovddáša (Isak Saba-guovddáša) 1993:s. Guovddáš lea šaddan dehálaš resursan gieldda ovdánahttindoaimmaide ja lea seamma visttis gos skuvla ja mánáidgárdi leat. Go galggai vuođu oazžut ovdánahttindoaimmaide, de čađahii giellakonsuleanta viiddis kártema sámegiela geavaheami birra, mii šattai vuodđun aktivitehtaid ja doaimmaid ovdáneapmái. Giellakantuvrra ja guovddáša ovdánahttimin leat čohkken ovttá sádjái sámgiella- ja ovdánahttinressaid, vaikko Sámediggi ii lean ge nu mielas dasa álggos. Oktiibuot leat dál viđas virgáduvvon giellakantuvrii ja Isak Saba-guovddášii. Buohkat leat fásta bargit gielddas, gos stuora oassi lea ruhtaduvvon prošeakta- ja ovdánahttin juolludemiiguin.

4.8.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Ovttasbargošiehtadus čuovvu Giellalága čuoggáid málle. Ovttasbargošiehtadusa váldoosiin deattuhuvvo vuodđo- ja bálvalusoasis ahte diehtajuohkin skuvllaide, servviide ja joavkkuide galgá leat sámegillii. Buot gieldda ossodagaid vuostáiváldimat ja bálvalusat galget nai leat sámegillii ja buot gieldda guovddáš plánat ja áššebáhpirat galget jorgaluvvot. Sámegiella galgá maid geavahuvvot preassadieđáhusain ja virgealmmuhusain.

Giellagelbbolašvuođa ektui, de galgá šiehtadus heivehit nu ahte nanne bargiid sámegiel gelbbolašvuođa, dan hárrái go sis lea ovddasvástádus koordineret giella- ja kulturdoaimmaid gieldda ovddas. Galget maid aktiivvalaččat háhkat bargiid, geain lea sámegiela gelbbolašvuohta ja dakkár gelbbolašvuohta galgá deattuhuvvot virgádeamiin. Šiehtadusas lea maid ahte galgá bargat dan ektui ahte nannet vai dulkkat leat fidnemis ja vai dulkkat ožžot oahpu. Gielda jorgalahtta almmuhemiid (websiidduid) museai ja girjerádjosi, ja fállá jorgalit priváhta fitnodagaide ja dulkonbálvalusaid geavaheddiide.

Álggos lea addon bálkásáhus vai bálkáhit čálalaš giellagelbbolašvuođa, muhto dat ortnet lea maŋŋil heahtihuvvon. Deattuhuvvo ahte lea stuorimus hástalus rekrutteret sámegiela ovdaskuvlaoahpaheddiid, ja unnit hástalus ges gieldda dearvvašvuođa- ja fuolahusas dahje hálddabuslaš ovttadagain.

2014 Doaimmaraporttas čájehuvvo ahte ledje sullii guokte goalmmásdoasi gieldda bargiin geat bálvalit álbmoga sámegilli njálmmálaččat dahje čálalaččat, ja 4 leat ožžon oahpu sámegielas.

4.8.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Daid doaibmabijuin mat leat vuoruhuvvon ovttasbargošiehtadusas artihkal 5, gávdnat mii movttiidahttin doaimmaid sámegiela giellageavaheami ektui sihke gieldda doaimmain ja báikkálašservodagas, seammás go váhnemat movttiiduvvot válljet sámegiela vuosttaš giellan. Doaibmabijut leat earenoamážiid jurddašuvvon mánáid ja nuoraid bajásšaddan eavttuide. Dát mielldisbuktá ahte oainnusin dahkat sámegiela ja ovddidit eambbo/ ođđa arenaid giellageavaheapmái, ja ovddidit identitehtahuksejeaddji doaibmabijuid sámi álbmogii. Mánnga doaibmabiju dihtomielalaččat bidjet deattu sámegiela giellamáhttui ja ovddidit báikkálaš giellagelbbolašvuoda, vai nanne sámegiela giellageavaheami guhkit áiggi ektui. Giela čujuha maid hástalusaid sámegiela heiveheapmái iežaset hálldahuslaš vuogádagaide, dan ektui movt gieđahallat sámegiela bustávaid go galgá dokumeanttaid ja jorgalemiid govvet (skánnet).

2015 raporteremis boahtá ovdán ahte giela golahii gelbbolašvuoda loktema doaimmaide 700 000 ruvno (dahje ovta goalmmásas oasi rámmas) Isak Saba guovddáša bokte, seammás go 400 000 adnui rekrutteret sámegiela pedagogaid. Muđui dieđihuvvui raporttas ahte čađahuvvojedje ollu proševttat/doaibmabijut, mat movttiidit válljet sámegiela vuosttaš giellan, jorgalemit, oainnusin dahkat sámegiela ja kulturvuođot gaskkusteamii, dokumenteret sámi báikenamaid ja ovttasbargu Várjjat sámii musea. Oktiibuot rámma ovdánahttinosis lei sullii 2,2 milliuvvna ruvno.

4.8.4 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Giela čujuha čađa gaska buori gulahallamii Sámedikkiin. Vásáhusaid ektui áigodagas ovdal go eavttuid rievddadedje, čájehuvvo ahte ledje váttisvuođat meroštallat masa guovttegielatvuođaruđat galge adnot. Go daid rievddadedje, de čielggai diet veahá, seammás go dat ođđa eavttut eai ge atte buriid eavttuid guhkit áigge ovdánahttin doaimmaide.

Go guoská gieldda doaibmasurggiid vásáhusaid guovttegielalašvuoda barggu sajáiduvvamis, de čujuhuvvo ahte lea hui ollu giellakonsuleanta duohken ja man offensiivvalaččat barget čanastagaiguin ja organiseremin. Go ovta dáhki vuolde leat doaimmat, de lea dat fámoláš ja ovddideaddji fágabiras, mii maid lea báikkálaš servodaga ja geavaheddjiidjoavkkuid olámuttos. Giellaguovddáša sajádat olggobealde ráđđeviesu oidnojuvvo leat hehttehussan go galgá ovddidit ja sajáiduhhtit guovttegielatvuođadoaimmaid gielddas. Viidasit lea dát juoga maid hálldahus háliida čuovvolit, muhto leat manidan dassá go virgádit ođđa ráđđeolbmá.

4.8.5 GIELDDANJUNNOŠIID ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAMI GEAVVADIS

Gielddaovddasteaddjit leat cuiggodan daid ođđa njuolggadusaid ja fokus ovdánahttin doaimmaide ja prošaktaorganiseremii leat dagahan lassi váttisvuođaid, go galget heivehit ja čađahit doaibmabijuid plánejuvvon rámmaid siskkoibealde. Nugo mánnga eará unnit gielddain, de lea hástalus go lea ráddjejuvvon náka ja gelbbolašvuohta, go galgá čađahit proševttaid áiggi ja resurssaid ektui.

Go lea rievdan prošektaruhtadeapmin ja –raporteremii, de lea dat lasihan váttisvuođaid čielggadit erohusaid doaimmain ja prošektameroštallamin. Dán ektui leat dihtomielalaččat

doalahan mánga doaibmabidjосуorggi ja prošektadoaimma olles golmma jagi áigodahkii. Čujuhuvvo maid ahte gieldda lei juo ásahan giellaovdáneami prošektaruhtadeami geavahusa ovdal go rievdadeapmi bođii, nu ahte dan dáfus eai dárbbášan go unnit rievdademiid go galge heivehit dan ektui.

Gieldda bealis čujuhít ahte boahhteáiggiis áigot lagabui geahččat movt galgá geavahit giellaguovddáža resurssaid ja movt galgá rievdatit gieldda giellaplána mii almmuhuvvui 2015. Dás šaddá mávssolaš sihkkarastit ahte oassálastá doaibmaguovlluid plána dárkkisteamis. Dárkkuhit maid ahte lea dárbbášlaš árvvoštallat makkár ávki lea organiseremis ja ovdánahttindoaimmain mat leat čađahan šiehtadusáigodagas. Livčče sávaldat ásaht bargjoavkku dása. Dán oktavuođas ferte maid geahčadit movt giellaguovddážiid ja guovttegielatvuodaruđaid obbalaččat ruhtadit.

Gieldda oaivvilda ahte rievdadeapmi lea sihkkarastán eambbo vuoiggalaš juogadeami ruđain váldosuohkaniid gaskkas ja muđui daid eará suohkaniid gaskkas, go leat ásahan ovdánahttinoasi. Vaikko lea nie, de lea ain eahpesihkarvuohta mii lea vuodđun dan juogadančoavdagii, mii adno ovttasbargošiehtadusain, go geahččá mii lea gollovuođđu go galgá ovdánahttit ja doaimmahit guovttegielalašvuoda. Unjárggas ja mángga eará suohkanis vásihit ahte lea gáibideaddji movt heivehit doaibmadási giellabarggus daid obbalaš ekonomalaš rámmaide ja vuoruhemiide, mat stivrejit movt suohkanat galget heivehit bálvalusaid.

Ruđat leat leamaš dehálaččat suohkaniid návccaide doaimmahit guhkilmas ovdáneami, muhto seammás lea váttis rekrutteret fágabargiid go gilvalit eará birrasiiguin Finnmárkkus. Guovttegielatvuodaruđat ja Sámedikki ruhtadeapmi leat leamaš dehálaš eaktun doalahit gieldda ovdánahttindoaimmaid viidodaga. Siskkáldasat čujuhít ahte boahhteáiggiis lea dehálaš bargat sihke politihkalaččat ja organiserema ektui, go galget sajáiduhttit sámi giela ja kultuvrra ovdáneami.

4.8.6 OINNOLAŠVUOHTA JA BÁLVALUSAT SÁMI ÁLBMOGII

Gieldda lea ráhkadan guovttegielalaš ruovttusiiddu mas oažžu jorgaluvvon siidduid bajás go vállje sámegiela. Rievddada veaháš mot dát bálddalagaid gávdnojit goappeš gillii, vai lea go nu ahte boahťa dárogiel sisdollui. Suohkana duogášdieđuid birra mitaluvvo goappeš gillii. Ruovttusiiddut ollislaččat fáallet sámi álbmogii oalle viiddis láchčima relevánta dieđuid ja sisdoalu dáfus, vaikko ollu áššedieđut mat gullet bálvalussurggiide ja politihkkii leat dárogillii.

4.8.7 ČOAHKKÁIGEASSI ÁRVVOŠTALLAN

Mii ipmirdit jearahallamiid ja vuđđosiid vuodul ahte sámi álbmot lea maid bures ovddastuvvon politihkalaččat ja hálldahuslaččat, ja sámegiela sáhťtá geavahit njálmmálaččat go lea oktavuođas gielddain. Bálvalusaid ektui leat earenoamážit ráddjehusat čálalaš áššemeannudeami ja gulahallama ektui, vaikko lea oalle ollu lea oľahanmutter láchčit sisdoalu sámegillii suohkana ruovttusiiddus.

4.9 PORSÁNGGU GIELDA/ PORSANGER KOMMUNE

4.9.1 DUOGÁŠ

Porsángu lea riikka goalmmán stuorimus gielda areála ektui, ja leat birrasiid 4000 ássi ja ollá rittus duoddarii, gos Leavdnja lea hálldahusguovddáš. Gielda lea Norgga áidna golmmagielat gielda, gos sámegiella, dárogiella ja kvenagiella leat seamma dásis, maid Stáhtaráđđi mearridii 2003 (maŋŋil go gielda lei ohcan nu). Luondduvuođđuduvvon vuodđoealáhusain lea historjjálaččat leamaš dehálaš doaibma, muhto dál leat gielddas dat deháleamos ealáhusat bálvalusfálaldagat, gávppašeapmi, mátkkoštanealáhus, Suodjalus, eanandoallu, guolásteapmi ja boazodoallu. Leavdnja lea mearrasámi guovllu guovddáš gielddas, ja Billávuonas ges leat mánŋa sámi resurssa olbmo ja nanu báikkálaš servodat.

Gielddas lea maid giellaguovddáš mii ásaheavvui 1994. Dat veahkeha giellagelbbolašvuođain ja ovdánahttinresurssaiguin suohkana mánggagielat hálldašeami ovdáneapmái ja bálvaleapmái. Giellaguovddášis leat guokte virggi, muhto nubbi ii leat virgáduvvon guhkit áigái. Dat mielddisbuktá stuora bargonoađi giellakonsulentii gii lea virgáduvvon.

Porsángu lea leamaš oassin Ávjovári- ovttasbarggus fárrolaga Kárášjogain ja Guovdageainnuin, muhto válljii geassádit dán ovttasbarggus. Dál leat digaštallame fas searvat ovttasbargui ođđasit.

4.9.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Dan lihtoduvvon ovttasbargošiehtadusas 2012 boahdá ovdán ahte gielda galgá čuovvut Giellalága njuolggadusaid gulahallama ja diehtajuohkima dáfus. Lea maid geatnegahtton ahte galget leat guovttis, geain lea sámegiel gelbbolašvuohta, geain lea ovddasvástádus siskkáldas koordineremis sámi giella- ja kultuvra doaibmabijuin gielddas. Viidásit lea mihttu heivehit nu ahte bargit sáhttet háhkat sámegiel gelbbolašvuođa, go fáallet virgelobi bálkkáin dán ulbmilii. Sámegiel gelbbolašvuohta galgá deattuhuvvot go virgádit bargiid ja čállet virgealmmuhusaid.

Šiehtadusa bokte heivehuvvo maid nu ahte sámegielat ássiin lea riekti oažžut bálvalusaid sámegillii girkolaš doaimmain ja dearvvašvuođa- ja fuolahussuorggis.

4.9.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Šiehtadusa artihkal 5, mas lea ovdánahttinási birra, čilgejuvvo strategiijaid ja doaibmabijuid birra mat leat dahkkon golmma jagi áigodagas. Daid ásahedje vai dokumenteret sámegiel suopmaniid, historjjá, luoddi, lávlunárbevieruid ja kultuvrra, vuodđun sámi giellageavaheapmái ja oahpahussii. Eará váldosuorgi lea leamaš ásaheavvut resurssaid dulkomii/jorgaleapmái “dulkonpool” vuogi mielde, go oažžut veahki báikkálaš giellačehpiin, geat maid oasálastet sámi giellaarenain gielddas.

Goalmmán váldosuorgi lea leamaš movttiidahttit váhnemiid válljet sámegiela vuosttašgiellan mánáidasaset ja ráhkkanahhttit sin guovttegielalaš bajáššaddanvejolašvuhtii.

Vai nannet ahte sámegiella lea eambbo oidnosis, de lei strategalaš doaibmabidju ásaht sámegielat webaviissa, ja giellaguovddáš bargá ain lasihit eambbo áššiid maid jorgalit ja almmuhit sámegillii.

4.9.4 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Dieđuin maid Sámediggi lea viežžan, de leat dain ráddjejuvvon vuodđu, man vuodul árvvoštallat doaimmaid sisdoalu dan guovtti vuosttaš jagi šiehtadallanáigodagas. 2014 leat guokte prošeaktaraportta almmuhan, dan golmma váldodoaimmas (webaviisa ja sámegiel suopmanat). Prošeaktarehketdoalus boahtá ovdán ahte giella golahii sullii 57 proseanta ovdánahttinruđain doaimmaide, mat galge movttiidahttit lávlut sámegillii, juoigat ja sálbmálávlumii gielddas. Dasto golahuvvui 38 proseanta ovdánahttit sámegielat webaviissa, ja reasta golahuvvui daid eará ovdánahttindoaimmaide.

Go ovttasbargošiehtadus guhkiduvvui ja 2015 raporterren ovdanboahtá, de háliidit ruđaid geavahit daidda seamma váldodoaimmaide go dan maŋemus golmma jagi áigodagas leat dahkan, mas deattuhit dokumenterema ja seailluhit báikkálaš sámegiel suopmaniid ja ovdánahttit “dulkonpoola” gieldda sámegielat resursaolbmui guin. Okta stuora oassi galgá mannat sámi lávlunárbevieruide ja fáttmastit eambbo ulbmiljoavkkuid, go gaskkustit áššiid sámegielat webaviisii go ásaht irvi.no.

4.9.5 GIELDDANJUNNOŠIID ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADAMI GEAVVADIS

Lea leamaš hástalus go leat rievdadeame ođđa eavttuid ja jođihanmáliid guovttegielatvuodaruđaide. 2013 gessui gielddas sullii milliuvnna ruvnno doarjagis ruovttoluotta go eai nagodan golahit daid eavttuid mielde.

Gielddaovddasteaddjit čuoččuhit ahte Porsáŋgu giella vásiha muhtin hástalusaid rievdadusaid dihte doaibmanávccaid ektui, go galget čadahit ovdánahttindoaimmaid plánejuvvon áigemiid siskko bealde. Čujuhuvvo maid dasa ahte oaivvildit ahte váldo unnán vuhtii dan ektui go sámi álbmot gielddas rievddada ollu boazodoalu ja guohtonáigodagaid ektui. Rievddadeapmi dahká váttisin sáhttit čuovvolit dárbbu doarvái bures ovdánahttindoaimmain ja bálvalemis.

4.9.6 OINNOLAŠVUOHTA JA BÁLVALUSAT SÁMI ÁLBMOGII

2014 ledje gielddas 34 olbmo geat máhtte sámegiella čállit ja hupmat (vuodđo- ja bálvalusoassi). Doaibmaplána ektui lea giella 2014 ásaht ruovttusiiddu, gos lea sámi sisdoallu ja giellageavaheapmi, ja gos leat liŋkat sámegielat čállosiiddu. Ruovttusiidu sisttisdoallá muđui ollu dieđuid gieldda birra ja guovllu historjjás ja kultuvrras. Gieldda ruovttusiiddut leat belohakkii heivejuvvon sámegiel geavaheddjiide go guoská diehtujuohkimii ja bajilgovvii mas oaidná suohkana organiserema ja bálvalussurggiid. Orru maiddái leat nu ahte oalle stuora oassi sámegiel web-siidduid sisdoalus lea jorgaluvvon, muhto dávjá boahtá dárogielat sisdollui.

Muitalit muđui ahte veahá jorgalit dokumeanttaid ja almmuhusaid, ja ahte muhtin oassi gieldda doaimmain gávdno sámegillii maid. Bajásšaddansuorggis (skuvllas, mánáidgárddis) addojit dieđut sámegillii.

Dan ektui go sámegiella galgá leat oidnosis, de čállojit gieldda boasta- ja journálavuogádagat sámegillii, nu ahte sámegielbustávat adnojit. Lávdegoddečoahkkimat ja politihkalaš čoahkkimat dulkojuvvojit sámegillii ja nu dustejit mihtuid maiguin galget geavahit sámegiela politihkalaš eará arenain.

Ovdánahttinosis raporterejedje 2014 ahte leat ain bargame dokumenteremiin ja leat dieđuid čohkkeme sámegiel lávlunárbevieruid birra, maid de áigot gaskkustit iešguđet vuogi mielde viidát ja báikkálaš servodagas gielddas. Doaimmain lea sihke juoigan, sálbmálavlun ja doaibmabijut oaivvilduvvon skuvllaide. Dasa lassin leat deattuhan jearahallamiid ja leat čohkken dieđuid, mainna galget ráhkadit dakkár čoakkáldaga gieldda suopmaniiguin.

4.9.7 ČOAHKKÁIGEASSI ÁRVVOŠTALLAN

Informánttaid jearahallamiid vuodul ja raporteremis, orru nu ahte lea ain dárbu ovdánahttin doaimmaide ja eambo politihkalaš ja hálldahuslaš sajáiduvvamii barggus, go galgá ovdánahttit golmmagielatvuoda ja sámegiel giellaovdáneami gielddas. Unnán bargit ja giellakonsuleanta virggit, mat eai leat virgáduvvon, cuiggoduvvojit leat sivvan go leat vásihan ollu hástalusaid. Orru leame ahte váilot sámegielat bargit ja fertejit heivehit nu ahte dieđut ja materiálat jorgaluvvojit sámegillii. Viidásit orrot nanosmuhttime barggu go strategalaččat sajáiduhttet sami giellaovdánahttinbarggu gielddas, sihke hálldahuslaš ja politihkalaččat.

4.10 DEANU GIELDA/ TANA KOMMUNE

4.10.1 DUOGÁŠ

Deatnu lea Nuorta-Finnmárkkus, mas earret eará leat Unjárga ja Porsángu ránnjágielddat. Gielddas leat rájit Gámgaviikii, Bearralváhkái, Davvesiidii ja Supmii, ja leat sullii 3000 ássi, gos stuora oassi leat sápmelaččat. Gielddaguovddáš lea Deanu šalddis ja ealáhusvuodus lea sullii viđádas oassi vuodđoealáhus, njealjádas oassi industriija, huksen ja ráhkadus, sullii 50 proseanta bálvalusfálaldat ja unnit oassi mearrajohtolat/fievrredeapmi ja mátkkošteapmi.

Gielddaguovddášis lea Sámeskuvla, mii lea mávssolaš ásaheami mii ovddida sámegiela ja sami kultuvrra. Dáppe oahpahuvvo sámegillii juohke fágas. Skuvla čuovvu earenoamáš pedagogalaš vuodui ja lea okta dehálaš eaktun dasa ahte doaimmahit guovttegielalašvuoda gielddas.

4.10.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Šiehtadusas čilgejuvvojit vuoruhansuorggit Sámedikki ovttasbargui. Go guoská vuodđo- ja bálvalusoassái, de lea deattuhuvvon nannet ja viidásit ovdánahttit sámegiela geavaheami Deanu gielddas. Dan dahket obbalaš doaibmabijuiguin giellageavaheami ektui, oainnusin dahkat sami giela ja kultuvrra almmolaš báikkiin, ovdánahttin doaimmaiguin ja ahte sami giella ja kultuvra galget leat dássálaga gieldda bálvalusfálaldagaiguin. Diet dahkko gulahallan ja diehtajuohkin doaibmabijuiguin (oktan guovttegielat ruovttusiidu), profileremiin ja sámegiela oainnusin dahkamiin, gelbbolašvuoda loktet bargiin ja ássiin, dain bálvalussurggiin mat leat namuhuvvon Sámelága giellanjuolggadusain.

4.10.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Go guoská ovdánahttinšiehtadusa sisdollui, de deattuhit doaibmabijuid, mat nannejit ja ovdánahttet giellaovdáneami. Dan dahket go lassánit mánát, geat válljejit sámegiela vuosttaš giellan, mánáidgárddis ja skuvllas ja go lassánit oahppit, geain lea sámegiella nubbingiellan.

Eará dehálaš oassi šiehtadusas lea nannet váhnemiid máhtu ja gelbbolašvuoda vuoigatvuodaid ja vejolašvuodaid birra, vai válljejit sámegiela iežaset mánáide ja sihkkarastet guovttegielalaš bajásšaddama gielddas. Okta mávssolaš láidesteapmi lea ángiruššat mánáid ja nuoraid ektui, earenoamážiid lágidemiiguin, mat leat heivehuvvon nuoraide.

Viidáset deattuhuvvo ásaht arenaid ja deaivvadanbáikkiid vai ovddida ja oainnusindahká sámegiela ja kultuvrra, earenoamážit mánáid ja nuoraid gaskkas. Ealáhusaid dáfus lea doaibma nai ásaheuvvon dan guvlui ahte nannet ovdáneami suohkanis sámi árbevirolaš ealáhussurggiin.

Konkrehtalaš doaibmabijuide leat šiehtadusas rámmat movt almmuhit prošeaktaruđaid, mat ohcamušas ráhkadit vuodu ovdánahttinosaš doaibmaplána sisdollui.

4.10.4 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Šiehtadusáigodaga doaibmaraporteremis lea gieldda raporter formáhtta daid váldovuoruhemiid mielde, mat leat válljejuvvon ovttasbargošiehtadusas. Dain jahkasaš raporteremiin leat maid dieđihan bušeahtadárbu juohke jagi. Bušeahtadárbu dan golmma manemus jagis lea gaskamearálaččat leamaš 3-4 gearde eambbo go dat mii juolluduvvo guovttegielalašvuodaruđiguin. Vuolggasadji lea das maid gielda oaivvilda leat realisttalaš lassigollun go galgá doaimmahit guovttegielalaš bálvalusaid, vuodđodoaimmaid ja ovdánahttima, earret daid vuodul maid departemeanta bargujoavku ráhkadii 2002. Dat eai duodaštuvvon lassigollut meroštallojit leat birrasiid 2,5 milliuvnna ruvnno jahkái, dahje bealli dan juolludeamis maid leat ožžon. Gielda lea bidjan goluid Sámeskuvlii (loatnagolut/geahpádusat) okta oassin lassigollovuđđui, go leat rehkenastán bušeahtadárbbu, mas lea rámma sullii 2,5 milliuvnna jahkái. Bálká- ja virgelobiid sadjásašgolut leat maid mielde dan sullii 5 milliuvnna ruvdnosaš obbalaš vuodus.

Doaibmaplána čuovvolemis, ovdánahttinbarggu raporteremis ja čálašeamis, gaskal gieldda ja Sámedikki, boahtá ovdán ahte lea hástaleaddjin go galgá doalahit raporter áigemeeriid, go dat eai heive daidda dábbalaš kommunála rutiinnaide ja jođihanvuogádagaide. Dat guoská obbalaččat dasa movt formálalaččat ferte gulahallat politihkalaš meannudeapmái ja mearridanprosessii, vai sihkkarastá sajáiduvvama doaibmaguovlluid doaimmaide ja oktasaš vuoruhemiide. Oaidnit čálašeamis ahte dát lea leamaš guovddáš ášši gulahallamis ja čuovvolemis gaskal gieldda ja Sámedikki.

4.10.5 GIELDDANJUNNOŠIID ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAMI GEAVVADIS

Ovdánahttindoaimmaid fokus lea gieldda bealis positiivvalaš, muhto nugo namuhuvvon ovdalis, orru leame nu ahte ruhtadeapmi ja dat dárbbalaš resursavuodđu eai heive oktii go galgá ovdánahttit ja doaimmahit guovttegielatdoaimmaid, bálvalusaid ja vuodđobálvalusaid. Leat ožžon ipmárdusa sihke gielddajodiheamis ja dain doaibmi ossodagain mánáidgárddiin ja skuvllain ahte dát lea mielddisbuktán lassibargguid, go galgá sihkarastit ruhtadeami doaimmaide.

Gielda deattuha ahte lea dárbu ain ovdánahttit ja nannet giela ja arenaid, go giella galgá ovdánit gielddas. Deattuhit ahte boahpteáiggis lea mávssolaš nannet doaimmaid skuvllas ja árrat bajásšattadettiin, ja ahte dát bures sajáiduvvo bajásšaddanjođiheaddji ovddasvástádussuorggis. Lea dárbu ovdánahttit oahppoplánaid ja metodaid guhkes áiggi badjel guovttegielalašvuoda ovdáneami ektui, go galgá olahit buoret bohtosiid ja ovtasteami ovddos guvlui sihke mánáidgárddiin ja skuvllain.

4.10.6 OINNOLAŠVUOHTA JA BÁLVALUSAT SÁMI ÁLBMOGII

Eai oainne nu stuora dárbbu golahit ollu ruđaid jorgaleapmái. Vásáhusaid eavttuid ektui, de sávvá gielda beassat válljet ortnegiid ja doaibmabijuid daidda surggiide main lea ávki guhkit áigái, earenoamážiid mánáide ja nuoraide. Diekkár ortnegiin sáhtášii buorebut sihkarastit ahte ulbmil ruđaiguin vuhtiiváldo ja vai unnošii dat ipmárdus ahte ruđat adnojit obbalaš goluide gieldda dábalaš doaimmas. Diet lea ágga maid gávdnat mánjga dain ođđa gielddain maid. Daid mielas lea váttis dušše galgat reporteret/čalmmustahttit ovddidanoasi almma čájeheames vuodđodoaimmaid ja bálvaleami sajáiduvvama gielddalaš bálvalussurggiid siskkobealde.

Skuvllain leat maid vásihan ahte lea rádji man ollu besset čađahit dan pedagogalaš metodihkka, mii geavahuvvo oahpahusas daid dárbbalaš metodavugiid ja joavkosturrodagaid ektui. Dát váikkuha sidjiide geat juo máhttet giela ja gieldda bealis dovdet ahte eai beasa doarvái sin čuovvolit.

Giellaguovddášdoaimma ja ovdánahttinresurssat gielddas leat sámi guorahallanguovddášis SEG, mii lea oasussearvi maid Deanu gielda eaiggáduššá. Dán oasis vásihit ahte lea dárbu čielggadit mii lea gieldda ovddasvástádus ja sadji ja galgá go leat dušše giellaresursa vai giellaarena. Namuhit maid ahte dan golmma jagi resursarámma, mii lea árvaluvvon giellaguovddážiidda, ii ábut dagahit ain eambbo detáljastivrejuvvon resursarámmaid ja eavttuid, go galget čađahit ovdánahttindoaimmaid.

4.10.7 ČOAHKKÁIGEASSI ÁRVVOŠTALLAN

Sámi álbmot orru leame bures ovddastuvvon sihke politihkalaččat ja hálldahuslaččat, ja álbmot oažžu bálvalusaid njálmmálaččat sámegillii. Orru leat ovdánahttindárbu sihke čálalaš gulahallama ja áššemeannudeami dáfus vai gielddas sáhtta nannet duohta guovttegielalašvuoda ovddos guvlui.

4.11 FINNMÁRKA FYLKKAGIELDA/ FINNMARK FYLKESKOMMUNE

4.11.1 DUOGÁŠ

Sámedikki ja Finnmárkku fylkkagieldda 2007 ovttasbargošiehtadusas namuhuvvo bajimuš rámma ovttasbargui, mii eaktuda fylkkagielda nannet ovttasbarggu ja ovdánahttit oktasaš strategiijaid giellasuorggis. Dás galgá ovdánahttit ja álggahit oktasaš sámepolitihkalaš ulbmiliid. Sámi kultuvrra boazoealáhusa duogáža stuora mearkkašumis čujuhuvvo maid ovttasbargat areálahálddašeamis, vai sihkkarastá ceavzilis areála ja luondduresurssaid geavaheami Finnmárkkus. Dat galgá leat rámmán ovdánahttindoaimmaide ja fylkkagieldda rolla regionála ovdánahttinaktevran.

Ealáhusovdánahttima ektui galgá šiehtadus earenoamážiid viidásit ovdánahttit ja heivehit sisdoalu sámi ealáhuspolitihkkii ja váikkuhangaskaoapmeapparáhttii ovdánahttit buoret deaivilvuoda. Dát deattuhuvvo earenoamážiid boazodollui ja eanandollui, muhto maiddái vásáhusealáhusat ja mátkkoštanovdáneapmi leat deattuhuvvon dehálaš suorggit oktasaš ovdáneapmái.

Árvvoštallanáigodaga loahpas geassá fylkkagielda ovdán strategiijadokumeanta “Sámi strategiijat Finnmárkku fylkkagielddas 2016 – 2019” rámmán viidásit ovdánahttinbargui.

4.11.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Doaibmaplána raporteremis ja ovdánahttinosis ovttasbargoáigodagas, geavahuvvo goalmádasoassi resurssain ráđđeaddivirggiin sámi gielas, kultuvrras ja servodatovdáneamis.

Fylkkagielda lea maid jođihan ovdánahttindoaimma dan ektui ahte buoridit sámegielat materiálaid, mas galgá oažžut beaktilit portálačovdosiid sámegiel bustávaiguin ja go almmuha virgealmmuhusaid ja dieđáhusaid juohke suorggis fylkkagieldda doaimmas.

Go lea jurdda buoridit sajáiduvvama, de leat bargan diehtujuohkimin ja sajáiduhtán guovttegielalašvuodaortnega ja eambo ovttasbargan Sámedikkiin (Giellaossodagain), nugo ovttasbargošiehtadusas daddjo.

4.11.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Fylkkagielda čielggada iežas ovttasbargošiehtadusa Sámedikkiin oktasaš ángiruššamiid ovttastahttima dáfus. Ovttastahttimis lea ahte oasálaččat bidjet návccaid ja resurssaid koordineremii ja čuovvoleapmái daid čielggaduvvon ovttasbargosurggiin. 2015 ledje doaibmabijut čielggaduvvon mánngga suorggis:

- Máilmmiárbebaiki Várjjat; joatkit bargguin ja oččodit Ceavccageađgnjárgga kulturmuittobáikkiid Gropbakkengen ja Noiddiidčearu máilmmiárbelistui.
- Ođđa vistti Beaivváš Našunálateáhterii
- Ovttasbargagoahtit eará Davvi-Norgga fylkkasuohkaniiguin vistesuodjaleamis, searválaga sámi ja ovtastuvvon museaiguin, ja ovtastuhttit doaibmadoarjaga sámi museaide.
- Čuovvolit mánnga kulturdoaibmabiju nugo Dat kultuvrralaš skuvlaseahkka Finnmárkkus, Davvi-Norgga kulturšiehtadus, maid Sámi dálááiggedáidaga guovddáš ruhtada, ja árvvoštallat Sápmi music ortnega 2015.

- Doaibmabijut nugo mátkesiltaprošeakta ja movttiidahttit sámi girjjálašvuhtii (omd. girjebusse Deatnu/Unjárga ja eará doaibmabijut)
- Doarjja rekrutteret sámegielat oahpaheddjiid, sámegielat ohppiid ja prošeaktaruđat daidda sámi giellaguovddážiidda Porsáנגgus, Deanus, Unjárggas ja Álttás.
- Oahpahusdoarjja Finnmárkku fylkkagielldda bargiide
- Nannet oahpposoahpamušaid duodji- ja boazodoallofágas riikkarájiid rastá.

4.11.4 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Čájehuvvo ahte lea obbalaččat buorre gulahallan gaskal Fylkkagielldda ja Sámedikki. Čujuhit ahte leat leamaš hástalusat sihke raporterformenformáhtas ja daid fylkkagielldda siskkáldas doaibmavuogádagain, doppe gos dokumentašuvdna galgá vižžot.

Viidasit čujuha fylkkagielldda ahte doaimmahusa bealis dávjá čuožžilit váttisvuodát doaibmabijuid áigemeriguin jahkásaš plánaiguin, go leat unnán návccat gárvvistit dáid. Váillahit eambbo guhkilmas ásaheavvon stivrema, go galgá čuovvolit ja sáhttit dahkat dárbbášlaš dárkkistemiid čađaheami ja raporterema ektui.

4.11.5 ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAMI GEAVVADIS

Ovttasbargošiehtadus Sámedikkiin guovttegielalašvuodaruđaid ektui, dan rámma lea dan guovtti vuosttaš jagis leamašan sullii 1,4 milliuvnna ruvnno jahkái. Fylkkagielldda bealis leat diedihhan bušeahttadárbbu badjel beali eambbo – sullii 3 milliuvnna ruvnno. Šállošit go rámma maŋemus jagi njiejai 1,2 milliuvnna ruvdnui. Dat vuoliduvvon rámma čujuhit leat vuodđun dasa go vuolidit plánejuvvon vuodđo- ja bálvalusdoaibmabijuid. Eará váikkuhus maid vuolideapmi dagaha lea ahte prošeaktakoordináhtor báhcá čohkkat bargguiguin maid eai leat vuoruhán, ja de leat unnit návccat čuovvolit ovdánahttinoasi šiehtadusas.

Árvvoštallamis boahtá ovdán ahte rievdadusain, maid FFG ásaheami, lea siskkáldas raporterenvuogádat buorranan, mii dagaha ahte galgá sáhttit čuovvot áigemeriid maid Sámediggi bidjá. Dán ektui leat sávvan lagat gulahallama ja ruovttoluottadieđuid Sámedikkis, go galget árvvoštallat váilevašvuodaid raporteremis dahje bohtosiid ektui maid háliidit čuovvolit. Siskkáldasat čujuhit ahte leat earenoamážiid bargan buoridit rutiinnaid sajáidduhttima doaibmabidjoplánadásis. Earret eará čujuhit go leat ásaheami siskkáldas “vuordináigelistoortnega”, mii sihkkarastá ahte buorebut oaidná vejolaš ja molssaevttolaš doaibmabijuid, vai lea vejolaš gávdnat čovdosiid jus eavttut rivdet.

Ortnega hástalusain váldo earenoamážiid ovdan dat mii guoská doaibmabijuid čađaheami stivremii, go lea diedihuvvon bušeahttadárbbu guovttegielalašvuodaruđaide. Go Sámedikki doarjja lea oalle ráddjejuvvon oassi obbalaš resursageavaheamis, de oaivvilda fylkkagielldda iežaset doaimmaheamis ahte sámi váldoguovlluin berre šaddat stuorit resursarámma ja eambbo heivehanmunni ruđaid geavaheapmái. Goitge deattuhit ahte ain dárbbášit guovttegielalašvuodaruđaid go galget sáhttit čađahit doaibmabijuid ja láchit dili sihke fylkkas ja iežaset organisašuvnnas.

4.12 ROMSSA FYLKKASUOHKAN/ TROMS FYLKESKommune

4.12.1 DUOGÁŠ

Romssa fylkkasuohkan lei dat stuorimus fylkkasuohkan, mii ráhkadii ovttasbargošiehtadusa Sámedikkiin, ja sis lea leamaš ovttasbargošiehtadus guovttegielalašvuodain 2002 rájes. Lea leamaš sámegiel giellakonsuleanta 2003 rájes. Kulturossodagas lea leamaš guhkes čatnaseapmi sámevuhtii, earret eará Riddu Riđu ovdánahttimiin, Sámedikki oasálastimiin ja doaimmat Giellalága ektui. Fylka oktan ovttasbargošiehtadusain ráhkada rámma fylkka “Strategiijaplánii sámi gillii ja kulturgelbbolašvuhtii” ovdánahttindoaimmaide, maidda fylkkasuohkan ángiruššá. Plána mearriduvvui Fylkkaráđis 2007.

Strategiijaplána čoahkkáigeasus čájehuvvo ahte lea leamaš rievddadeaddji beroštupmi. Dat deattuha ahte lea ain hui dárbu bargat sámi giela ja kultuvrra ovdánahttima sajáiduvvamiin fylkkas guhkes áiggi ja ásahuslaš perspektiivvas.

4.12.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Duogáš ovttasbargošiehtadusa 2012 daddjo ahte šiehtadusas leat ánggirdeaddji mihtut maid ádjána joksat. Fylkkasuohkan váldá ovddasvástádusa váldit atnui sámegiela eambbo go dan mii lea unnimus gáibádus giellanjuolggadusain. Galgá maid sáhttit bálvalit ássiid sámegillii ja sihkkarastit ahte bargiin ja politihkkariin lea máhttu sámi dilálašvuodain iežaset áššesurggiin. Fylkkasuohkan váldá ovddasvástádusa váldit atnui sámegiela eambbo go dan mii lea unnimus gáibádus giellanjuolggadusain. Galgá maid sáhttit bálvalit ássiid sámegillii ja sihkkarastit ahte bargiin ja politihkkariin lea máhttu sámi dilálašvuodain iežaset áššesurggiin.

Romssa fylkkasuohkan doarju maid giellaguovddáša ovdáneami doarjagiiguin, ja Davvi álbmogiid guovddáš (Várdobáiki) oažžu eanemus doarjaga.

4.12.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Váldooasit ovttasbargošiehtadusas guoskkahit sámi giellakonsuleanta doaimmaid buohtalaga bargiiguin ja hálldahusain. Dás leat preassadieđáhusat, virgádeamit/almmuheamit ja váldoplánat maiguin fylkkasuohkan bargá. Katalogat ja diehtajuohkinmateriálat joatkkaskuvllaide ja fylkkasuohkana fálaldagat galget maid leat sámegillii. Lea veardiduvvon man dárbu lea ahte sámegiella lea oidnosis, iige dat eaktut sierra neahttasiiddu sámegillii, muhto baicca goallostit heivehuvvon sámegielat siidduid liŋkkaid bokte fylkkasuohkana ruovttusiiddus.

Profilerema ja oainnusin dahkama ektui váldá RFS ovddasvástádusa šilttaid bidjat visttiide ja biilaluottaide, ja sihkkarastit ahte Sámedikki válgamateriálat leat gávdnamis fylkkasuohkanis. Go sámegiel giellagelbbolašvuoda galgá sihkkarastit, de lea ovdánahttindoaimbidjun heivehuvvon kurssat ja oahpahus bargiide ja eará geavaheddjiide kultur- ja giellakursan. Doaimmabijut nugo girje- ja kulturbusse lea fievrreduvvon viidásit šiehtadallanáigodagas. Dearvvašvuodasuorggis galget earenoamážiid fylkkasuohkana bálvalusat nugo bátnedearvvašvuodta vuoruhuvvot sámegielat heiveheapmái.

Váldodoaimma Romssa fylkkasuohkanis lea ain deattuhit sámegiel giellaovdáneami ja nannet sámi kulturmáhtu viidát bargiide ja politihkkariidda (Strategiijaplána váldoáŋgiruššansuorggit).

4.12.4 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Kulturossodat čuovvola ja sajáiduhtta ollu fylkkasuohkana ovdánahttindoaimmain ja maid gulahallá Sámedikkiin. Sáhtta leat hástaleaddji sihkkarastit ahte ii leat vuostálaga fylkkasuohkana iešguđet ossodagaid ja ovttagaid doaibmaovddidemiin, ja leat vásihan ahte lea ollu ovttaskas olbmo duohken. Lea ain dárbu vuoruhit ja loktet ovdánahttindoaimmaid ovddidan dihte sámi giela ja kultuvrra. Livčče sávahahtti lagabui gulahallama gielalaš ovdánahttinbarggu ja giellakonsuleantta saji sajáiduhttima ektui dan viiddis sajáiduhttima ektui mii lea fylkkasuohkana ossodagain/doaibmasurggiin.

Obbalaččat vásihit fylkkasuohkanis ja kulturossodagas ahte lea šaddan ollu fuomášupmi ahte das lea mearkkašupmi ovdánahttit sámi kulturmáhtu ja giela, muhto lea juoga mii ádjána. Danne lea dárbbalaš doalahit doaimmaid mat dagahit eambbo dihtomielalašvuoda áiggi badjel.

Obbalaš govva lea maid ahte fylkkasuohkana ollislaš doaibma šaddá go atnet viidát iežaset regionálalaš ruđain. Sáhtta leat váttis sihkkarastit dan maid háliida go duohtavuodas duohtandahkkovit dat searveruhtademiin ja proseassain mat leat ohcamiid duohken. Berre leat juoga maid geahččá lagabui movt guhkit áigge searveruhtadeami ja stivrejumi buorebut sáhtta sihkkarastit Sámedikki guovttegielalašvuodaruđaid ektui. Dát guoská maid dasa movt meannuda ja meroštallá rollaid ja ovddasvástádusa skuvlla/bajásšaddandoaimma ektui ja searveruhtadeami fylkkamánni árvvoštallanruđaid bokte.

4.12.5 ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAMI GEAVVADIS

Fylkkasuohkan duođašta ahte eavttuid rievdan lea mielddisbuktán eambbo dihtomielalašvuoda ásaheavvii ja movt geavahit ovdánahttinruđaid ja iežaset resurssaid. Go guoská raporteremii, de doaibma dat skoviid ja bienalaš vuogi mielde, mii fargga sáhtta biđget fuomášumi ja movtta. Daddjo maid leat váttisin geahččat dán dego liigeraporteremin daid ulbmiliid ektui man vuostá barget, go leat ovdánahttime sámi giela ja kulturgelbbolašvuoda Romssas.

Lea dárbbalaš dahkat raporterema nu ahte šaddá dakkár mii eambbo ollislaččat čilge mii lea relevánta “lohkanbealli” ja makkár eavttut leat ovdánahttit sámi gielalaš doaibmama ja bálvameami. Fylkkasuohkan árvvoštallá kulturgelbbolašvuoda viidát dego čoavddan mii ovddida sámi giellaovdáneami iešguđet eavttuid mielde gávpogiin ja suohkaniin. Šaddá dehálaš oažžut eambbo sirrema sámi identitehtahukseamis iešguđet suohkanis, mas galgá leat eambbo fokus mobilitehtii ja gávpotsápmelaččaid kontekstii. Čujuhuvvo ahte movttiidahttimis šaddá dehálaš loktet oidnosii daid iešguđet osiin sápmelaččain nugo riddo- ja márkosápmelaččat. Guovttegielalašvuodaruđaid vásáhusaid ektui berre geahččat daid vejolašvuodaid ja dárbbuid, mat sámi joavkkein leat, sihke Romssas ja Nordlánddas. Ferte maid láhčit dili vai ovdánit bargovuogit, mat leat eambbo resursabeaktileabbo ja leat heivehuvvon báikkálaš dilálašvuodaide.

4.13 NORDLÁNDÁ FYLKKASUOHKAN/ NORDLAND FYLKESKOMMUNE

4.13.1 DUOGÁŠ

Nordlándda fylkkasuohkan láktasii hálddašanguvlui go Divttasvuona suohkan searvvai dasa, ja lea earenoamážiid čadnon dasa ahte seailluhit julev- ja lullisámi giela ja kultuvrra.

4.13.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Nordlándda fylkkasuohkan lea soabadan ovttasbargošiehtadusa Sámedikkiin, ovttá Hedemárkkus ja Trøndelag-fylkkaiguin (lullisámi šiehtadus), ovttá mii guoskkaha miehtá Nordlándda, lassin dan guovttegielalašvuodaruđaid šiehtadussii. Váldodoaimmat šiehtadusas čuovvoluvvojit earenoamážiid Divttasvuona suohkaniin, muhto maiddá rájiid rasttildeaddji ovttasbarggu bokte Sámis.

2012 ovttasbargošiehtadusas daddjo ahte galgá láchčit dili nu ahte lea bistevaš ja fásta ovttasbargu gaskal Nordlándda fylkkasuohkana ja Sámedikki, ja váldit vára sámi vuoigatvuodain Sámelága giellanjuolggadusaid mielde almma gáržžideamiid.

NFS geatnegahtto bargat oainnusin dahkat sámegiela, davvi-, julev- ja lullisámegiela ektui. Galgá doarjut giellalávgun doaimmaid ja oahppomátkkiid, ja fylkkasuohkana stipeandaortnega. Okta vuoruheapmi lea bargat fylkka gávpotsuohkaniid guvlui.

4.13.3 OVDDIDANŠIEHTADUSA SISDOALLU

Šiehtadusa ektui geatnegahtto NFS ovdánahttit sámegielat websiidu. Almmuheamit ja diedut galget leat sámegillii, ja galgá jorgalit sámegillii dehálaš dokumeantaid. Šiehtadusa vuodul galgá fuolahit ahte geainnuide ja huksehusaide biddjojit sámegielat šilttat. Namuhuvvo maid ahte Divttasvuona giellaovttasbargui lea váikkuhan go suohkanis ii leat 2014 virgáduvvon giellakonsuleanta.

NFS lea dorjon kultuvrralaš doaibmabijuid ja prošeavtta “Gielalaš resursabearaš” Divttasvuona ASVO bokte, mas resursabearrašat ja oahppobearrašat deaivvadit oktasaš arenain, vai sámegiella ovdána. Lea juolluduvvon buvttadandoarjja lullisámi guovddáži Snoasas, mas galge ráhkadit sámi kaleandara, ja filbmenbargui, mas filbmejit mánnga episoda mánáid-TV ráiddus “Laara & Leisa”. Leat maid dorjon doaibmabijuid, mat dagahit ahte sámegiella lea eambo oidnosis, omd. prošeavtta “Sameskilt.no”, mas galge buvttadit ja doaimmahit sámegielat šilttaid.

Go guoská gelbbolašvuodaovdáneapmái, de galgá fylkkasuohkanis leat unnimus okta bargi geas lea sámegielgelbbolašvuhta, ja galget fállat bargiide giellagelbbolašvuoda kurssaid bokte. Dakkár gelbbolašvuoda galgá maid árvvoštallat virgáдемиin ja virgealmmuhemiin. Fylkkasuohkan addá maid stipeandda vai movttiidahtta válljet sámegiela.

Manjemus plánaáigodaga raporteremis čájehuvvo ahte 2014 lea NFS álggahan sámegielat ruovttusiidu fárrolaga kommunikašuvdnaossodagain. Barget maid dan badjeli ahte obbalaččat leat oidnosis go šiltejit dárbbu mielde geainnuid, báikkiid ja rusttegiid/bálvalusaid.

Gelbbolašvuodaovdáneapmái čujuhit ahte fylkkasuohkan lea juolludan doarjaga guovttejahkásaš prošehtii Divttasvuona suohkanis, prošehteremii kulturgaskasaš guovllumedisiinnalaš guovddážii. Leat maid juolludan doarjaga iešguđetlágan doaibmabijuide, mat leat jurddašuvvon dearvvašvuodaáálvalusaide sihke boarrásiidda ja nuoraide.

4.13.4 GULAHALLAN JA RAPORTEREN

Fylkkasuohkana jearahallamis čujuhit ovttasbargošiehtadusa sisdollui, ja dat earenoamážiid dasa go ovttasbarget Divttasvuona suohkaniin, gos giellakonsuleanta váilevašvuhta lea váikkuhan viidodaga manemus áiggi. Fylkkasuohkanis leat oalle dávjá čoahkkimat suohkaniin.

Čujuhuvvo maid duogážii go suohkanis lea nu iešguđetlágan sajáiduvvan, mii sámi ovdánahttin barggus lea politihkalaččat ja báikkiin/osiin. Obbalaččat oaidnit movt politihkalaš sajáiduvvan váikkuha mearkkašahtti ollu giellaovdánahttin bargui.

4.13.5 ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAMI GEAVVADIS

Eavttuid rievdadeapmi ii oro mielddisbuktán nu stuora rievdadusaid dan ektui movt NFS bargá, go doarju sámi giellaovdáneami guovttegielalašvuodaaruđaiuin ja iežaset ruđaiuin/doarjagiiguin. Boahťá ovdán ahte hálldahuslaččat lea lassánan gulahallan Sámedikki ráđđeaddiiguin, go dan ođđa raportagáibádusain lea kontospesifiserejuvvon rehketdoallu, mii lea sivvan dasa.

Sámi guovttegielalašvuodaaruđaid ovdáneami viidodagas ja geavaheamis lea dađistaga lassánan oassi gos geavahit resurssaid eará ruđaiuin go Sámedikki doarjagiiguin. Šiehtadusa ja eavttuid vásihit dan dihte leat unnit relevánta fylkkasuohkana iešheanálaš resursageavaheami ja doaibmabijuid ektui. Dat govva šaddá maid jáhkehahttin Sámedikki raporteremis ja go rehkenastá dárbbášlaš bušeahhtarudaid, mat leat čadnon doaibmaplánemii ja –čadhaheapmái.

NFS čujuha ahte jáhkket lullisámi giella ja kultuvrra ovdánahttinbargu livčče sáhttan šaddat beaktileabbon, jus fylkkasuohkanis livčče leamaš eambbo ovddasvástádus ja/dahje livčče lean lagabus searvvis ovdánahttinuoaimmas. Čujuhit maid ahte stipeandadoaibmabijut, maid fylkkasuohkan fállá, leat mávssolaš áđat vai eastada ahte unnit šaddet sámegielagat – earenoamážiid marginála sámi giellaguovlluin. Fylkkasuohkana vásáhusaid vuodul lea dárbu nannet ja bargat ollislaččat doaibmabijuiuin, mat leat heivehuvvon Nordlánda dilálašvuodaide ja julev- ja lullisámi guovlluide.

4.14 DAVVI-TRØNDELÁGA FYLKKAGIELDA

4.14.1 DUOGÁŠ

Davvi-Trøndelága fylkkasuohkan soabadii Sámedikkiin ovttasbargošiehtadusa 2012, movt geavahit guovttegielalašvuodaruđaid go ovdánahtttá lullisámi giela ja kultuvrra. Doaimmat maid šiehtadus mudde leat oaivvilduvvon golmma lágan doaibmabijuide: Vuosttažiin leat doaibmabijut maid čadahit fárrolaga suohkaniiguin (Snoasa ja Raavrhvijke 2013), ja giellaguovddášdoaimmat ja olgguldas doaibmabijut maid maiddái geavahit fylkkasuohkana váikkuhangaskaomiin.

Sámi giela ja kultuvrra čuovvoleapmi lea váldon mielde fylkkasuohkana regionála ovdánahttinprográmmii (RUP, 2013) go lea čujuhuvvon ovttasbargat Sámedikkiin ja rádjesuohkaniiguin ja fylkkaiguin lullisámi guovlluin, vai ovddidit lullisámi giela ja kulturovdáneami.

Nugo hálddašanorgána, de čujuha DTFS ahte leat unnán geavaheaddjit, geat váldet oktavuoda geaidda livčče geatnegasvuohka bálvalit sámegillii, earret dalle go lea Sámedikkiin oktavuohka. Fylkkasuohkanis lea goitge ovddasvástádus láhčit dili ja oainnusin dahkat sámi giela ja kultuvrra váikkuhangaskaomiid bokte.

Oainnusin dahkama ektui lea fylkkasuohkana ruovttusiidu maid heivehuvvon sámegielaigiidda, vaikko vel čujuhuvvui ge ahte leat ain bargame dainna. Go guoská man ollu jorgalit sámegillii, de lea dat njiedjan áiggi mielde. Ovttasbargošiehtadusa oktavuodas čujuhit ahte dát lea dáhphuvvan ovttasráđiid Sámedikkiin.

Fylkkasuohkana doaimma sajáiduhttin lea čadnon regionála ovdánahttinprográmmii (RUP) ja dakkár eambbo spesifihkka ovddasvástádussurggiide nugo omd. strategiijaplána movt čadahit sámegiel fága joatkkaskuvllas, ja maiddái heivehit dearvvašvuoda doaibmabijuid lullisámi ássiide. Okta ovdamearka dás lea go leat ráhkadeame sámi dearvvašvuodagirjji Raavrhvijkkes, mii čuovvoluvvo dainna ahte gaskustit dan eará suohkaniidda.

Go guoská hálldahuslaš ja politihkalaš sajáiduhttimis sámegiela heiveheamis ja oainnusin dahkamis, de dáhphuvvá dat sámi áššiid oktavuodaforuma organiserema bokte. Oktavuodaforumas leat dássáži leamaš jahkásaš čoahkkimat, muhto galgá plánaid mielde lasihit doaimma guovtte geardde jahkái.

4.14.2 OVTTASBARGOŠIEHTADUSA VÁLDOSISDOALLU

Ovttasbargošiehtadus bájuha obbalaš vuodus, maid geatnegahttet dahkat Sámelága Giellanjuolggadusaid ektui, go guoská oainnusin dahkamii, profileremii ja gelbbolašvuodaloktemii sámi giela ja kultuvrra ektui.

Ovdánahttinosis čujuhit ahte áigot bargat golmma oasis lullisámi gielain ja kultuvrrain. Vuosttažettiin guoská dat fylkkasuohkana iežas bargui regionála dásis ja iežas organisašuvnna siskkobealde. Dasto áigot čuovvolit doaibmabijuiguin ja go ovttasbarget Snoasa ja Raavrhvijkke suohkaniiguin, ja go dorjot olgguldas doaimmaid maiddái ohcet ruhtadeami guovttegielalašvuodaruđain. Fylkkasuohkan oaidná iežas leat koordináhtorin ja

suohkaniid ovttasbargoguoibmin, oahpahusbirrasiidda (Grong ja HINT) ja eará aktevrraide regionálalaččat ja báikkálaččat.

Oktavuohta suohkaniiguin

Váldodoaibma fylkkasuohkanis lea go lea oktavuohta suohkaniiguin ja go geavahit dábálaš doarjagiid. Gulahallan dáhpáhuvvá go leat ohcamušat fylkkasuohkana guovttegielalašvuodaruđaide, ja go siskkáldasat heivehit fylkkasuohkanis, mat doibmet fylkkagirjerádjosa váldodoaimmain, ja go ovdánahttet kommunála gielddaguovddážiid. Dasa lassin ovddastit suohkanat maid oktavuođaforumis, muhto dás lea doaibma gáržžiduvvon.

Fylkkasuohkana sadii sámi giela ja kultuvrra ovdánahttimis

Jearahallamis čujuhedje muhtin hástalusaid dan ektui movt fylkkasuohkan bargá ovdánahttimiin. Okta hehttehus lea movt dáččat váikkuhit ja leat veahkkin eaiggáduššame ovdánahttindoaimmaid, juoga mii gáibida dássádatdilálašvuoda dego hálddašanorgánan ja bargin. Čujuhit maid gažaldahkii movt sáhtta leat veahkkin ovdánahttit sámegiela bálvalusaid suohkaniin ja movt dat sáhtášii leat fáddá maid oktavuođaforum sáhtášii guorahallat.

4.14.3 GULAHALLAN SÁMEDIKKIIN

Fylkkasuohkana bealis čujuhit dasa go vásihit ahte lea buorre gulahallan Sámedikkiin, muhto lea hui stuora erohus dilálašvuodain davvin ja lulde. Dat lea sihke gielladilálašvuodas obbalaččat ja go lullisápmelaččat orrot nu bieđgguid. Dat dagaha ahte lea váttis doaimmahit beaktilit. Jus livčče sáhtán čohkket doaimmaid eambbo sihke giellaguovddážiid ja eará doaimmaid bokte, de livčče oľahan eambbo.

Go guoská Sámedikki gulahallamii, de dáhpáhuvvá dat jahkásaš gulahallančoahkkimiiguin. Veardidit dan dálá gulahallama leat huksejeaddjin, muhto viidodat šaddá áibbas unnán sihke politihkalaččat ja hálldahuslaččat.

4.14.4 ÁRVVOŠTALLAN NJUOLGGADUSAID RIEVDADEAMI GEAVVADIS

Go lea rievadan njuolggadusaid, de leat dat nanosmuhtán koordinerema giella- ja kulturguoskevaš hástalusain mat leat Sámedikki váikkuhangaskaomiin. Fágaossodagaid siskkáldas juohkin ja eambbo vejolaš ohcanšlájá movt doarjut giela ja kultuvrra ovdáneami sámi guovlluin, ipmirduvvojit leat biđgejeaddjin ja veahá hástaleaddjin. Fylkkasuohkana váikkuhangaskaoami, mat leat jurddašuvvon dokumenteremii dego eaktun ealáskahttimii, eai gehččo álo leat giellaovddideaddjin dahje kulturovddideaddjin, vaikko vel fylkkasuohkana oaivila mielde addet dárbbášlaš eavttuid doaibmat giellaovddideaddjin.

Fylkkasuohkan čujuha loahpalaččat vel ahte lea gáibideaddji go váillahit daid eavttuid mat čuvvot sámi majoritehtaguovlluid ja dat hástalusat maid dat dagahit sihke giellaovdáneapmái ja lulli sámi identitehta ovdáneapmái. Sávvat nannet gulahallama Sámedikkiin, vai sáhttet ođastit barggu, vai leat doarjume sámegiela oainnusin dahkama sihke gielalaččat ja kultuvrralaččat. Gehččo leat dehálažžan sáhttit nannet identitehtaovdáneami dilálašvuodas, gos boazodoalu eavttut eai leat šat nu čielgasat stuora oasis sámi álbmogis. Válđoipmárdus lea ahte ovttasbargu lea buorre, muhto maŋŋil go maŋemus rievdatedje njuolggadusaid, de

lea dárbu ain buoridit ja oažžut mánggabealatvuoda, mii buorebut lea heivehuvvon lulli sámi guovlluid dilálašvuhtii.

5 SUOHKANIID JA FYLKKAGIELDDAID VÁLDODOVDOMEARKKAT

5.1 SÁMEGIELAID JA KULTUVRRA DILÁLAŠVUOHTA

Sámi álbmoga oassi lea hui iešguðet lágan sámegielaid hálddašansuohkaniin. Min geahčadeapmi ja jearahallamat suohkaniin čájehit ii nu hirmáhuhtti maid ahte eará dilálašvuodát váikkuhit dasa ahte guovttegielalašvuoda ovddideami eavttut rievddadit hirmadit. Čuovvovaččat čoahkkáigeassit dás muhtun váldodovdomearkkaid mat bohtet ovdan árvvoštallamis.

Finnmárkkus lea davvisámegiela suohkaniin eanemus duhtadeaddji dilli sámegiela ja kultuvrra dáfus. Kárášjoga ja Guovdageainnu suohkanat leat sierradilis go doppe ovddasta sámi álbmot sihke politihkalaččat ja hálldahuslaččat álbmoga eanetlogu bokte. Dain suohkaniin lea báikegottiin sámegiella deháleamos gulahallangiella ja ássit ožžot bálvalusaid sámegillii. Hálldahusas geavahuvvo sámegiella njálmmálaččat ja oalle muddui nai čálalaččat.

Deanu, Porsángxu ja Unjárgga gielddain lea sámi álbmot maid bures ovddastuvvon politihkalaččat ja hálldahuslaččat, mii dahká eanas muddui vejolažžan geavahit njálmmálaš sámegiela gulahallamis suohkaniin. Liikká leat hástalusat sámegiel bálvalusain, muhto dát guoská earenoamážit čálalaš gulahallama ektui. Vaikko suohkaniin ollugat hupmet sámegiela, de giellaealáskahttin lea váldohástalus mainna bargojuvvo. Lea dušše Unjárgga giella mii lea mearridan ahte buot mánáidgárdemánát galget oahppat sámegiela, Deanus ges lea sierra sámeskuvla. Porsángxus orru šiehtadusáigodagas bisánan ovddidanbargu, muhto sámi bealis orro veaháš mokta manjel 2015 čavčča válgabohtosiid.

Romssas gávdnat ahte Gáivuona sámi álbmot lea sihke politihkalaččat ja hálldahuslaččat ovddastuvvon, muhto sámegiella lea mihá heajut dilis go Finnmarkkus. Suohkanis bargojuvvo ovdánahttit sámegielat bálvalusaid ja ollu ovdánahttindoaimmain lea fokus biddjon sámegiela ealáskahttimii.

Julev- ja lullisámi guovllus oaidnit mii ahte Divttasvuonas lea sámi álbmot muhtun muddui politihkalaččat ja hálldahuslaččat ovddastuvvon, muhto suohkana dovdomearka lea ahte suohkan eanas muddui lea čearddalaččat ja politihkalaččat juohkasan vuonas gaskal nuorttabeali ja oarjjabeali. Sámi geavaheddjiin leat muttágit bálvalusat oažžumis sámegillii ovttá bealde vuona, ja nuppe bealde ges dilli lei mihá heajubut. Dát reflektere ain hástalusaid dan ektui ahte sajáiduhttit ovddidanbarggu politihkalaččat, suohkanhálldahussii ja bálvalussurggiide. Okta áššečuolbma lea galgá go giellakonsuleanta leat giellaguovddážiis vai hálldahusas.

Lullisámi guovlluin Snåases ja Raavrhvijkkes lea sámi álbmoga oassi dan mutto unni ahte dat lea unnán ovddastuvvon politihkalaččat ja hálldahuslaččat suohkandásis. Liikká lea beroštupmi searvat giellahálldašanguvlui leamaš stuoris 2008:s ja 2013:s. Vaikko lea buorre sajáiduhttin politihkalaš jođihangottis, de dain suohkaniin ferte gávdnat dássedeattu gaskal dan ahte dahkat doarjaga relevántan suohkaniidda iešalddis ja sihkkarastit ahte geavaheapmi duođai nanne sámegiela. Dás lea áibbas guovddážiis ealáskahttin skuvlla ja mánáidgárdi

bokte. Snåase lea ovddidan juogalágan lullisámi guovddáža ollu sámi áhahusaiguin, mas maid lea mielde sámeskuvla ja sámi mánáidgárdi, mii ii atte dušše sámegielválaldaga, muhto válaldaga maid sámegillii.

5.2 MUHTUN DÁBÁLAŠ VÁSÁHUSAT JA ÁŠŠEČUOLMMAT

Mii mearrida dárbbuid?

Okta áššečuolbma mii boahtá ovdán guorahallamis, lea makkár mekanismmat galget gustot go guovttegielalašvuoda suohkaniid giellaovdáneami dárbbuid galgá defineret: Galget go dárbbut leat dat mat leat sámi álbmogis vai buot ássiid dárbbut? Leat oaidnán ollu ovdamearkkaid dasa ahte guovttegielalašvuodarámma siskkobealde šaddá váttis čadahit doaimmaid go biddjojit gáibádusat mat dahket ahte lea váttis/veadjemeahttun čadahit doaimma. (Duodji-kursa giela haga, vai lea eambbo relevánta buohkaide, dahje jus dárbbáša dárú oasseválddiid gielladoaimmaide mas eanetlohku suohkanis geavaha sámegiela. Eanasmuddui dás lea sáhka das mot áhahit legitimizehta unnitlogu- ja eanetloguálbmogis guovttegielalašvuoda ángiruššamiidda ja doaimmaide. Ravdda ala biddjon, de dan sáhtá sátnádit ahte galgá go leat juogo guovttegielalašvuodadoarjja vai sámi doarjja?

Sámegiella hálldahusas

Giellanjuolggadusaid § 3 -9 mielde lea sámegiella ovtadássášaš dárogielain suohkanlaš hálldašeamis, muhto suohkanstivra sáhtá eaktodáhtolaččat mearridit galgá go dat gustot olles vai muhtun osiide hálldašeamis. Nugo leat oaidnán, de lea eanas suohkaniin fokus sámegielat bálvalusaide dain surggiin mat lágas leat namuhuvvon, dušše soames oktavuodain dat gusto eambbo obbalaččat hálldahusas.

Eará gažaldat maid mii leat oaidnán lea mot sámegiella ipmirduvvo ja mot dat giedahallojuvvo organiserema ja čanastumi bokte. Nuppi bealis sáhtá leat beroštupmi áhahit nu stuora sámegielat birrasa go vejolaš, dahje sáhtá leat beroštupmi biđget sámegielat bargiid (giellakonsuleanttaid, giellaguovddážiid, oahpaheddjiid) eanemus lági mielde bálvalusaide ja ossodagaide. Mii vásihit ahte suohkanat obbalaš vuodu alde beroštit oažžut sámegiela ovdáneami, muhto seammás sáhtá leat hástaleaddji gávdnat buori organiserema surggiide gos giellaovdáneamis dárbbášuvvo ealáskahttin ja ovdánahttit sámi giellaarenaid lotnolagaid dainna ahte unnán bálvalusat addojit sámegillii.

Eavttut ja iešguđet lágán ovdehusat

Guovttegielalašvuodadoarjja juolluduvvo vai sámi giellahálldašanguovllu suohkanat nagodit deavdit Sámelága Giellanjuolggadusaid. Eanas oassi gullá oktagaslaš vuoigatvuodaide go suohkanis galgá sámi álbmoga bálvalit ja sidjiide addit bálvalusaid sámegillii. Seammás dohkkehuvvo ahte dárbu lea loktet sámegiela gelbbolašvuoda bargiin geat barget almmolaš áhahusain mat galget sáhttit bálvalit sámegillii. Dasa lassin refererejuvvo dat § 3-12. Sámi giellabarggu organiseren sámegiela suddjema ja viidáset ovdánahttima várás Norggas. Dán ovddasvástádus dattetge fápmuduvvo Sámediggái, mii iešguđet lágán doarjjaortnegiiguin doarju dakkár barggu sihke sámi giellahálldašanguovllu siskkobealde ja olggobealde, ovdamearkka dihte doarjagiid bokte mánáidgárddiide, giellaguovddážiidda ja giellaprošeavttaide.

Giellahálddašanguovllu viiddideapmi mielddisbuktá ahte dađistaga lassána dárbu giellaealáskahttimii vai sihkkarastá giela viidáset seailluheami ja ovdáneami ja vai sáhtta fállat sámegillii bálvalusaid. Dábalaččat lea nu ahte giellaealáskahttimii dárbu bálvalusdárbbu ektui lea áibbas iešguđet lágan suohkaniin, gč guorahallama bajábealde. Dan dihte sáhtta bohciidit váttisin gieđahallat iešguđet lágan eavttuid guovttegielalašvuodaruđaid geavaheami ja ovtasbargošiehtadusaid čanastumiid bokte dálá hámis.

5.3 MII LEA DOHKÁLAŠ GUOVTTIEGIELALAŠVUODARUĐAID GEAVAHEAPMI?

Dan mielde mii lea boahtán ovdán jearahallamiin suohkaniin, de eai leat Sámedikki bargiid/konsuleanttaid njuolggadusaid dulkomat ovttaláganat. Mii oaidnit ahte lea dárbu čielggadit nu ahte šaddá eambbo oktasaš ipmárdus njuolggadusain ja geavadis. Dat ii guoská dušše ovddidanoassái, muhto maid vuodđo- ja bálvalusosiide.

Ovdanbuktojuvvon áššečuolmmat mat dárbbasit lagabut čielggadeami, mat midjiide leat ovdanbukton leat eahpečielggasin, sáhttit namuhit:

- “Sámi virggit”, fásta virggehasat, prošeaktavirggit, bálvalusaid oastin
- Obbalaččat suohkanis subsidieren koordineremis/jođihanfunkšuvnnain
- Doaibmi virggiid subsidieren/leat mielde ruhtadeamis – jus dat bohtet lassin dábalaš bargovehkii, ja mii lea gáibádus dasa vai daid galgá sáhttit gokčat/sponset guovttegielalašvuodaruđiguin (-gusto erenoamážit dearvvašvuodasuorggis).
- Sámi infrastuktuvrra, nugo skuvlla/skuvlastruktuvrra dahje sullasačča, subsidieren.
- Mot sáhtta ruđaid atnit oahpahusa, mánáidgárddi ja skuvlla ektui? (Gielalaš doarjjafunkšuvnnat? Ekonomalaš doarjja doaluide, prošeavttaide ja ovdamearkka dihte stipeanddaide jus earát nai ožžot “sámi ruđaid”).

Eambbo bajimuš dásis sáhttit dadjat dás lea sáhka guovtti válđoáššečuolmmas. Vuosttaš guoská man muddui guovttegielalašvuodaruđaid galgá sáhttit geavahit dasa ahte doarjut doaimmaid mat maid ožžot doarjaga nannen dihte sámegiela eará sajis (mánáidgárddi, skuvla, stipeanda, festiválat ja eanet). Nubbi guoská dasa man muddui ruhtadeapmi guovttegielalašvuodaruđaid bokte dušše galgá ruhtadit doaimmaid mat leat álbmoga sámi oasi váste, vai galget go leat buot suohkana ássiid váste. Suohkana bealis diedihuvvo ahte sii háliidit heivehanmuni ja gulahallama dan ektui ahte defineret mii buktá stuorimus báikkálaš effeavtta. Man muddui geavaheapmi lea lobálaš vai ii lea maiddái dan duohken ipmirduvvo go geavaheapmi álbmoga oaidnobealis čuovvume njuolggadusaid.

5.4 OVTTASBARGOŠIEHTADUSAT JA OVDDIDANOASSI

Váldooaidnu ovtasbargošiehtadusaid sisdoalu ektui lea ahte šiehtadusat leat beare obbalaččat go dat dušše geardduhit giellalága dajaldagaid strategalaš árvvoštallamiid ja vuoruhemiid haga. Mii dagaha ahte dat leat hui obbalaš ja unnán heivehuvvon ulbmilstivremii.

Go guoská ođđa eavttuid sirdašupmái ja ovdánahttinooasi ásaheapmái, de leat dán oasi čađaheamis čadnon eambbo spesifiserejuvvon gáibádusat ekonomijja plánemii ja raporteremii. Dát lea duogáš dasa manin ollugat ipmirdit dan ođđa ortnega eambbo

byrokráhtalažžan go ovddit modealla. Dat nannejuvvo dainna go orru leame unnán gulahallan gaskkal suohkaniid ja Sámedikki earret daid olahusaid mat leat doaimmat čadnon plánaid dieđiheapmái ja raporttaid čuovvleapmái.

Ođđa šiehtadusat leat dahkan ahte suohkanat leat ferten šaddat eambbo diehtomielalaččat dasa maid sii áigot guovttegielalašvuodaruđaguin ja mot sii háliidit nannet sámi giela, kultuvrra ja bálvalusaid. Muhtumat suohkanis leat juo bargan strategalaš plánaid mielde, eará suohkaniidda ges dát lea mielddisbuktán ođđa ja eambbo guhkesáiggi plánema. Gč guovttegielalašruđaid kritihka mii bođii ovdán ovddit árvoštallamis, de lea positiivvalaš ahte suohkanat fertejit eambbo go ovdal bidjat ulbmiliid ja vuoruhit daguid. Gáibádus ja vejolašvuodát vuoruhit ráddjejuvvo dattetge šiehtadusa jorba strategalaš ulbmiliid sátnáдемиiguin. Dan suktii baicca sáhtta dadjat ahte jahkásaš doaibmaplánat sáhttet váikkuhit čielgaseappot vuoruhemiide, muhto ollu suohkaniid responsa lea ahte daid bienalašdási sáhtta šaddat beare bienalažžan ja mielddisbuktit unnán heivehanmuni muddemiid ektui rievdadusaid/vásáhusaid vuodul go leat čađahandárbbut ja čađahanvejolašvuodát ovdamearkka dihte olámuttos gelbbolašvuoda oktavuodas buohcandiedáhusaid, sadjásašvirggiid, rekrutterema ja váilevaš kapasitehta jnv. oktavuodas. Mii oinniimet dás ahte ii soaitte nu ulbmillaš earuhit nu garrasit gaskal bienalaš čuovvleami doaimmain ja čađahangáibádusaid áigodaga siskkobealde, čađahankapasitehta ges livččii sáhttan nannejuvvot go vuoddo- ja bálvalusoasis ruđaid geavaha eará ládje. Garra earuheapmi doarjaga iešguđet osiid ja daid čuovvleami gaskal ii oro leame nu buorre. Okta vuosttildanágga ovdánahttinooasi ásaheapmái lea ahte dat lea dagahan ovdánahttinbarggu áibbas sorjavažžan prošeaktavuodđuduvvon ruhtadeapmái ja čuovvleapmái. Guovlluin gos lea dárbu doaimmahit guhkitáiggi mobiliserema ja sámi giellaarenaid ásahtit ovdamearkka dihte mánáid váste, dakkár doaimmain boahtá leat eambbo effeakta jus dat ásahtuvvojit prográmmán ovdalii go prošeaktan. Dát lea erenoamáš dehálaš mihtilmasvuolta ahte ollu dan sámi giellabarggus mii dahkkojuvvo muđui dahkko prošeavttaid vuodul. Dasa lassin orru leamen ahte prošeaktavuodđuduvvon ruhtadeapmi dagaha viiddis ja bienalaš hálldahuslaš čuovvleami/gulahallama, daningo suohkaniin lea ráddjejuvvon čađahankapasitehta. Vejolaš ovdáneapmi lea dahkat mángga jagáš juolludemiid mas lea vejolašvuolta muddet doaimmaid dárbbu mielde, muhto galgá čuovvut dohkkehuvvon čielggaduvvon bajitdási strategalaš ulbmiliid. (Daid sáhtášii bures ovttaiduhittit dábálaš suohkanplánaiguin ja proseassaide go dát ráhkaduvvojit. Dát ferte kombinerejuvvot nu ahte suohkaniidda šaddá lassi ja duohta geatnegasvuolta ja eambbo oktilis stivrendialoga suohkaniid ja Sámedikki gaskkas.

Vuosttaš áigodaga vásáhusaid bokte oaidnit ahte lea dárbu geahččat šiehtadusa spesifiserema nu ahte dat bidjá vuodu eambbo guhkitáiggi ovtasbargoproseassaide suohkaniid ja Sámedikki gaskkas hui iešguđet lágán dárbbuid ja eavttuid vuodul.

5.5 GIELLAGUOVDDÁŽIID SADJI

Mii oaidnit ahte suohkanat praktiserejit oalle iešguđet lágán geavahan- ja stivrenmodeallaid giellaguovddážiid saji ja doaimma stivremii. Guovddážiin lea dehálaš resurssa sadji sámegiela ja kultuvrra ovddideamis, muhto rievddada hui ollu man friddjat sii leat. Dat dagaha fas ahte lea dárbu čielggadit sin bargguid ja daid bargguid mat gullet sámegiela eará resurssaide hálldašeamis.

Guovttegielalašvuodaruđaid bokte sáhtta leat vejolaš oažžut eambo einnostanvejolašvuoda ja unnit hearkivuoda giellaguovddážiid doibmii virggiid ruhtadeami dáfus. Odne oaidnit ahte guovddážit geavahit mearkkašahhti resurssaid viežžat sisa prošeaktaruhtadeami seammás go čanastupmi suohkaniidda molsašuddá. Go geahččat giellaguovddážiid ruhtadeami vuogádatlaččat guovttegielalašvuodaruđaid oktavuodas, de sáhttet ráhkaduvvot buorebut eavttut sin guhkitaiggi sámegiela ja kultuvrra ovdánahttima rollii.

5.6 EANET ULBMILSTIVREN?

Ovttasbargošiehtadusaid ásaheapmi mielddisbuktá ahte guovttegielalašvuodaruđaid geavaheami geavahus lea rievdan eambo obbalaš rámmadoarjagis dasa ahte lea eambo deaddu suohkaniid ovdánahttinbargui.

Lea stuora variašuvdna ipmárdusain ahte leago šaddan lassu ulbmilstivren ođđa eavttuid ja ovttasbargošiehtadusa geažil. Dilli lea nu ahte suohkanat lulde leat eanemus duhtavaččat ođđa ortnegiin ja Sámedikki geavahusain, guovddášsuohkanat davvin fas vásihit ahte dat lea geográfalaš rievdan vuoruheapmi ruhtageavaheamis mii lea goaridan sin.

Rievdadusat leat veahkehan suohkaniid lulde legitimeret suohkaniid ovdánahttinbarggu, ja ekonomalaš resurssat lea dehálaš ruhtadandoarjjan suohkaniidda. Seammás lea hástaleaddji ahte gilvu doaibmaruđaid alde suohkanlaš bálvalusbuvttadeamis lassána, ja dat sáhtta mielddisbuktat ahte ovdánahttinbarggu sáidduhttin loažžá.

Duohta ulbmilstivrema movttiidahttima dáfus lea dárbu nannet politihkalaš ja hálldahuslaš gulahallama suohkaniid ja Sámedikki gaskkas. Otná šiehtadus ja čuovvolanmodealla ii leat nu čielggas dan ektui mot galgá láhčit duohta vuodu ulbmilstivremii. Mii sáhttit lohkat ahte šiehtadus orru leamen eambo reaidaruhtageavaheami guvlui go relašuvnna guvlui. Dainna mii oaivvildit ahte suohkanat ja Sámedikki fertejit ovdánahttit lagabut stivrengulalahallama eanet geatnegasvuodaiguin. Ulbmilstivrema ektui dat mielddisbuktá ahte šiehtadus ferte rievdaduvvot áibbas bajit dásis ja obbalaččat, ja dasa ahte speadjalastit lassu mielváikkuheami goappeš osolaččain vuoruhit ulbmiliid ja ovdánahttinbarggu maidda báikkálaš eavttut leat vuodđun. (Gč dat mii dájvja refererejuvvo sirdašupmin “guosa-modeallas” (mas ii mihkkege vajálduvvo) “beahce- modellii” mas leat čielga ulbmil- ruhta čatnosat ovttasbargošiehtadusas, čielga vuoruhemiiguin ja doaibmaplánaiguin mat čielgasit veahkehit joksat ulbmiliid. Dat berrejit leat konkreettalaččat seammás go suohkanat ožžot doarvái heivehanmuni sáhttit dađistaga muddemiid dahkat.

5.7 OĐĐASIS JUOLLUDEAMI EFFEAVTTAT SUOHKANIID GASKKAS

Ođđa ulbmilstivrejuvvon modealla rahpá prinsihpas vejolašvuodaid ahte suohkaniid gaskkas dahkkojit eambo ođđasis vuoruheami. Muhtun oassi ruđain biddjo olámuddui juolludemiide maidda vuodđun leat doaimmat dahje roavvásit daddjon, galle sápmelačča suohkanis leat. Danin ii leat hirpmáhuhtti ahte ortnet lea buoremus vuostáiváldon lulde, Sis Finnmárkku suohkanat ges barge unnidit oasi mii ođđa oasi ásaheamis galggai mannat ovddidanoassái. Vaikko dát suohkanat vuodduštit ahte visot maid sii dahket váikkuha

ovddideame sámegiela, de ortnet dahká álkibun suohkaniidda gos sámegiella lea heajos dilis, áŋgiruššat ovddidandoaimmaid vai giellageavaheapmi lassána.

Vásáhusat čájehit ahte dakkár vejolaš ja vejolaččat háliiduvvon ođđasis vuoruheapmi suohkaniid gaskkas ii dássáži vel leat dáhpáhuvvan, daningo ulbmilstivrejuvvon modealla eavttuid ásaheapmi unnán lea rievadan ruhtajuogu suohkaniid gaskkas. Dan sáhtta oaidnit go guovttegielalašvuodaruđat ain doibmet eambbo rámmadoarjjan, eaige ovddidanvuđot ruhtajuolludeapmin. Dás mii jáhkkit ahte Sámediggi lea biehttalan dahkat rievdadusaid doaibmaplánain vuoruhemiid mat rihkkot dábálaš ruhtajuolludanjuogu suohkaniid gaskkas. Dán rádjái lea Sámediggi unnán geavahan vejolašvuoda geassit ruovttoluotta ruđaid, vejolašvuolta maid suohkanat mat dan leat vásihan, oaivvildit leat vuoigatmeahttumin, vuoduštusaiguin ahte sii eai ožžon áiggi čađahit plánejuvvon doaimmaid. Sáhtta liikká dáhpáhuvvat ahte sáhtta oažžut ođđasisjuohkima áiggi badjel dan mielde mot suohkanat čuovvolit ja ovddidit iežaset plánaid. Gažaldat lea dalle galgá go ortnet ráddjejuvvot bálkkašit buori barggu vai galgá go dat nai rahppot vuoruhemiide giellanannema dárbbuid vuodul mat čuvvot Sámedikki ovddasvástádusa das ahte seailluhit ja ovdánahttit sámegielaid. Dát boahtá leat mihá eambbo riidovuloš, muhto addá Sámediggái eambbo politihkalaš saji. Jus rahpá dakkár vejolašvuoda, de dat sáhtta nannet giellaealáskahttinbarggu mii lea áibbas dárbbalaš ollu suohkaniin, ja suohkanat mat álgovuorus dárbbasit doarjaga sáhttit bálvalusaid addit stuorát sámi álbmogii bohtet vásihit ahte lea unnit munni dahkat giellaovddidanvuoruhemiid. Dat boahtá liikká leat dan duohken mot giellaovddideapmi definerejuvvo.

Dát ja eará árvoštallamat čájehit ahte Sámediggi vásiha stuora deattu go guoská sámi ruđaid ja vuoruhemiid juohkimii iešguđet dárbbuide ja iešguđet guovlluide, ja dát sáhtta čuohcit legitimizehtti. Dat lea politihka luondduš, muhto dasto dat lea hástalus ahte Sámedikkis alddis ii leat vejolašvuolta viiddidit resursavuodu ovdamearkka dihte eanet veardodietnasiid bokte. Vaikko guovddáš eiseválddiid bealis čuvvot ruđat ođđa suohkaniid lahttudemiin, de leat mii oaidnán ahte guovttegielalašvuoda ollislaš rámma ii leat lassánan seamma leahtus go ekonomii ja muđui. Ollu suohkanat čuoččuhit maiddá ahte ráddjejuvvon ollislašrámma lea stuoramus hástalus sámi giellabargui. Ruđaid departemeanttalaš bargojoavku lasihii guovttegielalašvuodadoarjaga juohkimii 2002 geahčadeamis, govččai dušše belohakkii suohkaniid guovttegielalašvuoda meroštallojuvvon lassigoluid. Ollislaš rámma lea dušše marginálat muddejuvvon 2005 manjel, mii dagaha ahte guovttegielalašvuodabarggu ruhtadeapmi lea hedjonan áiggi badjel.

Eanet suohkaniid searvan giellahálddašanguvlui lea miellidisebuktán ahte iešalddis lea šaddan eanet dárbu nannet sámegielaid. Suohkaniin main álgoálggus lea unnán giellagelbbolašvuolta, fertejit dan loktet, vai sáhttet áimmahuššat sámi ássiid bálvalusdárbbuid. Liikká stuorát bohtet golut leat addit ássiide, geat leat massán iežaset sámegiela, vejolašvuoda oahppat giela ja ovddidit dan ovddasguvlui.

Dán vuodul ovdanbuktojuvvo ahte ortnegis ferte dahkkot analysa ja politihkalaš geahčadeapmi dainna ulbmiliin ahte suohkaniid ruhtadeapmi lea buoret oktiivevehuvvon. Čujuhuvvo maid stuora spiehkasteapmái mii lea gaskkal ruhtadeami ja diedihuvvon bušeahtadárbbu maid suohkanat evttohit plánemiin ja bušeteremiin, vaikko ii oro čájeheame ahte dát váikkuha ekonomalaččat doarjjarámmaid dohkkeheapmái.

5.8 EAHPEČIELGGADUVVON OVDDASVÁSTÁDUSDILIT HÁLDDAŠANAKTEVRRaid JA-DÁSIID GASKKAS

Suohkaniid bealis čujuhuvvo ahte eanas muddui lea hálddašandássi mii vuoigatvuođaid áimmahuššamis váldá ovddasvástádusa ekonomalaš váikkuhusaide. Go jurddaša dilálašvuođa dan dilis mas odne leat, mas lea eahpebalánsa doaimmaid ja ruhtadeami gaskkas, de dat dagaha ahte ferte dávjá rihkkut lága ja vuoigatvuođaide šaddet ekonomalaš resurssat eaktun.

Suohkanlaš bálvalussurggiin main galgá doaimmahuvvot sámegiela ja kultuvrra (ovdánahttit oahpponeavvuid ja heivvolaš skuvla/bajásšaddan materiálaid) ovdánahttin, oaivvildit suohkanat ahte báikkálaš čovdosiid mihtilmasvuohta leat dárbbasmeahttun ollu ad-hoc čovdosat ja njoazes ovdáneapmi. Nannen dihte sámegiela ja kultuvrra, de háliiduvvo ahte stáhta váldá badjelasas eambbo ovddasvástádusa materiála láchčimii ja ruhtadeapmái, nu ahte čovdosat bohtet árabut ja vai oahpponeavvut šaddet eambbo olámmuttos. Muhtun muddui čujuhuvvo dasa ahte gávdnojit vejolašvuođat doaimmahit oktasaš davviriikalaš ovdánahttinbarggu man bokte sáhttet vel eambbo buorebut čovdosat boahtit.

5.9 VÁILEVAŠ GEAVAHEADDJICUOVVOLEAPMI

Mii leat árvvoštallamis geahččalan váldit vuhtii geavaheadjiperspektiivva, muhto dat lea čájehuvvon leat gáibideaddji sihke máksobarggu rámma resursavuđot ráddjemiid ektui, ja dan ektui mot geavaheadjiperspektiiva fuolahuvvo. Váldooaidnu geahčadeamis lea ahte lea ollu eahpesihkarvuohta sihke suohkaniid dárbbuid oppalašgeahčastagain, ja makkár vuogádagat ja rutiinnat gávdnojit go galgá háhkat eambbo systemáhtalaš selveheami ovdáneamis. Guovttegielalašvuođaruđaid raporterren addá dušše ráddjejuvvon geahčastaga das makkár doaimmat leat čađahuvvon, muhto unnán mot sámi álbmot váldá vuostá ja árvvus atná dan.

Dan vuodul evttohit mii ahte Sámediggi ja suohkanat gehččet mot sáhtta áhahuvvot sihke eambbo gokči vuogádat mainna suohkaniid guovttegielalašvuođabarggu eavttuid dokumentere, ja man bokte sii ožžot ruovttoluottadieđuid sámi álbmogis geardduheadjji geavaheadjiiskkademiid hámis.

5.10 FYLKKAGIELDDAID VÁSÁHUSAT

Fylkkagielddaide lea mihtilmasat ahte eavttuid rievdadeapmi lea dagahan rievdadusaid sin doibmii ja dasa man oidnosis sámevuohta lea sin doaimmain. Fylkkagielddaid regionála rolla dahká ahte sii eanas ovttasbarggaid bokte váikkuhit, ja geavahit doarjjaruđaid iežaset guovllu sámi hálddašansuohkaniidda. Sin váikkuhangaskaoamit leat erenoamážit čadnon kultursuorgái, joatkkaskuvlla oahpahusfálaldagaide ja ealáhusovdáneapmái.

Mii oaidnit ahte lea erohus árjabidjama čuovvoleamis ja čanastumis mii vuolgá das man oidnosis sámiálbmot ja ealáhusdoaimmat leat. Finnmárkkus gos boazodoallu lea dehálaš ja

sámiálbmoga oinnolašvuotta lea ásahuvvon, oaidnit mii ahte fylkkagiela lea sámegiela ovdáneapmái sajáiduhtán iežas áŋgiruššama formála strategijaid bokte.

Fylkkagielddain orrot leamen ollu dain seamma hástalusain go suohkaniin, go galget sajáiduhttit ja oainnusindahkat sámekuodda čuovvoleami. Čujuhuvvo dasa ahte lea ain oalle ollu persovnnaid duohken mot čanastupmi dáhpáhuvvá daid iešguđet lágán doaibmasurggiin, ja ahte lea ain dárbu buoridemiide.

Ruđaid viidodaga ektui ipmirduvvo dat ođđa vuogádat leat oalle byråkráhtalažžan ja bienalažžan, ja lea unnán movttiidahtti geatnegahttit iežas dasa ovttasbargošiehtadusa bokte, jus lea nu ahte resurssalaččat leat fylkkagielddat ieža mat eanas muddui šaddet ruhtadit doaimmaid čađaheami. Goitge deattuhuvvo ahte ruđat leat dehálaččat vai sáhttet dahkat dárbbalaš áŋgiruššamiid buot sámegielaide giellaguovlluid siskkobealde maid ortnet gokčá.

Fylkkagielddaid regionála ovdánahttinaktevrra saji ektui sii čujuhit ahte háliidit lagabut gulahallama Sámedikkiin guovlluid koordinerema ektui maidda fylkkagielddain lea ovddasvástádus, ja go guoská mot sáhtta buoridit regionála váikkuhangaskaomiid ja resurssaid ollislaš koordinerema mat biddjojit sámegiela ja kultuvrra ovdánahttimii sihke guovttegielalašruđaid ja giellaguovddážiid saji ovdánahttima bokte.

6 OLLISLAŠ ANALYSA JA ČOAHKKÁIGEASUT

Vásáhus guovttegielalašvuodaruđaid guorahallamis lea čájehan ahte iešguđetge suohkaniin leat iešguđet lágán oainnut sihke doarjjaeavttuid ođđa heiveheapmái ja raporterinformáhttii. Dasa mii guoská raporteremii, de gulaimet ahte belohakkii ledje oalle bienalaš lohkanbealit doarjaga árra muttus, ovdal 2012 lei guhkes áigodat go lei unnán bearráigeahčču ruhtageavahemiin.

Dát mielddisbuvtti veaháš eahpádusa ahte čuovui go ruhtageavaheapmi doarjjaortnega ulbmiliid vai ii, nugo bođii ovdan Finnut-árvvoštallamis. Okta ágga man dihte 2012 rievdaduvvui ortnet ja ásahuvvui ovddidanoassi mii lei sajáidduhtton suohkaniid ja Sámedikki gaskasaš ovttasbargošiehtadussii, lei go doarjja galggai dahkkot eambbo effektiivvan ja galggai šaddat eambbo bearráigeahčču ruhtageavahemiin. Vaikko dan oktavuodas álggahuvvui raporterengáibádus doarjaga ovddidanoassái, de lea ain nu ahte ii leat gáibádus máksit ruovttoluotta Sámediggái dan guovtti eará oasi doarjaga geavaheami ovddas. Ollugiid ipmárdusa mielde leat de loahpas ožžon ortnega mii lea kombinašuvdna das ahte lea ain ollislaš friddjavuohta muhtun oasis doarjagis, ja bienalašstivren ovttá oasis.

Ovttá ládje lea dat lunddolaš go vuodđo- ja bálvalusoassi galgá gokčat lassigoluid go suohkaniin leat guovttegielalašvuodá doaimmat, mii maid galgá leat ovttaiduvvon oassi suohkaniid beaivválaš barggus. Seammás lei juste veaháš eahpideaddji geavaheapmi ovddit ortnegis. maid háliidedje jávkadit, man vuodul vuodđudedje juste daid eavttuid. Árvvoštallan čájeha ahte ollu suohkanat oaivvildit ahte ovdánahttinasi čuovvleapmi stivrejuvvo beare bienalaččat, eará suohkanat fas bidjet gažaldatmearkka dasa ahte ovddiduvvo go guovttegielalašvuodá dahje sámegiela geavaheapmi duođai dainna go ruđat mannet suohkana doibmii. Dahje gokčat go dat dušše dábálaš doaimmaid maid goitge suohkanat leat geatnegahtton fuolahit.

Mii leat oaidnán suohkaniid oaiviliid reflekšuvnnain das go ovddidanoassi ja raporteremii lea ná ahte dán lágán problematihkka rievddada dan mielde mot suohkaniid báikkálaš sámegiela sajádat lea. Kárášjogas ja Guovdageainnus gos eanetlohku álbmogis leat sámegiela, lea sámá álbmot bures ovddastuvvon báikkálaš politihkas ja suohkana guovddášhálddahas ja bálvalusapparáhtas. Doppe gávnnaimet ahte suohkanat ledje vávjálaččat go ortnegis lea sierra ovddidanoassi. Vuosttažettiin ii leat sin mielas dát relevánta go sis lea dárbu bálvalit sámegillii ja lea juste dat mii máksá – ii dan dihte go dárbbášit olbmuid háhkat geat hálldašit sámegiela, muhto go duohtavuodas guovttegielalašvuodá čađaheapmi mielddisbuktá dulkoma vai eai- sámegiela galget ipmirdit, ja dan dihte go čálalaš áššemeannudeapmi guovtti gillii ja sámegillii erenoamážit, máksá eambbo. Seammás ákkastalle dát suohkanat ahte áššemeannudeapmi ja jorgaleapmi jna. lea oassin guovttegielalaš suohkana doaimmaheamis, mii duohtavuodas lea giellaovdáneapmi. Sii manne nu guhkás ahte dadje buot maid sii barget lea sámá giellaovdáneapmi daningo sii geavahit sámegiela. Dan dihte sii reagerejit go doaibma eallilan sámegiela giellaovdáneapmi nuoraide ii sáhte raporterejuvvot ovddidanoasis jus sis eai leat dárogielat oasseváldit, go sii han geavahit sámegiela. Seammás lea ollu mii čájeha ahte juste ovddidanoassi ásaheapmi sáhtá veahkehit bidjat fokusa mii dahká ahte dát suohkanat soitet čavget iežaset ja bargagoahtit bisánantendeanssaiguin.

Suohkaniin gos giella lea heajubut ja sámiálbmoga oasi lohku lea vuollin, doppe lea sámiálbmogis unnán politihkalaš ovddasteapmi. Sámevuoda dohkkeheapmi sáhtta molsašuddat sihke suohkanviesu siskkobealde ja obbalaččat báikki olbmuid gaskkas. Dasa lassin lea álki duvdi eret ipmárdusa earáláganvuhtii. Vel suohkana sámi identitehta guorraseamis, ii dárbbas leat ipmárdus dasa ahte máilbmi sáhtta leat iešguđet lágán sámiálbmogii ja norgalaččaide. Dakkár suohkaniidda lea čalmmustahttin ja gelbbolašvuodálokten dehálaš vuosttaš lávkin ja hui dehálaš lávkin.

Seammás lea álkit oažžut bahkadasa dan dáfus geaidda ruđat galget bohtit buorrin. Sámi eanetlogusuohkaniin lea buot muhtun ládje sámegillii. Eará Finnmárkku hálddašansuohkaniin leat ollu sápmelaččat virgáduvvon vaikko hálddašit iešguđet dásis njálmmálaš ja čálalaš sámegiela. Doppe gos suohkaniid sámegiela bargu doaimmahuvvo eanas muddui muhtun sápmelaččain, geat leat virgáduvvon giellakonsuleantan dahje geat leat giellaguovddášfunkšuvnnain, šaddá eambbo dego gažaldat mii daid virggiid bokte galgá kanaliserejuvvot ja mii galgá gielladoaimmaide mat njuolga bohtet buorrin sámi álbmogii, doaimmat mat nannejit giella- ja kulturmáhtu bálvalusain, dahje galget go dat mannat obbalaš doibmii daningo dat doaimmahuvvo guovttegielalašvuodaperspektiivvas. Dás oaidnit ahte lea dehálaš hukset luohttevašvuoda gaskal sámi ja dárui oasi álbmogis ja ahte lea dárbbalaš sihkarastet legitimizehta sámi álbmogis. Lea dehálaš ahte biddjojit doaimmat juohke sadjái, muhto ferte láhčit dili oassálasti proseassaide ja gulahallamiidda mat sihkarastet legitimizehta.

6.1 MUHTUN VÁLDODOVDOMEARKKAT BOHTOSIIN

Álggos áigut čoahkkáigeassit dan maid mii oaidnit leat váldodovdomearkkat bohtosiin mat bohtet ovdan árvvoštallamis. Lea min dulkon gávdnosiin mat leat dahkkon go leat čohkken vásáhusdieđuid suohkaniin ja fylkkagielladain, ja dat bohtá čoahkkáigessojuvvot sihke hálddašan- ja geavaheadjiperspektiivvas. Hálddašanperspektiivvas bohtit mii deattuhit mot ipmirduvvo guovttegielalašvuodadoarjaga eavttuid rievdadeapmi 2012 rájes buktán váikkuhusaid doaimmaid ja raporterema organiseremii ja čađaheapmái daid eavttuid ja rámmaid vuodul mat leat ovdánahttojuvvon daid ođđa ovttasbargošiehtadusaid bokte Sámedikkiin ja daid geavahusa bokte. Dasto šaddá dehálaš sáhttit guorrat orru go rievdadus váikkuheame geavaheddiid vásáhusii go ožžot bálvalusaid iežas gillii eambbo go ovdal. Nugo namuhuvvon juo metodalaš guorahallamis, de soaitá leat váddáseamos konkluderet nannosit geavaheadjiperspektiivva ektui go leat váilevaš vejolašvuodát dahkat vuđolaš kártema ja ovdan viežžama. Mii leat maid beassan ávkástallat parallealla árvvoštallamiid ja čielggademiid maid sihke Norut ja Nordlandsforskning leat dahkan analysaid oktavuodas sihke hálddašemi sámi perspektiivvas ja giellaguovddážiid árvvoštallamis (2012). Nu guhkás go lea leamaš vejolaš áigerámmaid siskkobealde, de leat mii geahččalan viežžat geavaheadjjárvoštallamiid go leat finadan suohkaniin, earenoamážit dain bálvalussurggiin mas sámegiela bálvalus lea erenoamážit deattuhuvvon vuoigatvuohtan ja ovttasbargošiehtadusaid vuoruhuvvon surggiin.

Dehálaš momeanta rievdadusaid ja rievdadusaid olahuvvon bohtosiid/effeavttaid ipmárdusas lea dat áigodat go dat leat doaimman. Mii diehtit ahte leat leamaš iešguđet lágan mállet álgaheamit ođđa šiehtadusain go guoská doaimmanáigodahkii ja duohta rievdadussii

suohkaniid ovddeš ásahuvvon guovttegielalašvuoda ovdáneami vuogádahkii. Maiddái čielga effeaktaperspektiivvas lea čielggas ahte rievdadus lea bistán dan mutto oanehaš ahte ii baljo sáhte vuordit ollu ođđa effeavttaid. Dat dahká ahte mii berret leat várrogasat vuoduštit ahte leat effeavttat ruhtaeavttuid rievdadeami geažil, ja dan geažil mot erohusat suohkaniid gaskkas dulkojuvvojit. Liikká árvvoštallat mii ahte vásáhusaid geahčadeamis lea boahtán ovdan dehálaš dieđut mat sáhttet váikkuhit ovdánahttime viidáset guovttegielalašvuodadoarjaga dehálaš ja relevánta váikkuhangaskaoapmin mainna arvvosmahttá sámi kultuvrra ja sámegiela geavaheami.

6.2 ULBMILORIENTEREN JA EANET ULBMILSTIVREN

Okta váldodoahttalus eavttuid rievdadeamis 2012 rájes lei olahit lassi ulbmilstivrema ruhtageavaheamis. Man muddui dán leat nagodan dahkat?

Erenoamážit suohkaniid rievdadusaid vásáhusain sáhttit mii árvvoštallamis čujuhit ahte vuostáiváldin molsašuddá eanemusat suohkanmálliid mielde. Nu dáfus manná čielga rádji gaskkal davvisámi guovlluid, ja ođđa suohkaniid mat leat julev- ja lullisámiguovlluin mat leat sámegiela hálddašanguovllus.

Okta váldogávnnus lea ahte ođđa suohkanat leat ollásit eambbo duhtavaččat doarjjaortnega rievdadusain ja dainna ahte ovddidandoaibma ja doaibmaplánaid ásaheapmi lea stivreneaktun. Ovttasbargošiehtadusaid ásaheiid bokte ja čielga ovddidanoassi ja doaimmaid válbmen mat dasa gullet, leat lasihan legitimizehta doaimmahit iešheanalaš ovdánahttinbarggu suohkaniin, ja guovttegielalašvuodaruđat addet dehálaš resursabuktosiid doaimmaid čađaheapmái.

Ortnega ja eavttuid negatiiva effeakta orru leamen ahte suohkanat ipmirdit nu ahte doarjagat šaddet resurssaid mielde eambbo eahpevárdosat ja unnit vuorddehahttit. Dat lea sihke dan dihte go jahkásaš doaibmaplánat ovddidanoasis šaddet eambbo prošeaktavuđđosaččat ja go oktavuohta gaskkal bálvalussurggiid vuodđodoaimma ja šiehtadusa ovddidanoasi ii baljo boađe ovdan raporteremis. Dakkár dilálašvuodas mas lea garra ja lassáneaddji gilvu doaibmaruđaid alde ja mas suohkanat ankke fertejit ieža ruhtadit stuora oasi guovttegielalašvuoda lassigolui, mielddisbuktá ahte ovdánahttinelemeanttat álkit sáhttet loažžadit sajáiduvvot. Ollu suohkaniin leat čujuhan váttisvuodaide maid dat dahká go galget geavahit ruđaid, go gelbbolašvuoda ja kapasitehta olámuddu dájvja lea stuorámuš oanehisáiggi vuolde.

Davvisámiguovlluin gos sámegiella ja kultuvra lea mearkkašahtti nannoset, ipmirdit rievdadusa nu ahte guovttegielalašvuodaruđat ja ortnet ii leat šat nu heivvolaš ovdánahttit ja nannet sámegiela ja kultuvrra.

Jus geahččat doarjagiid juohkima suohkaniid gaskkas, de boahtá ovdan ahte eavttuid rievdadeapmi lea dušše veaháš váikkuhan juohkimii suohkaniid ja sámegiela giellaguovlluid gaskkas. Dan sáhttá dulkot nu ahte ortnet politihkalaš proseassa ja praktiserema bokte oažžu unnán váikkuhusa ja ahte juohkin eanas muddui lea huksejuvvon ovddeš gollostivrejuvvon modealla juohkimiid mielde. Rievdadusat maid mii merket leat ahte maŋemus guovtti jagis

lea čađahuvvon ráddjejuvvon ruovttoluottageassin ovddidanoasi ruđain, muhto dat orru unnán muddui rievdadeame doarjaga juohkima suohkaniid gaskkas.

Ovttasdoaibmama ektui mii lea gaskkal Sámedikki ja suohkaniid lea dál čielggaduvvon ahte suohkanat ipmirdit ahte ođđa ortnet lea eambbo byrokráhtalaš go ovdal. Dat dáidá sihke čadnon dasa go mihttomeari lea juolludemiin eaktudit ovddidandoaimmaid, bidjá geatnegasvuodá suohkaniidda ahte gáibiduvvo vuoruheapmi ja stivren mii lea eambbo bienalaš go ovdal. Gollovuodđuduvvon ortnega vuodul lei čielgasit dárbu sihkkarastit eambbo hálldahuslaš bearráigeahču ruhtageavahemiin, nu ahte dát maid lea leamaš áigumuš rievdadusain. Dat orru goitge leamen obbalaš oaidnu ahte čuovvoleapmi lea šaddan oalle bienalaš ja byrokráhtalaš, ja ahte váilu viidábut stivrenkulahallan gaskkal Sámedikki ja suohkaniid mii sáhtá dagahit ahte suohkaniin šaddá eambbo duohta geatnegasvuodá čađaheamis ja čanastumis.

Referánssain šiehtadusaid mearrádusaide sihke politihkalaš ja hálldahuslaš gulahallama birra, orru vásáhus leamen ahte hálldahuslaš gulahallan eanas dušše lea leamašan raporterema ja čuovvoleami dáfus. Dás lea dárbu sihke nannet politihkalaš gulahallama gaskkal Sámedikki ja suohkaniid/fylkkagiieldaid, ja sihkkarastit eambbo duohta strategalaš ja ulbmilstivrejuvvon málle ovttasbargošiehtadusain mat bidjet čielgaseappot ovddasvástádusa ja mat áiggi mielde ásahtit duohta stivrenkulahallama oasalaččaid gaskkas.

Dat mii boahtá ovdan čoahkkimiin mat leat leamaš suohkanjođiheddiiguin, ovttadagaiguin mat fuolahit doaimmaid ja geavaheaddjiberoštumiiguin, lea dehálaš mihtilmasvuodá ahte guovttegielalašvuodaruđat doibmet ovttas eará váikkuhangaskaomiiguin sihke ruđalaččat ja stivrema dáfus. Okta ruovttoluottadiehtu árvvoštallamis lea ahte ovddas guvlui šaddá deháleappot geahččat váikkuhangaskaomiid ja stivrendoaimma ovttas ja rastá váikkuhangaskaomiid sihke Sámedikki bearráigeahču siskkobealde ja ovttasdoaibmamis eará aktevrraiguin nugo fylkkagiieldaiguin ja stáhtain.

Sullasaš čuokkis mii boahtá ovdan árvvoštallamis leat eahpečielga eavttut gaskkal iešguđetge hálldašandásiid nugo stáhta ja suohkana go guoská váldit ovddasvástádusa deavdit láhkamuddejuvvon vuoigatvuodáid Giellalága ja Sámelága mielde. Buot suohkanat sámi giellaguovlluin čujuhit ahte ovttasdoaibmama láidestusat ja geavahus dagahit ahte doaimmaid čađahangolut ja vuoigatvuodáid ollašumi golut gahččet suohkaniid ala. Dan sivas go guovttegielalašvuodaruđaid rámma leat 2005 rájes seamma dásis bisson, de dat dagaha dat ahte báikkálaččat gártet stuora jorgalangolut ja oahppoávdnasiid ovdánahttingolut ja lassigolut bálvalusaid geažil maid unnán muddui ožžot buhtaduvvot. Livččii leamaš ollu eambbo ovddasvástideaddji ja ulbmilaš jus stáhta livččii eambbo váldán ovddasvástádusa sihke johtučállosiid, direktiivvaid ja ortnegiid jorgalit, ja gokčat liigegoluid mat čuvvot báikkálaš álggahemiid geažil.

Leat eanet gávdnosat buot sámi giellaguovlluid suohkaniin mat čájehit ahte pláneneavttut ja doaimmaid vuoruheapmi dušše veaháš muddui nagodit vuhtiiváldit daid iešguđet lágan ja seagáš guovttegielalašvuodá konteavsttaid mat gávdnojit. Dat mielddisbuktá ahte sáhtá leat vuoddu geahččat mot ortnega eavttuid ja heiveheami ain ferte ovdánahttit ja buoridit jus háliida eambbo duohta ulbmilstivrema guovttegielalašvuodaruđaid geavaheamis. Dat berre

maid leat fokusis gulahallanvuđđosaš doaimmain mat leat gaskkal Sámedikki, suohkaniid ja fylkkagielddaid go sii viidáset ovdánahttet ortnega.

Lassi ulbmilstivren jurdagiin soaitá leat vejolaš lohkat ahte dat lea intenšuvdnan eavttuid rievdadeapmái, muhto govva rievddada jus jearrá lea go dát šaddan boadusin vai ii suohkaniid ja fylkkagielddaid doaimmain. Nu mot šiehtadusa sisdoallu lea dál ja mot dat lea ovdánahttojuvvon manemus golmma jagis, de bohtá ovdán vuđolaš hearkivuohta sisdoalus ja struktuvrras mii galgá leat reaidun eambbo ovddasvástideaddji organiseremii ja čuovvoleapmái vai sámi álbmoga gielalaš vuoigatvuođat galget vuhtiiváldojuvvot.

Okta váldováttisvuohta lea ahte šiehtadusa sisjuohkin eanet muddui čujuha vuoigatvuođaid ja guovttegielalašvuođa vuhtiiváldimii Sámelága ja giellanjuolggadusaid vuođul go hálldahusas lea oktavuoha báikegottiin. Min oaivila mielde váilu dain bajitdási mihttomeriin viidáset dulkojupmi čađaheami ja ulbmilolaheami strategiijaide, mii livččii galgan vásedin stivreneaktu man háliidedje nannet suohkaniid eanet ulbmilorienterema ja geatnegasvuođaid bokte.

Okta eará dehálaš váttisvuohta mii lea almmustuvvon, orru leamen man bures suohkaniin leat smiehttan ovttasbargošiehtadusaid lihtodeami eavttuid ja doaimmaid heivehemiid. Dainna oaivildit mii man čielgasat ulbmilat ja ruđat leat mihttomeriid ja guovttegielalašvuođabarggu doaimmaid čađaheami ektui, ja makkár eavttut leat strategiijaide vuođđun. Jus álgoálggus leat stuora erohusat suohkaniid gaskkas ja dat lea vuođđun sisabeassamii hálldašanguvlui ja duohta guovttegielalašvuođa ovdáneapmái, de sáhtta jearrat leatgo eavttut mat geavahuvvojit resursageavaheami vuoruheapmái ja heiveheapmái duođai doarvái sihkarastit ahte doaimmaid ja metodaid válljemat dasa ahte nannet, ealáskahttit ja normaliseret giela ja kultuvrra leat doarvái bures vuođuštuvvon. Árvvoštallama bokte leat bohtán eanet cealkámušat ovdánahttit eambbo systemáhtalaš ja metodalaš giellastáhtusa kártema mii lea vuođđun guhkitáiggi ovdánahttima strategiijaide ja doaimmaid válljemiidda. Ovttasbargošiehtadusat eai oro bearehaga reflekteereme dakkár eavttuid dan hámis mii dain lei vuosttaš golmma jagi áigodagas.

6.3 EVTTOHUSAT BUORIDEMIIDE JA VIIDÁSETOVDÁNAHTTIMII

Dán oasis mii govvidit muhtun fokus- ja proseassaevttohusaid maiguin sáhtta váikkuhit viidáset ovdánahttime guovttegielalašvuođadoarjaga suohkaniidda ja fylkkagielddaide, gaskaoapmin sámegiela hálldašanguovllu guovttegielalašvuođa ovdánahttimii ja seailuheapmái.

6.3.1 GUOVTTIEGIELALAŠVUOĐA JA GEAVAHEADDJIDÁRBUID ANALYSAT JA EAVTTUT

Mii oaivildit ahte vuođđu viidásetfievrerit ovttasbargošiehtadusaid stivrenerámmán suohkaniid guovttegielalašvuođa ovdánahttinbargui, ferte leat ahte ovdánahttojuvvo buoret metodihkka mainna dahká vuđolaš ja buohtastahtti analysa gielladilis sihke hálldahuslaččat ja sámegiela geavaheddjiid dáfus.

Dat mielddisbuktá oažžut ovdán eanet aiddolaš dilálašvuođa analysa mii lea vuođđun ovttasbargošiehtadusaid ja doaibmastivrema strategalaš ja guhkesáiggi heiveheapmái.

Vuosttažettiin dat mielddisbuktá dahkat árvvoštallama struktuvrralaš eavttuin vai sámegiella ja kultuvra vuhtiiváldojuvvo ja ovdána guhkitáiggi (muhto mearrediđolaš) perspektiivvas.

Árvvoštallama vásáhusaid mielde orru maid nu ahte sáhtášii árvvoštallat kártet viidábut ja eambbo systemáhtalaččat go dan maid ovdal orrot dahkan geavaheaddjidárbuid ja man duhtavaččat geavaheaddjit leat. Dasa lassin sáhttet jeavddalaš geavaheaddjiiskadeamit leat oassin metodalaš oahppamis ovttasbargošiehtadusaid sisdoalu ja muddema ja áiggi badjel ovdánahttinstrategiijaid ektui.

6.3.2 METODAID DOHKÁLAŠVUOHTA JA OVDÁNAHTTIMA JA ČANASTUMI STRATEGIIJAT

Sámedikkis lea ovddasvástádus muhtun relaterejuvvon váikkuhangaskaomiide ja doaimmaide sámegiella ja kultuvrra ovdáneami ektui, ja dain boahtá leat dehálaš funkšuvdna oažžut viidábut proseassa sihke suohkaniiguin ja fylkkagiellaiguin, ja ovdánahttin stivregulahallama stáhta guvlui duohta guovttegielalašvuoda ovdáneami bajimuš rámmaid ja sámegiella geavaheddjiid individuálalaš vuoigatvuodaid ollašupmi ektui.

Dat mielddisbuktá ovdánahttit ja juohkit eanet gelbbolašvuoda mii gullá metodaovdáneapmái, mas sáhtta earret eará hukset viidáseappot metodihka maid UNESCO geavaha iežas rámmaráhkkanusas go vállje strategiijaid mat sealluhit ja ovdánahttet unnitlogugielaid- ja kultuvrra. Lea maid dehálaš čujuhit ahte suohkaniidjoavkku siskkobealde lea ásahuvvon viiddis ja dehálaš vuodđu vásáhusdieđuide ja metodaide maid berre buohtastahttit, dahkat dohkálažžan ja juogadit eambbo systemáhtalaččat vai ásahuvvo oktasaš buoremus geavahus guovttegielalašvuoda ovdánahttimii iešguđet lágán eavttuid oktavuodas.

Dakkár geahčadeapmi berre maid sisttisdoallat dan mot galgá bidjat vuoddu suohkaniid guovttegielalašvuodabarggu systemáhtalaš plánemii, čađaheapmái ja čanastupmái, mat leat heivehuvvon ovdánahttinmuttuide ja makkár dilis lea go guoská sámegiella ja kultuvrra ealáskahttinárbbuide ja aktiiva geavahandárbbuide.

6.3.3 STRATEGALAŠ SEARVEVUODA OVDÁNAHTTIN GUOVTEGIELALAŠVUHTII

Jus mat guovttegielalašvuodaruđaid rámmas lea leamaš (váilevaš) ovdáneapmi erenoamážit mannel go bajiduvvui 2005 dássái ja go dán ortnegii mannel serve ođđa suohkanat mielde, de boahtá ortnegii leat dehálaš strategalaš eaktu guovttegielalašvuoda ortnegii ja sihkkarastimii sámi giellahálddašanguovllus leat ahte ulbmilat, rámmaeavttut ja resurssat leat čielggaduvvon sihke oktasaččat ja hálddašandásiid gaskkas bargujoagu ja ovddasvástádusa dáfus. Eará elemeanta lea oažžut oktasaš ja ollislaš čuovvoleami váikkuhangaskaomiid geavaheamis sámegiella ja guovttegielalašvuoda nannema ja ovdánahttima várás. Dat guoská earenoamážit maid suohkanlaš ovttadagaid organiseremii ja ovdánahttinbarggu giellaguovddášfunkšuvnnaide.

Eará dehálaš elemeanta das ahte ásahit doarvái vuoddu vai sáhtta sihkkarastit lágalaš vuoigatvuodaide duohta sisdoalu, lea ahte ovdánahttojuvvo eambbo sohppojuvvon ja fáktavuđđosaš vuodđu mainna meroštallá lassigoluid mat gullet guovttegielalašvuoda mihttomeriide. 2002 geahčadeami oktavuodas maid GGD bargujoavku dagai, lei

konklusuvdna ahte metodaide ja meroštallamiidda ledje vuodđun váilevaš ja dievasmeahttun metodat. Maiddái marjitáiggis leat dat leamaš fáddá gulahallamiin gaskkal Sámedikki ja suohkaniid. Čujuhusain OECD-modealla árvvoštallan rámmaráhkadussii, de lea dehálaš sihkkarastit ahte olaha háliiduvvon servodatlaš váikkuhusaid váikkuhangaskaoami geavaheamis ja guhkesáiggi ceavzilvuoda bohtosiin mat ásahuvvojit ovddidanáŋgiruššama bokte ealáskahttima, normaliserema ja sámegiela geavaheapmái báikegottiin ja oktavuodain hálldahusain.

Dasa lassin sáhtta dan geahččat oktavuodas Sámedikki relašuvnnaid ja strategalaš searvevuoda viidáset ovdánahttimiin olahit guovttegielalašvuoda, ja seailluhit ja ovdánahttit sámegiela ja kultuvrra. Gulahallama vuodul fylkkagielddaiguin orru leamen ulbmilaš ovdánahttit lagabut ovttaiduhttima regionála dásiin, juogo fylkkagielddain dahje regionála stáhtalaš dásiin, fylkkamánniid bokte. Suohkaniid ruovttoluotta dieđuid bokte lea maid čujuhuvvon dasa ahte berre árvvoštallat čatnat lagabut davviriikkalaš ovttasbarggu sámegiela ja kultuvrra seailluheamis ja nannemis.

6.3.4 GULAHALLAN DUOHTA ULBMILSTIVREMA OVDÁNAHTTIMA BIRRA

Guovddázis guovttegielalašvuodabarggu eambbo ulbmilstivrejuvvon doaimmaid ovdánahttimis lea oažžut viidábut gulahallama suohkaniid ja fylkkagielddaid gaskkas, ja oassálastinproseassaid main lea doarvái deaddu sajáiduhttit ovdánahttinbarggu eavttuid/dárbbuid, strategalaš välljemiid ja vuoruhemiid, boadusmihtidemiid mihttomeriid, váikkuhangaskaomiid ja relevánta indikáhtoriid čielggademiid.

Dán vuodul berrejit ovttasbargošiehtadusa doaibma- ja sisdoallovuoruheamit eambbo spesifiserejuvvot hálldahuslaš ja geavaheddjiid gielladili olis, dainna áigumušain makkár giellaguoddi mekanismmat ja metodat ja doaimmat sámegiela ja guovttegielalašvuodaovdánahttima váste biddjojit šiehtadussii. Čájehuvvo ahte lea dehálaš sajáiduhttit ovdáneami ja stivrema nu ahte sihkkaraste eambbo oassálastima daidda proseassaide dan muttus go strategiiat ja ulbmilat galget vuoruhuvvot.

Evttohuvvon aktivitehtaid ja buoridanvejolašvuodaid mielde bohtet min oaivila mielde ásahuvvot eambbo duohta eavttut guovttegielalašvuoda ovdánahttimii iešguđet lágan vuolggasajiid vuodul. Dát maid dahká ahte Sámediggái lea álkibut ásahtit lagat gulahallama sihke suohkaniid vuđolaš strategalaš välljemiid dáfus, ja váikkuhangaskaomiid geavaheami dađistaga ulbmilstivrema ektui madda dahkkojit ovttasbargošiehtadusat. Dat mearkaša ahte ásahuvvojit oahppaneavttut suohkaniid rastá seamma ja iešguđet dásiin suohkaniid iežaset doaimmaid ja guovttegielalašvuoda strategalaš ovdáneamis.

Go suohkaniin lea eanet operatiiva ja metodalaš ipmárdus eavttuin guovttegielalašvuoda guhkesáiggi strategalaš ovdáneapmái (funktionála), de ásahuvvojit duohta eavttut sáhttit mearridit ulbmilstivrema sihke suohkaniid ja Sámedikki doibmii. Nugo ovdal lea čujuhuvvon, de ferte dát dáhphuvvat sihke vuđoleappot analysa/ipmárdusa hui iešguđet eavttuid bokte doaibmi guovttegielalašvuoda ovddideapmái, ja ahte dát eavttut aktiivvalaččat geavahuvvojit vuodđun doaibmaválljemiidda ja áŋgiruššamiid ja ulbmilstivrema vuoruhemiide.

6.3.5 VIIDÁSET ČUOVVOLEAMI BARGOMÁLLE

Mii doaivut lea heivvolaš jus Sámediggi dahká álgaga čađahit oktasaš geahčadeami árvvoštallama vásáhusain ja ruovttoluottadieđuin oassin bargočoahkkimiin/bargobajiin gos vuodu bidjá konkretiseret vuodu boahhteáiggi guovttegielalašvuodaovdáneapmái. Fáttáid dáfus dakkár bargočoahkkimat/seminárat sáhtáše bovdet sihke ortnega geavaheddjiid, Sámedikki, eará orgánaid ja aktevrraid eará relaterejuvvon váikkuhangaskaoapmeortnegiid.

MUHTUN REFERÁNSSAT

Publikašuvnnat:

(Áššáiguoskevaš publikašuvnnat maid Nordlandsforskning lea almmuhan, dahje main Nordlandsforskning dutkit leat leamašan guovddáš searvedutkin)

Eva Josefsen, Áila Márge Varsi Balto, Marit Solstad (2013): *“Sámedikki ohcanvuđot gielladoarjjaortnegiid árvvoštallan”*. Norut- raporta 2013:1.

Solstad, Marit (red.) (2012): *Sámegiella gáiddusoahpahusa bokte - Kárten ja geaidnu viidáset*. NF-raporta 10/2012. Nordlandsforskning.

Solstad Karl Jan (red), Áila Márge Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen, Marit Solstad (2012): *Sámi giellaiskkadeapmi*. NF-raporta 7/2012. Nordlandsforskning.

Solstad, K.J., Nygaard, V. ja Solstad, M. (2012): *Sámi máhttolokten 2006 – Ovttaárvosaš skuvlla guvlu?* Bådåddjo: Nordlandsforskning. NF raporta 1/2012.

Solstad Karl Jan, Gustavsen Annelin, Solstad Marit (2011): *«Riekti sámegiel oahpahussii – ideála vai duohtavuohhta»*. NF-raporta 3/2011. Nordlandsforskning.

Solstad, K.J. (doaimmah.), Bongo, M., Eriksen, L., Germeten, S., Lyngsnes, K. ja Solstad, M. (2010): *Plánas geavahussii. Vásáhusat Sámi Máhttoloktemiin (LK06S)*. Bådåddjo: Nordlandsforskning, (NF-raporta nr. 6/2010)

Solstad, K.J. (2010): *«Historjjálaš ruovttoluottageahčastagat – Dáru skuvla sámi mánáide»*. I Solstad et al. (2010): *Plánas geavahussii. Vásáhusat Sámi Máhttoloktemiin (LK06S)* Bådåddjo: Nordlandsforskning. (NF raporta nr: 6/2010)

Solstad, Karl-Jan j.eambb. (2009): *Sámi oahpahus OM06-Sámi vuolde. Oahppoplána ja árra doaibmabijuid implementerema analysa* NF-raporta 3/2009. Nordlandsforskning.

Rønning, W. (2005): *Lullisámi oahpahus ruovttuskuvllain. Ovddidanprošeavtta árvvoštallan* Bådåddjo: Nordlandsforskning. NF raporta nr: 1/2005)

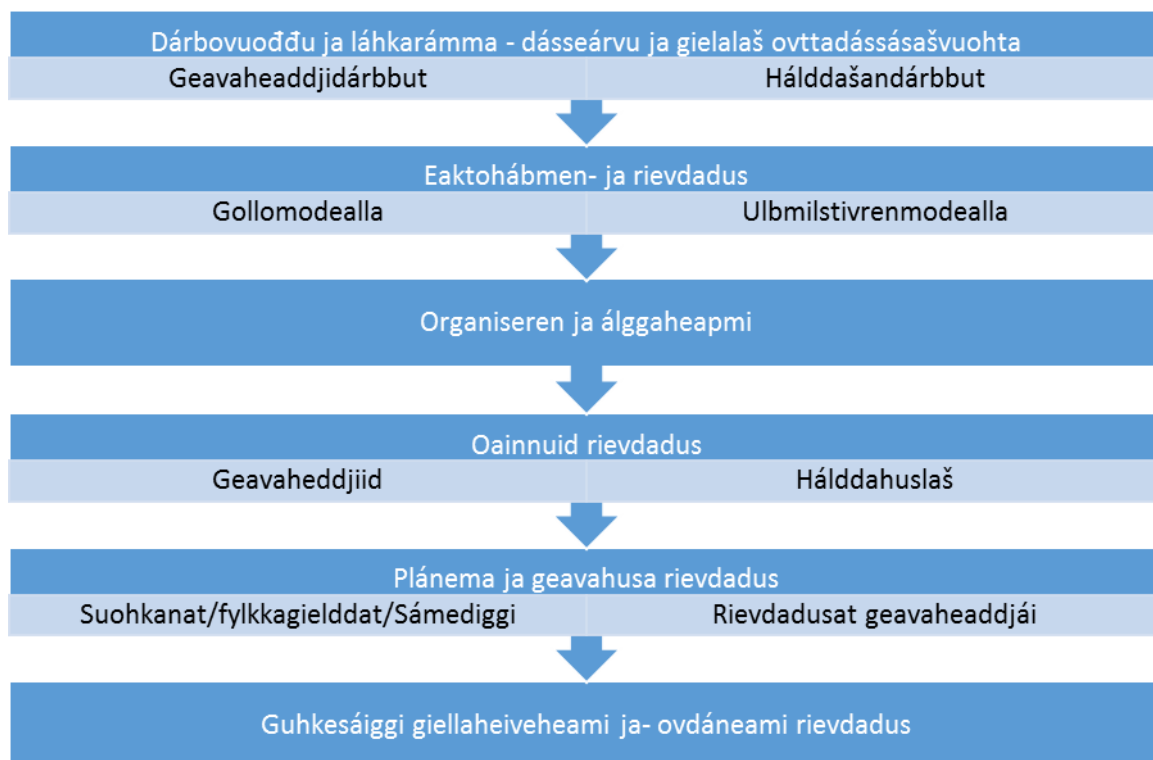
1. MIELDDUS: LAGABUT VUOĐU JA METODAID BIRRA

ÁRVVOŠTALLANPERSPEKTIIVA, ULBMILJOAVKKUT JA ÁŠŠEČUOLMMAT

Nugo gilvovuodus deattuhuvvo, de lea Finnut 2008 guovttegielalašvuodaruđaid árvvoštallan vuodđun dán maŋŋilárvoštallama čađaheapmái. Gilvovuodu čuoggás 1.3.1 maid deattuhuvvo ahte árvvoštallamis galget guokte perspektiivva ja heiveheami; geavaheaddjiperspektiiva mii deattuha sámegiela geavaheddjiid ja hálddašanperspektiiva mii deattuha guoskevaš hálddašanguovllu suohkaniid ja fylkkagiieldaid geavvada. Čuovvovaččat áigut mii ságaškuššat dan birra mat min mielas leat guovddáš áššečuolmmat dan guovtti perspektiivva árvvoštallamii ja geavaheapmái ja makkár gažaldagaide lea dehálaš ahte árvvoštallan buktá vástádusaid.

Perspektiivvaid relevánsa mii gilvovuodus deattuhuvvo, sáhtta geahččat oktavuodas momeanttaiguin mat deattuhuvvojit čuoggás 1.3.2. Eanas árvvoštallangáibádusat leat ortnega hálldahus- ja ovdánahttinperspektiivva váste. Dat válddahallá makkár rámma otná lágat bidjet ulbmilstivrejuvvon modealla juolludeami, plánema ja geavaheami čađaheapmái ja ásaheapmái.

Viidáset galget čilgejuvvot rievdaduvvon modealla geažil rievdadusat oainnuin ja geavadis. Dás bohtet sihke 2008 árvvoštallama problematiseren ja gávdnosat (ja juolludanmodealla rievdadus maŋŋel) guorahallot ja árvvoštallot. Obbalaš rámma doaimmaid oktavuodaid ja váikkuhusaid árvvoštallamii lea geažuhuvvon vuolábealde figuvrras.

DÁRBU GUOVTTEGIELALAŠ HÁLDDAŠEAPMÁI JA GIELLAOVDÁNEAPMÁI

Sámegiela ja guovttegielalašvuoda ovdáneami rámma lea namuhuvvon sihke ráđđehusa ja Sámedikki sámegielaide doaibmaplána, ja stuoradiggedieđáhusas (St. Dieđ. 48 2012-2013) Sámedikki 2012 doaimma birra. Das guorahallojuvvo sámepolitihka ovdáneami politihkalaš rámma, ja mot giella ja sámi vuoigatvuođat vuhtiiváldojit iešguđet politihkkasurggiid siskkobealde maiguin ráđđehus bargá. Čuoggás 2.1 čoahkkáigessojuvvo stáhtus ja vuodđu viidáset ovdánahttit vuoddu nu ahte sámi álbmogii šaddet buorit almmolaš bálvalusat. Dás refererejuvvojit vásáhusat fylkkamánniid bearráigeahččandoaimmaid bokte ja makkár hástalusaid ferte vuoruhit ovddasguvlui. Dás refererejuvvojit maid sámi perspektiivva gávdnosiid kártemat suohkansuorggis, doppe bohtet maid ovdan hástalusat dan ektui mot sáhtta čalmmustahttit guovttegielalaš suohkaniid goluid, eahpečielga ruhtadanortnegiid ja váilevaš máhtolašvuoda ja bargodábiid vuhtiiváldit sámi beroštumiid. Norut-raporttas čujuhuvvo ahte lea dárbu oažžut lagabut analysa suohkaniid duohta goluin mat leat čadnon guovttegielalašvuhtii. Dat momeanta lei maid deattuhuvvon váttisvuohtan ovddit árvvoštallamis 2008/2009:s, dan ektui mot sáhttit čuovvolit doarjaga geavaheami suohkaniid ollislaš hálddašeami ja bálvalusbuvttadeami resurssageavaheami ektui.

Dieđáhusas maid čujuhuvvo sámegiela 2009-2014 áigodaga doaibmaplánii ja departemeanta cuige ahte Sámediggi lea iežas gielladieđáhusas evttohan ahte sámi álbmogis berre leat vuoigatvuohta oažžut sámegiel oahpahusa, beroškeahhtá orru go olmmoš hálddašanguovllu siskkobealde vai ii. Sámediggi evttoha jahkedieđáhusas maid ahte bajimuš ovddasvástádus sámegielaide ovdánahttimii sirdojuvvo Sámediggái. Departemeanta geažuha ahte áigu ráđđádallama dan gažaldagas ja árvvoštallamis maid departemeanta lea dahkan 2007 Sámelága giellanjuolggadusain.

Geahčadeapmi čájeha ahte hálddašanperspektiivvas orrot ain leamen eanet mearkkašahtti hástalusat čadnon guovttegielalašvuoda doarjjaortnegii suohkaniin mat leat siskkobealde ja olggobealde sámi hálddašanguovllu. Ollu hástalusat cuiggoduvvojedje ovddit árvvoštallamis ja orrot unnán mutto gullame oktii rievdamiin eambo ulbmilstivrejuvvon modellii juolludemiid ja čuovvoleami dáfus. Dehálaš áššečuolbma šaddá dalle nagodit go rámmat ja njuolggadusat doarvái bures earuhit variašuvnnaid mat leat sámi “váldosuohkaniin” ja “ravdasuohkaniin” nu ahte nagodit vuhtiiváldit gielalaš ja bálvalus guoskevaš dásseárvvu sámi ássiide. Nugo lea čujuhuvvon suohkansuorggi sámi perspektiivva analysain, de lea hui molsašuddi stáhtus daid iešguđet ge suohkanlaš doaimma surggiid siskkobealde, seammás go ollu lea eahpečielggas mot duohta resurssageavaheapmi lea čadnon guovttegielalašvuhtii. Dat dahká váttisin árvvoštallat doarjjaruđaid effeavttaid ja daid addišunalitehta eará resursaárjajumiid ektui.

Sámediggi čujuha 2012 jahkedieđáhusas maiddái proseassaide mat leat jođus Romssa ja Áltta suohkaniiguin, dainna áigumušain ahte ásahit ovttasbarggu suohkaniid sámi álbmoga guoski áššiid dáfus. Sámediggi deattuha maid giellaguovddážiid mearkkašumi, mat leat ásahuvvon Sámedikki doarjagiin, ja čujuha ahte giellaguovddážiid árvvoštallamat čájehit ahte dat leat váikkuhan dasa ahte doarjjaortnega ulbmilat leat olahuvvon ja ahte dat leat šaddan dehálaš ásahusat ja arenat sámi giellaovdáneapmái. Das deattuhuvvo maid ahte suohkanat fertejit váldit stuorát ekonomalaš ovddasvástádusa guovddážiid ovdáneapmái.

VÁLDOÁŠŠEČUOLMMAID JA ČAĎAHEAMI ČOAHKKÁIGEASSU

1. ÁŠŠEČUOLBMA :GUOVTTIEGIELALAŠVUOĎA DOARJAGIID STIVRENRÁMMA JA ULBMILORIENTEREN (HÁLDDAŠANPERSPEKTIIVA)

Okta válđoáššečuolbma árvvoštallama hábmemii ja čaĎaheapmái gullá dasa mot guovttegielalašvuoĎa doarjjaortnet lea mearrediĎolaš ja sajáiduvvon, ja mot dat váikkuha čaĎaheapmái ja ulbmilolaheapmái go leat molson gollostivremis ulbmilstivremii. Doaimma ja sajáiduhhtima ulbmilorienterema dásis vurdojuvvo leat nanu váikkuheapmi árvvoštallan- ja buoridanvejolašvuoĎaide go doaimma ovdánahtta, mas maid leat sihke politihkalaš, hálldahuslaš ja geavaheaddji váste váikkuhusat geavvadii ja effeaktaolaheapmái. Dat boahtá leat maid guovddázis go galgá sáhttit árvvoštallat ovttasdoaimbama ja addišunalistehta eaktun suohkaniid aktiiva searvan- ja responsadássái daid vuolggahemiide mat ulbmilstivrenmodeallas, juolludaneavttuin ja čuovvoleamis gávdnojit.

Rámmaid mat biddjojít ovttasbargošiehtadusaid doarjaga ja sisdoalu njuolggadusaid bokte suohkaniiguin, ferte geahččat oktavuodas ovddeš árvvoštallamiiguin ja manjit analysaid árvvoštallamiiguin. Dás biddjo fokus sihke doaimma ulbmilstivremii ja suohkaniid eavttuide ja vuogádagaide ulbmilčujuhit ja ovdánahttet organiserema, plánaid ja doaimmaid oalle iešguĎet sámi giellaovdáneami viidodaga vuodul. Hálldášanperspektiivva siskkobealde gažaldat lea dasto leatgo njuolggadusat, šiehtadusat ja geavahus doarvái bures identifiserejuvvon ja sajáiduhhton suohkaniid hálldahuslaš ja politihkalaš vuogádagain ja doaimmain (gč suohkaniid stáhtusa ja hástalusaid analysa jagi 2012:s).

Jus galgá sáhttit vástidit doaimma ulbmilorienterema ja addišunalitehta, de lea dehálaš oažžut ovdan vásáhusaid geavahusas ja ovdáneamis, oktavuodaid bokte mii lea sámegiela hálldášanguovllu suohkaniiguin ja fylkkagielladaiguin. Ollu dain válđoáššečuolmmaid leat meannuduvvon ovddit árvvoštallamis (ovdal go ulbmilstivren ásahuvvui) ja daid bokte oažžu dehálaš árvvoštallan- ja oahppanvuoddu. Árvvoštallamis lea dehálaš čielggadit

- Guovttegielalašvuodagaskaomiid ja doarjjaortnega ulbmilorienteren: Man čielggas lea ortnega mearrediĎolašvuolta nu mot dat boahtá oidnosii politihkalaš/ásahuslaš rámmaid, njuolggadusain, juolludanreivviin, ovttasbargošiehtadusain ja ortnega čuovvoleamis?
- Man beaktilit doaimmá ortnet hálldášanguovllu suohkaniid sámegiela giellaovddidan vuolggahapmin ja motivašuvdnan? Leatgo vuolggahapmin ja njuolggadusat doarvái/ulbmiláččat dan ektui ahte ovddidit váldoulbmiliid ja aktiiva gielalaš dásseárvvu ovdánahttima geavaheddjiide ja álbmogii go sii leat oktavuodas almmolaš ossodagaiguin?
- Makkár stáhtus sámi perspektiivva ovdánahttimis lea suohkaniid iešguĎet surggiin/doaimmaguovlluin ja maid dat mearkkaša jus galgá sáhttit lasihit ortnega addišunalitehta ja ulbmilolaheami viidáset fievrredeamis?
- Mot ásahit vuogádagaide suohkaniidda ja fylkkagielladaide mat ásahit eambbo oinnolaš ja doarvái vuoddu doaimmaide ja ovdánahttindoaimmaid ulbmilstivremii ja doaimmaide mat váikkuhit guovttegielalašvuhtii?
- Mot doaimmá čuovvoleapmi ja vásáhusovdánahttin Sámedikki, suohkaniid, fylkkagielladaid ja geavaheddjiid gaskkas? Mot sáhtta viidáset ovdánahttit lágaid ja

eambbo doaibmi arenaid gos viežžá vásáhusaid ja oahppá mii lasiha ortnega effeavttaid ja váikkuha dasa ahte ortnet buorebut sajáiduvvá?

- Makkár ovdánahtindárbbut ja –vejolašvuođaid oidnet suohkanat, fylkkagiieldat ja bearráigeahččaneiseválddit doarjjaortnegii hámi, doaibmaguovllu ja lassi ulbmilolaheami dáfus?

2. ÁŠŠEČUOLBMA: MAKKÁR GEAVAHEADDJIVÁIKKUHUSAID RÁHKADA DOARJJAORTNET?

Nubbi váldoperspektiiva árvvoštallamis buktá muhtun eará áššečuolmmaid mat gullet dasa mot geavaheddjiid vásihit seammaárvosaš beassama relevánta almmolaš ossodagaide, ásausaide ja geavahussii. Áiggi mielde ferte álgit ortnega ja doaimmaid hábmema ja organiserema geahččat dan oktavuođas ahte vásiha go sámi álbmot, boargárin ja almmolaš ásausaide geavaheadjin, positiivvalaš ovdáneami sámi giellageavaheamis mat buktet relevánta almmolaš bálvalusfálaldagaid ja ovdánahttet sámi searvama servodat- ja ealáhusovdáneapmái.

Dán árvvoštallama rámmaid siskkobealde lea ráddjejuvvon man ollu áiggi ja resurssaid sáhtá geavahit vai oažžu viiddis gova geavaheddjiid vásáhusain, doarjjaortnega rievdadusaid geažil ja go ruđaid heivehusas šattai eanet ulbmilstivren. Dat mii lagamusat sáhtášii addit dakkár ruovttoluottadieđu lea oktavuohta mii lea buot suohkaniiguin ja fylkkagielddaiguin, mas anonymiserejuvvon čađaheami bokte áigot “testet” suohkaniid ja fylkkagielddaid duohta geavahusa njálmmálaš giellageavaheami, stáhtusa ja oainnuid ektui go guoská mot sii devdet gáibádusaid mat čuvvot go vuolláičállet ovtasbargošiehtadusaid ja ovddasvástádusa mii gullá čuovvolit Sámelága giellanjuolggadusaid. Goitge boahtá leat ráddjejuvvon vejolašvuohta bidjat nanu konklusuvnnaid ráddjejuvvon viidodaga ja metodageavaheami vuodul. Dasa lassin boahtá maid leat eahpesihkarvuohta čadnon váikkuhusoktavuođaide gaskkal oaidnorievdadusaid ja effeavttaid rievdaduvvon láhttema ja geavahusa geažil, main lea mearkkašupmi giellaovdáneapmái ja dasa ahte sámi geavaheddjiide leat almmolaš ossodagat ja bálvalusat olámuttos. Oktavuođat ja soaitáhatiskosat sáhttet ovtas eará gállduid/analysaid vásáhusdieđuiguin goitge sáhttit addit muhtun indikašuvnnaid oaidnorievdadusaid mearkkašupmái ja viidodahkii mat duođai leat ovdánahttán olámuttos geavaheadjibálvalusaid ja doarjjan leamašan dásseárvui ja sámi giellaovdáneapmái sámegiela hálddašanguovlluin.

7 2. MIELDDUS: GUOVTTEGIELALAŠVUOĐARUĐAID EKONOMALAŠ OVDÁNEAPMI 1993 - 2015 - DOARJJA

Tabealla 8 Sámedikki guovttegielalašvuodaruđat 1993 – 2015 (Gáldu: Sámediggi)

Sámedikki poasta 53.1 Guovttegielalašvuodadoarjagat								(1000 ruvnnuin)		
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	Proseant ta 2001:s
Unjárga	1 748	1 559	1 645	1 591	1 413	1 551	1 285	1 309	1 609	10,2
Deatnu	2 340	2 525	2 443	2 448	2 299	2 398	2 116	2 190	2 489	15,7
Porsáŋgu	2 054	2 263	2 453	2 422	2 380	2 674	2 314	2 161	2 060	13,0
Karášjohka	3 268	2 930	2 860	2 670	3 089	2 817	2 813	2 802	3 102	19,6
Guovdageaid nu	3 963	3 752	3 745	3 507	3 646	3 113	3 072	3 021	3 321	21,0
Gáivuotna	1 173	1 748	1 755	1 947	1 781	1 764	1 387	1 504	1 404	8,9
Finnmárku	1 760	1 500	1 016	416	916	743	416	374	1 057	6,7
Romsa	0	373	483	483	483	533	83	125	808	5,0
Prošeavttat*	342	0	249	1 166	675	1 057	3 164	3 164	0	0
Submi	16 650	16 650	16 650	16 650	16 650	16 650	16 650	16 650	15 850	

*Prošeaktaruđat juolluduvvon ohcama vuodul. Ii ovttas ge lean automáhtalaččat riekti prošeaktaruđaide, vaikko Sámi giellaráddi vuoruhii suohkaniid.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Unjárga	2 262	2 206	2 850	2 864	2 812	2 850	2 863	2 863	2 863	3 021	3 021
Deatnu	4 138	4 066	5 020	4 957	4 995	5 069	5 082	5 082	5 082	5 082	5 082
Porsáŋgu	3 662	4 324	5 160	5 225	5 379	5 299	5 313	5 313	5 313	5 313	5 312
Karášjohka	5 120	6 114	7 130	7 141	7 140	7 307	7 320	7 320	7 320	7 320	7 320
Guovdageaid nu	5 492	6 431	7 690	7 601	7 431	7 541	7 554	7 554	7 554	7 554	7 554
Gáivuotna	2 512	2 669	3 410	3 472	3 503	3 463	3 476	3 476	3 476	3 476	3 476
Divttasvuotn a						3 008	3 021	3 021	3 021	3 021	3 021
Snåase							3 021	3 021	3 021	3 021	3 021
Loabák									3 021	3 021	3 021
Finnmárku	1 057	1 232	1 400	1 400							
Romsa	808	1 008	1 190	1 190							
Prošeavttat 1)	0	1 600	2 000	1 160							
Korrekturp 2)	0	0	600	1 440							
Submi	25 050	28 050	36 450	36 450	31 260	34 537	37 650	37 650	40 671	40 829	40 829

1) Prošeavttat sámegiela hálldašanguovllus

2) Korrekturprográmma - Sámedikki iežasoassi - várrejuvvon sierra bušehttapostii

	2013	2014	2015	2016
Unjárga	3021	3511	3532	
Deatnu	5082	4985	5015	
Porsáŋgu	5313	4534	4579	
Karášjohka	7320	7483	7210	
Guovdageaidnu	7554	7690	7666	
Gáivuotna	3476	3659	3591	
Divttasvuotna	3021	2422	3475	
Snåase	3021	2828	2973	
Loabák	3021	3217	2788	
Raavrhvijnke	2500	2499	2495	
Submi	43329	42829	43329	43329

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Finnmárku	1400	1411	1400	1400	1400	1400	1400
Romsa	1190	1201	1200	1200	1200	1200	1200
Nordlánda		1201	1300	1300	1300	1300	1300
Davvi-Trøndelága			1200	1200	1200	1200	1200
Submi	2590	3813	5100	5100	5100	5100	5100

	2013	2014	2015	2016
Finnmárku	1400	1356	1216	0
Romsa	1200	1202	1281	0
Nordlánda	1300	1356	1356	0
Davvi-Trøndelága	1200	1186	1247	0
Submi	5100	5100	5100	5100